

मानणे योग्यघ ठरते.

अष्टमूर्ति हनुमान

हे मारुते, तुझ्या सहस्रनामस्तोत्रात तुला अष्टमूर्तीधर असें म्हटले आहे. हे महारुद्रा, तूं ज्या रुद्राचा अवतार आहेस, त्याच्या पृथ्वी, जल, अग्नि, वायु, आकाश हीं पंचतत्त्वे व विद्युत (हच्छकि), सूर्य (बुद्धि) आणि घंट्रमा (मन), हाच अष्टमूर्ति ना? किंवा, हे अंतर्यामिन्! शास्त्रात ज्या सूक्ष्म शरीराला पुर्यटक म्हणतात, तीच तुझीं अष्टमूर्खे असतील?

हे महारुद्रा! रुद्राच्या शर्व, भव, रुद्र, उग्र, भीम, पशुपति, ईशान आणि सदाशिव (महादेव) अशा अष्टमूर्ति मानल्या आहेत. तीच तुझीं मुखे काय? तुझ्या सहस्र नामावलीत हीं सारी तुझींच नांवे म्हणून दर्शयिली आहेत.

हे मारुते! कोऱे कोऱे पृष्ठवंशांतर्गत मज्जातंत्राला आठ चङ्के सांगितली आहेत. ती आठ चङ्के हीं तुझीं आठ मुखे मानण्यास काय हरकत आहे?

गायत्र पुरुषः: ईक्षर आणि जीव दोघेहि गायत्र आहेत, असें म्हणतात. रसबलरूप म्हणजे सदसदूय परातपर हा गायत्र पुरुषाचा पहिला पर्व मानतात. यांतील रसाचा मायाकृत अंतर्थितीने झालेला विकास आनंद-विज्ञान-मनोमयात्मक व बलाचा बहिश्चितीने झालेला विकास मन-प्राण-वाळमयात्मक याप्रसारेण विद्या-कर्मात्मक दुसरा पर्व आहे. पुढे रसाची स्थिति व बलाची गति मिळून स्थितिगत्यात्मक स्वयम्भूनामक आकाशरूप तिसरा पर्व म्हणतात. पुढे रसाचा स्थितिरूप अनिलक स्नेह व बलाचं गतिरूप निरुक्त तेज असा परमेणी नामक वायुरूप चवथा पर्व मानतात. त्यापुढे हिरण्यगर्भ किंवा सूर्य हा पाचवा पर्व आहे. त्यापुढे ज्योति-तमरूप किंवा विद्या-अविद्यारूप घंट्रमा हा सहावा पर्व आहे. पुढे ज्ञानमूर्ति सर्वज्ञ, क्रियामूर्ति हिरण्यगर्भ व अर्थमूर्ति विराट मिळून देवसत्य हा गायत्र पुरुषाचा सातवा पर्व असून, भूपिण्ड हा आठवा पर्व मानतात. रस-बलात्मक जीवेक्षरांचे टिकाणी हे आठवी हे महारुद्रा! हीच तुझीं अष्टमूर्ति काय?

नवमुखी हनुमान

हे हनुमंता! कोण कल्पकाचे कल्पनेप्रभाणे नऊ या संख्येत पिण्ड ब्रह्माण्डाची पूर्ण कल्पना येते. तुज अंतर्देवाच्या (१) शिरस्थानीं सौरशक्ति बुद्धि आहे. (२) भूमध्यभारीं ननक्षंद्रशक्ति आहे, (३) कंठाकाशांत (मन+गल) मंगलशक्ति आहे, (४) फुफ्फुसांतील वाताकरणांत बुधाची शक्ति आहे, (५) उदरांतील अश्रीत गुरुची शक्ति आहे, (६) जनरेंद्रियांत जलरूप शुक्रशक्ति आहे आणि (७) गुदाचे ठिकाणीं शनीची पार्थिव शक्ति आहे, (८) श्वासरूप (प्रकाश-पुरुष) केतुशक्ति, (९) उच्छवास (अंधार, प्रकृतिरूप) राहूशक्ति, याप्रमाणे या पिण्डांतर्गत जी नऊ केंद्रे तीच तुझ्या अंतर्यामीचीं नवमुखे मानावीं काय? किंवा अमृत, अव्यक्त, महान, विज्ञान, प्रज्ञान, वैधान्य, तैजस, प्राज्ञ व शरीर अशीं तीं नऊ दर्शने मानावीं?

हे हनुमंता! तुला नवद्वारपुराधार असें तुझ्या सहस्र नामस्तोत्रात म्हणतात! हे मारुते! या शरीररूप देवपुरीला आठवीके व नऊ दरवाजे असून डिला देवांची अयोध्या म्हणतात. या पुरीचे मस्तिक हाच स्वर्ग आहे. हे हनुमंता! भावद्वीतेत या नऊ द्वाराच्या पुरीत राहून कांहीं एक न करता व न करवितों राहणाऱ्या स्थितप्रज्ञाचे वर्णन आहे. याप्रमाणे या नवद्वाराच्या पुरीचे रक्षण करण्याची आस्था जेहां स्थितप्रज्ञ ठेवीत नाहीं, तेव्हांहि त्याचे रक्षण तुझ्यावांचून कोण करणार?

हे अंतर्यामिन! बलीचे द्वारीं सदा उभ्या असलेल्या विष्णूप्रभाणे इंद्रियांच्या नवद्वाराच्या चौकटींतून तुज संरक्षकांचेच मुख मला दिसते. म्हणून भी तुला नवमुख म्हणतो. आणि नवद्वारपुराधार हे तुझीं नांव तुज अंतर्यामीनाच्या नवमुखांचेच द्योतक आहे, अर्थे समजतो. वास्तव, हे हनुमंता! अनेक रोग आणि विषयरूप चोर एकसारखे या नगरासमेवार घिरट्या घालीत आहेत; ते आंत घुसून माझीं नुकसान करणार नाहीत, याची कृपा करून काळजी घे.

दशमुख हनुमान

हे हनुमंता! तुला दशात्मक असें म्हणतात.

हे महारुद्रा! रावण आणि रुद्र या दोन्ही शब्दांची व्युत्पत्ति एकच असून तेच लक्षण (जो जाताना रडविणारा तो) प्राणाचे आहे. ब्राह्मणोजज्ञे प्रथमो दशशीर्ष दशास्यः। हे अर्थवेद (४/६/१) वचन दशप्राणांचा जो अहंकार व्यासहि लागू पडेल. प्राण हे तुझेच रूप आहे. तमोगुणप्रधान दशशीर्ष जर रावण तर सत्यगुणप्रधान दशशीर्ष तूं असें मी म्हणतो.

हे सुग्रीवसचिवा! रावणाला दहा सचिव होते. म्हणून त्यास दशमुख म्हणत असत, असेहि म्हणतात. त्याप्रमाणे, हे अंतर्यामिन्! सुग्रीव उपलक्षणात्मक जीवाचा दर्शोद्रियरूप तूं सचिव असल्यामुळे मी तुला दशमुख म्हणतो.

हे वायुनंदना! श्री समर्थ तुला प्राणनाथ म्हणून म्हणतात. ते प्राण दहा आहेत व तेच या शरीराचे चालक सचिव आहेत. म्हणून मी तुला दशमुख म्हणतो! तसेच हे महारुद्रा! इंद्राचीं तीं इंद्रियें म्हटलीं जातात. इंद्रसत्ता म्हणजेच रुद्रसत्ता; म्हणजे तुझीं सत्ता होय. यास्तव दर्शोद्रियांचा जो तूं अंतर्यामी त्यास मी दशमुख म्हणतो. दशाननाशीं सामना करण्यास दशाननच पाहिजे. नव्हे काय?

एकादशमुख हनुमान

हे हनुमंता! दहा प्राण आणि अकराचा आत्मा, किंवा दहा इंद्रिये आणि अकराचे मन, अशी तुज अंतर्यामीची एकादश मुखे दिसतात.

हे हनुमंता! तुझ्या उपासनांयंथात तुला पाच, सात, किंवा अकरा मुखे मानली आहेत. ती राम, परशुराम, नारसिंह, गो, अर्थ, वानर, गरुड, वराह, शिव भैरव, गणपति व शेष अशीं आहेत. पशुभावापासून दिव्यभावापर्यंत जीवाच्या ठळक मायोपार्थीचीं हीं प्रतिकैं असावीत, असेच वाटते.

हे महारुद्रा! रुद्राचीं अकरा मुखे असल्याचे प्रसिद्ध आहे. हीं सारीं मुखे अंतर्यामीच्या निरनिराळ्या शक्तिविशेषांचीच निर्दर्शक असली पाहिजेत, हे उद्घडच दिसते. एका देवाचे अनेक देव झाले व ते सारे या पिण्डात प्रविष्ट झाले. तेच अकरा रुद्र (पृष्ठ क्र. ५६ वर)

श्रीसाईये सत्य चारित्र

— अध्याय २३ वा —

गदा भाष्य टीका -
ले. कर्नल मु. ब. निवाळकर (निवृत्त)
बंड गार्डन रोड, पुणे.

‘गुरु-भक्त लीला-दर्शन’

(गुरु व त्यांचे भक्त यांच्यातील खेळांचे
किंवा क्रीडांचे दर्शन घडविणे)

श्री गणेशाला नमस्कार आसो. श्री
सरस्वती देवीला नमस्कार आसो. श्री गुरु
महाराजांना नमस्कार आसो. श्री कुलदेवतेला
नमस्कार आसो. श्री सीता व रामचंद्र यांना
नमस्कार आसो. श्री सदगुरु साईनाथांना
नमस्कार आसो.

खरे पाहता हा जीवात्मा तिन्ही गुणांच्या
(सत्त्व, रज व तम) पलीकडला
(त्रिगुण+अतीत) आहे; परंतु मायेने मोहित
होऊन स्वतःच्या त्रिकालाबाधित
अस्तित्वरूपी तत्त्व, ज्ञान आणि आनंद यांनी
युक्त अशा (सत्+चित्+आनंद)
परमेश्वररूपाचा त्याला विसर पडतो. आणि
आपल्याला देह मानीत असतो. मग त्या
देहाच्या अभिनानाने सर्व गोषी मीच करणारा
आणि मीच भोगाणारा (मी कर्ता, मी भोक्ता)
आहे असा त्याचा समज होतो आणि त्यामुळे
लागोपाठ आलेल्या मोठ्या संकटांनी (अनर्थ
परंपरेन) त्रासून जातो व त्यातून सुटण्याचा
मार्ग त्याला सापडत नाही (नेणे भारा
सुटकेचा). गुरुच्या चरणीं प्रेमपूर्वक भक्ती
करणे हाच ती संकटे दूर करण्याचा
(अनर्थ+उपशमन) मार्ग आहे. श्री
साईसमर्थ हे नानाप्रकारचे चमत्कारिक खेळ

करून दाखविणारे (महा+नाटकी) साक्षात्
श्रीकृष्ण (श्रीरंग) आहेत. आपल्या भक्तांना
आपल्या खेळाच्या आनंदात ते तज्जीन
करतात (भक्त रंगवी निजरंगी). आम्ही
त्यांना पृथक्यावर जन्म घेतलेले ईश्वर
(अवतारी) मानतो; कारण त्यांची सर्व लक्षणे
तशीच आहेत. परंतु ते “मी बंदा अन्नाचिया
पदरी” (मी परमेश्वराच्या घराचा गुलाम
आहे)“ असेच म्हणत असत. स्वतः जरी
ईश्वराचा अवतार असले तरी लोकांत रुढ
असलेल्या वागण्याच्या रीति
(लोक+आचार) ते स्वतः नीट पालीत
असत आणि वर्ण (हिंदू समाजातील धार
जाती; म्हणजे ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व
शूद्र) व आश्रम (हिंदू धर्मशास्त्राने विभागून
दिलेले आयुष्याचे चार भाग; म्हणजे ब्रह्मचर्य,
ग्राहस्थ्य, वानप्रस्थ व संन्यास आणि त्यांचे
नियम) यांना अनुसरून लोकांनी शुद्ध
आधरण ठेवले पाहिजे याचाच ते प्रचार
करीत असत. ते स्वतः कोणाची कोणत्याही
प्रकारे बरोबरी करीत नसत व कोणाला
करूही देत नसत. जो सर्व चर व अचर
वस्तुमध्ये सर्वव्यापी परमेश्वरालाच
(विक्षेप+भर) पाहतो त्याला कमीपणा शोभून
दिसतो (हारीच साजरी). कोणाचा ते
तिरस्कार करीत नसत, कोणाला हलका
किंवा नीच (तुच्छ) मानीत नसत, सर्व
प्राणीमात्रांत पूर्ण चैतन्ययुक्त परमेश्वरालाच
(पातंजलादि) योगशास्त्राचा (चित्ताच्या

वृत्तीचा निरोध करून आत्मस्वरूपी लीन होण्याचे शास्त्र. पहा, पातंजल योगप्रदीप, समाधिपाद, सूत्र २ व ३ योगशित्तवृत्ति निरोधः ॥२॥ तदा द्रष्टुस्वरूपेऽव-रथानम् ॥३॥) मूलापासून अभ्यास केला होता. परंतु योगाचे अनेक प्रकारचे विद्यित्र अनुभव अजमावून पाहत असताना समाधी (आत्मस्वरूपात लीन होणे, योगाचे आठवे व शेवटले अंग.) मात्र एक क्षणही त्यांना साधत नसे. “साईमहाराज श्रेष्ठ योगी आहेत. त्यांची माझ्यावर कृपा झाली तर माझ्या शंका दूर होलील आणि समाधी निश्चित (निर्धार) साधली जाईल” असा मनात हेतु धरून ते साईबाबांचे दर्शन घेण्यासाठी गेले. तो त्यावेळी साईबाबा कांद्याबरोबर (पलांडू+समयेत) भाकर खात बसलेले होते. बाबांनी शिळी भाकर व सुका कांदा तोंडासमर (सन्मुख मुख) धरलेला पाहून त्या योगाभ्यासकाळा मोठी शंका आली की हे माझ्या शंका काय दूर करणार? योगाभ्यासकाढा संशय (विकल्प) त्याच्या मनात उठला; परंतु साईबाबा पडले अंतर्ज्ञानी (दुसऱ्याच्या मनातले सर्वकाही जाणणारे); ते म्हणाले, “नाना, कांदा ज्याला पचेल त्यानेच तो खावा! ज्याला पचविण्याचा जोर (जोम) असेल त्याने तो खुशाल खावा (कांदा हा तामसी वृत्ती, म्हणजे आळस, बुद्धीचे जडत्व वौरे उत्पन्न करतो म्हणून योगसाधनेत त्याला वर्ज्य मानले आहे. परंतु ज्याने योगसाधनेची अंतीम पायरी गाठली आहे व ज्याच्या मनावर किंवा शरीरावर योग्य किंवा अयोग्य खाण्याचा काहीही परिणाम होत नाही त्याने तो खुशाल खावा)!” हे बाबांचे शब्द ऐकून तो योगाभ्यासी मनात ओशाळ्ला (चरकला) आणि सरळ शुद्ध मनाने (सङ्घावा) बाबाना शरण गेला. असो. पुढे बाबा गादीवर येऊन बसल्यावर ते योगाभ्यासी मनात काही संशय ठेवल्याशीवाय (निर्विकल्प अंतःकरणासी) बाबांपाशी येऊन बसले, बाबांना दक्षतेने प्रश्न विचारलून शंकांचे समाधान करून घेतले आणि उदी व आशीर्वाद पावून प्रसन्न मनाने परत गेले. (ओ. १२-२०)

(हे योगाभ्यासी अजूनपर्यंत जिवंत होते. त्यांचे नाव पू. स्वामी रामबाबा असून गेल्या ८-१० वर्षांत त्यांचे पुण्या-मुंबईत वास्तव्य

होते. शिरडीला मधूनमधून व मुच्यतः गुरुपौरिणीमिला समाधीच्या दर्शनाला ते येत असत. त्यांचे उत्तुंग, गोरेपान, पांढरीशुभ्र दाढी असलेले व भगवी कफनी घातलेले व्यक्तित्व अत्यंत आदरणीय व डोळ्यांत भरण्यासारखे होते. त्यांचा बोलण्याचा विषय सदासर्वदा साईबाबाच असे. योगाभ्यासामुळे त्यांचा वेह १२५ वर्षांच्या पुढे वय असूनही अत्यंत तेजस्वी व तडकदार होता. शिरडील समाधीमंदिराकडे एखाद्या तरुणाप्रमाणे सरळ ताठ झापझाप पावले टाकत जाताना त्यांना मी पाहिलेले आहे. शेवटच्या २-३ वर्षांत त्यांची प्रकृती फार खालावली होती आणि मग ६ मार्च १९८९ रोजी सोमवारी, पवित्र महाशिवरात्रीच्या दिवशी सकाळी ६ वाजता मुंबई येथे त्यांचे निर्वाण झाले. त्यांच्या निवासस्थानाचे दर्शन अजूनही मुंबईत खार येथे १४ व्या गलीत श्री. अशोक रहेजा, ७२ ‘ला एमरेड’ यांच्याकडे घेता येते. असो. पू. रामबाबांनी शिरडी येथे २२ फेब्रुवारी, १९९४ रोजी झालेल्या बाबांच्या भेटीचे जे वर्णन मला प्रत्यक्ष सांगितले ते श्री साईलीलाच्या जानेवारी, १९८६ च्या अंकात ‘श्रेष्ठ साईमळ स्वामी रामबाबा’ या माझ्या लेखात त्यांच्या चित्रातह प्रसिद्ध झालेले आहे. पू. रामबाबांनी मला सांगितले होते की बाबांनी त्यांच्याकडे एकच क्षण रागाने पाहिले होते व म्हणाले होते, “नाना, या कुळ्याला हाकलून दे! रवतःला मोठा योगी म्हणवितोय! अरे, कांदा खायला जोम लागतो! ज्याच्याकडे तो असेल त्यानेच तो खावा!” बस्स, हा एकच क्षण आणि एकच कटाक्ष स्वामी रामबाबांना पुरे झाला होता. त्यामुळे त्यांना बाबांकडून सर्व ज्ञान व सर्व कृपा प्राप्त झाली होती आणि आयुष्मभर योगसाधनेच्या आणि आत्मज्ञानाच्या प्रवासात पुरली होती.)

अशा आणिक बाबांच्या अनेक कथा भक्तांनी जर भक्तिभावाने ऐकल्या तर त्यांची त्रासदायक रोग व विशेकबुद्धीचा नाश योगसारखी मोठी अरिष्टे लगेच नाश पावतील (उपशमनता). पाण्याने भरलेला खड्डा (जलाशय) अगदी लड्डन व अतिशय घाण वास मारणारा (दुग्धधियुक्त) असला तरी डुक्कर त्यातच लोळण्यात निःसंशयपणे अत्यंत श्रेष्ठ सुख मानत असतो. मनुष्याच्या

जीवात्म्याची आणि पोपटाची (जीवा+शुक्राची) अशीच तन्हा असते. एक शरीरात (हाडाच्या सांपळ्यात) असतो तर दुसरा पिंज्यात (पंजरी) बंद असतो. पोपटाने स्वातंत्र्य गमावले असले तरी त्याला पारतंत्र्य बरे वाढू लागते. विहिरीत असलेल्या बेळकप्रमाणे (कूप+मंडळूक+सम) या पोपटाला पिंज्यातच आपले सुखसर्वस्व वाट असते. त्याला स्वातंत्र्याचा आनंद (कौतुक) माहीतच नसतो. विषयात आसक्त असलेला (कामुक) जीवात्म्यासुद्धा तसाच असतो. “काय मौजेचा माझा पिजरा! काय तेथल्या सोन्याच्या दांडीभोवती चकरा (येद्दान्या)! उलटा टांगलो तरी चातेल; पण त्या सोन्याच्या दांडीपासून माझे पाय जरासुद्धा सुटले न पाहिजेत. पिंज्याबाहेर गेलो तर या सुखाला मी मुकेन (आंचवणे). डाळिंबाचे दाणे आणि मला आवडणारे (गोड) निरचीचे खाणे मग मला कोढून मिळेल! मीच माझे सुख घालवून बसेन (स्वसुखा नागवणे स्वयेच).” परंतु त्या पोपटाची योग्य वेळ (घटी) आली म्हणजे त्याची अकलित प्रसंगाशी गाठ पडते आणि त्याला प्रेमाची चापटी (थापटी) बसते. त्या चापटीच्या सामर्थ्याने (शक्तिपात्रे, म्हणजे गुरुने शिष्याला दिलेल्या स्वतःजवळच्या मंत्रबळाने) त्याच्या डोळ्यांच्या पापण्या (नेत्रपात्रे) उघडतात (तो शुद्धीवर येतो) व तो पिंज्यातून निस्टटो. बाहेर गेल्यावर पंखांच्या वाच्याने (पंख+दाते) आकाशात विहार करू लागतो. कोण त्याला आवरु शकेल! अफाट जग त्याला मोकळे होते, डाळिंबाचे व पेस्ये भले मनसोक्त भेटात, आकाश (गगान) स्वच्छंदपणे उडण्याला मोकळे सापडते आणि तो स्वातंत्र्याची खरी मौज लुटू लागतो. या जीवात्म्याचीही तशीच स्थिती असते. इंश्वराची कृपा आणि गुरुची भेट ही दोन्ही प्राप्त झाली होती म्हणजे संसारधनातून मुक्ती आणि स्वातंत्र्याच्या आनंदाचा उपभोग (भुक्ती) हा दोन्ही गोष्टीचा अनुभव त्याला मिळतो. (शुक्राच्या, म्हणजे पोपटाच्या असल्याच डृष्टांतासाठी पडा, माणील अध्याय १७, ओ. १२४-१३०!) (ओ. २१-३०)

आता लक्ष देण्याच्या प्रवृत्तीचे (अवधान+शील) होऊन तुम्ही सर्व भाविक

श्रोते शुद्ध प्रेमाची रसाळ कथा क्षणमर ऐकाल काय ? मागच्या अध्यायात चमत्कार झाला. बाबांनी मिरीकरांना विथळीच्या दौऱ्यावर शास्याला (माधवराव देशपांडयांना) बरोबर देऊन पाठविले. साईसमर्थांनी लांबबाबापासून, म्हणजे सापापासून येणाऱ्या संकटाचे भविष्य जाणून (अनागत+ज्ञान) मिरीकरांना वेळीच सूचना देऊन सावध केले. नुसतेच सावध नाही केले तर त्या संकटाचे निवारण करण्यासाठी उपायसुद्धा योजले. मिरीकर नको म्हणत असता माधवरावांना बळजबरीने बरोबर पाठविले (गळी बांधिले) आणि संकटापासून त्यांचे रक्षण केले. अशाप्रकारे भक्तांचे कल्याण करण्यासाठी सदा तत्पर असलेल्या बाबांनी बालासाहेब मिरीकरांचे गंडांतर (आपत्ती) टाळून त्यांना एक विचित्र अनुभव दाखविले. त्याहीपक्षा शास्याची स्थिती पहा ! त्याला तर अचानक साप घावून (सर्पदंश होऊनि अवघित) जगण्याची आशापण नव्हती; परंतु बाबांनी त्यातून त्याला वाचविले (केली निर्मुकी). तीसुद्धा एक बाबांची लीला श्रोत्यांना आधी सांगूया ! साप (विख्यार) जरी चावला (डंखला) होता तरी बाबांनी उपाय काय केला पहा ! संध्याकाळी सात वाजण्याच्या सुमारास माधवरावांच्या हाताच्या करणाऱ्याला (शेवटच्या लहान बोटाला) एकाएकी साप चावला व तिथल्या भागाची विषासुळे जळजळ होऊ लागली (विष+दग्ध झाला), वेदना अत्यंत असहा झाल्या, शरीर लाल झाले, प्रणच जागण्याची वेळ आती व जीव संकटात पडला. माधवराव भयभीत होऊन मनात काळजी करू लागले. त्यांचे आसस्नेही सर्व एकत्र झाले. ते विरोबाकडे (विरोबा म्हणून एक शंकराचे स्थान आहे. तेथे सर्पदंश झालेल्याला नेऊन ठेवल्याने तो बरा होतो अशी समजूत आहे.) चला म्हणाले. माधवरावांचे ज्येष्ठ चुलत बंधु नानासाहेब निमोकरही पुढे आले व उदी घेऊन जा म्हणाले. फूंतु (ते काही न ऐकता) माधवराव मशिदीकडे पळाले, तर बाबांनी काय केले ? बाबांशी नजरानजर होताच बाबांचा चमत्कार पहा ! बाबा एकसारखे शिव्या देऊ लागले आणि माधवरावांना वर मशिदीत येऊ देईनात (नेदीत). “चदू नको भटुरड्या (भटाला, म्हणजे ब्राह्मणाला उपहासार्थी

संबोधण्याचा शब्द) वर ! चढशील तर खबरदार ! घल, नीघ जा ! खाली उतर !” अशी मोठी गर्जना बाबांनी केली. कधीही न रागावलेले इतके ते रागावले (अति+अद्भुत ते कोपले) आणि कल्पनेबाहेर आग पाखडू लागले. माधवराव आश्र्वय करू लागले की बाबा मला असे कठोर शब्द का बोलले (किमर्थ ताडिले कटु वचने) ? हा प्रकार पाहून माधवराव फार घाबरले. त्यांना काहीच विचार सुवेना. त्यांचा धीर सुटून (हिमुसले) ते खालीच बसले. अशाप्रकारे त्यांचा देवच (साईबाबांना माधवराव व गावातले लोक ‘देव’ या नावाने संबोधित असत.) रागावलेला पाहून माधवरावांना मनात फार भीती वाटली की आता सर्वच उपाय संपले. बाबांची अशी खवल्लेली वृत्ती पाहून कोण नाही घाबरणार ! शिवीगाळीचा भडिभार ऐकून माधवरावांना तो प्रसंग भयंकर वाटला. “मशीद माझे माहेरघर (आसन्याची जागा) आणि मी साईबाबांचे पोटचे पोर आहे. असे असताना आईच आज पोरावर इतकी अनिवार का बरे रागावली ? ” “साप चावला” हे गांहाणे आईशिवाय कोठे न्यायचे ! परंतु तिनेच जर लाढेने हाणले तर पोराचे मुख. केविलवाणे नाही का होणार !” लहान मुलाचे जसे आईशी नाते असते तसेच माधवरावांचे बाबांशी रात्रिंदिवस नाते असताना आजच ही परिस्थिती का बरे छाली ? आईनेच रागाने त्याग केला तर लेकरसाला कोणी सांभाळावे ! माधवरावांनी त्यावेळी जगण्याच्या आशेवर पाणी सोडले; पण पुढे काही वेळ गेल्यावर, बाबा शांत झाल्यावर (स्थिरस्थावर) माधवरावांनी धीर केला व मशिदीत वर जाऊन बसले. तेव्हा बाबा म्हणाले, “धीर सोडू नकोस ! मनात मुळीच हैराण होऊ नकोस (न करी जिकीर) ! तू बरा होशील ! काळजी (फिकीर) सोड ! दयाळू फकीर (मशिदीची अधिष्ठात्री देवता. पहा, मारील अध्याय ११, ओ. १६ वरची टीका !) सांपाळील. घरी जाऊन स्वरस्थ वैस ! घराबाहेर निघू नकोस ! भीती सोडून निश्चित मनाने वैस ! माझ्यावर विश्वास देव !” पुढे माधवराव घरी पोहोचण्याचाच अवकाश, बाबांनी तात्या कोते पाटलाला त्यांची विचारपूस करण्यास पाठविले आणि

निरोप दिला, “त्याला म्हणावे निजू नये ! घरातल्या घरात फिरत राहावे ! बाटेल ते खुशाल खावे ! पण एवढे सांगणे काळजीपूर्वक न घुकता सांभाळावे !” काकासाहेब दीक्षितानादेखील त्या रात्री बाबा पुन्हा म्हणाले, “त्याला झोपण्याची लहर घेईल; पर निजू देऊ नका !” असो, अशी सावधानता ठेवल्यावर ती आधा (दुखणे) दूर पळाली. थोडी बोटाला विषाची जळजळ शिळक राहिली खरी; पण तीही पुढे बरी झाली. कनवाळू साईमाउली भक्तावर कृपा करण्यासाठी व्याकूल झाली (कळवळली) आणि ती भयंकर येळ टळली. (ओ. ३१-५९)

“चदू नको भटुरड्या वर” हे बाबांचे शब्दांचे तडाखे (प्रहार) काय बाबांनी माधवरावांवर केले होते ? नाही. ते शब्दबाण माधवरावांना उद्देशून (अनुलक्षून) नव्हते तर ती साप चावल्याने चढलेल्या विषाला कडक आज्ञा होती (दंशकारक विख्यारालागून अनुज्ञापन ते तीव्र). (“चदू नको भटुरड्या वर !” याचा अर्थ “भटुरड्या शास्या ! मशिदीत वर चदू नकोस !” असा नव्हता तर “चदू नको भटुरड्या वर !” म्हणजे “शास्या भटुरड्याच्या अंगात वर चदू नकोस !” असा तो विषाला उद्देशून अर्थ होता.) “चढशील तर खबरदार !” ही साईमुखीची प्रखर आज्ञा ऐकून विषाचे चढणे (संचार) स्थिर झाले व त्याची पुढची घाल (गती) थांबली (रोधिला प्रचार). इतकेच नव्हते तर “चल, नीघ जा ! खाली उतर !” या पाच अक्षरांच्या साईंच्या पंचाक्षरी मंत्राने ते विष तात्काळ खाली उतरले. लोकात रुढ असलेली, सांत्रिक (मंत्री) किंवा पंचाक्षरी (भूत-पिशाच कादण्यासाठी पंचाक्षरी मंत्र म्हणणारा) यांना लागणारी, इतर साधने न लागता भक्तांचा कैवारी साई त्यांची संकटे नानात्तेने (परोपरी) निवारीत असतो. नाही मंत्र म्हटला, नाही तांदूळ-पाणी मंत्रले (भारले), नाही पाणी शिंपडले, तरीही विष कसे उतरले ? संताच्या तोऱून निघालेल्या नुसत्या शद्वाने माधवरावांना उतार पडला (बरे वाटले), हा चमत्कारच नव्हते का ! संताच्या असल्या कृपेला अंत (पार) नाही. (ओ. ६०-६६)

मागच्या अध्यायात सूचना दिली होती

ती सुरस व अद्भुत कथा आता श्रीत्यांनी नीट लक्ष देऊन अथपासून इतिपर्यंत (स+आदि+अंत) ऐकावी. माणव्या अध्ययात ज्या कथेचे वर्णन झाले त्यापेक्षा या गोष्टीचे कौतुक विशेष आहे. साईबाबा कशी लीला (माव) करीत असत ते सांगितले जाईल. हे सुरस कथानक ऐकल्यावर गुरुच्या वचनांचे मनावर झालेले परिणाम पक्के होतील (वठतील ठसे); चांगले कार्म करणे (कर्म), घाईट कर्म करणे (विकर्म) किंवा कोणतेही कायं न करता स्वस्थ बसणे (अकर्म) हा सर्व गोष्टीचा कर्तृपणा नष्ट होईल (निरसे) आणि गुरुच्यरणी श्रद्धा बसेल. मायेचा नाश होण्यासाठी सोप्यातला सोपा उपाय म्हणजे हृदयात साईच्या चरणांचे ध्यान करावे. हाच संसार पार करून जाण्याचा उपाय (तरण+उपाय) आहे. संसाराचे भय फार मोठे (उडंडे) असते. ही त्रासदायक गोष्ट (डंडे) मायेमुळे उत्पन्न झालेली असते. (साईबाबांच्या) कथा ऐकल्याने ती (माया) छिन्निभ्रंश (दुखांडे) होऊन जाईल व शाखत (अखेडे) आनंदाची प्राप्ती होईल. (ओ. ६७-७१)

एकदा शिरडीत महानारीची (कॉलराची) साथ आली. गावकन्यांनी मनात घाबलून जाऊन एकमताने दवंडी पिटली (दोलके वाजवून घोषणा केली) व गावातली सर्व रहदारी (माणसांचे जापेयेण व मालाची ने-आण) बंद केली. महानारीची मोठी दहशत (दरारा) होती. गावकन्यांनी धास्ती (भेदरा) घेतली. दुसऱ्या गावच्या लोकाना जवळ गायात येऊ देत नसत (पर+स्थांचा घेती न वारा); आणि सर्व व्यापारधंदा बंद पडला (ठेला). जोपर्यंत मरीची साथ गायात चालेल तोपर्यंत कोणी गावात बकरा मास नये आणि गावच्या हृषीत (शिवेत) बाहेरगावची गाडी येऊ देऊ नये अशा नेमनियमाने सर्व वागू लागले. गावकन्यांचा हा देवमोळेपणा (नीट विचार केल्याशिवाय कोणत्याही गोष्टीवर विश्वास ठेवण्याचा स्वभाव) बाबांच्या मनाला मुळीच आवडत नसे. त्यांच्या मते ह्या खोटाचा कल्पना होत्या आणि लोकांचा अडाणीपणा होता. तिकडे गावकन्यांनी नियमांचा कडक अंमल करावा आणि इकडे बाबांची त्यात मोडता घालावा (विरजण घालावे) कसा, कसा

तो आदरपूर्वक मन करून ऐकावा. ग्रामपंचांचा हा निर्णय (निधार) गावकरी पूर्णपणे पाळीत असत. नियमाचा थोडासाही भंग करणाऱ्याची दंड (शिक्षा म्हणून देण्याचा पैसा) देऊनच सुटका होत असे (परिहार). बाबांना दंडाचे भय नव्हते. ते सदासर्वदा निर्भय असत. हरीच्या चरणी मनाचा लय लावून ते कळिकाळकडूनसुद्धा जिंकण्यास कठीण असत (त्यांच्यावर कोणतेही अरिष्ट येणे शक्य नसे). एकदा दुसऱ्या गावचे जळाऊ लाकडे भरलेले एक गाडे गावाच्या सीमेवर आले व अवघड परिस्थिती (सांकडे) उत्पन्न झाली. लोकांत आपसात भांडणे लागली (जनाते वांकडे लागली). चुलीत जाळण्याकरिता तेथे लाकडाची कमतरता (दुर्मिळता) होती हे गावकन्यांच्या मनाला ठाऊक होते; परंतु नियमांचे उल्लंघन करणे बरे नव्हे (अनुचितता) म्हणून ते सर्वजण घोटाच्यात पडले (दुर्क्षितता). गाडीवाल्याकडे ते वळले आणि त्याची गाडी परत पाठवू लागले. ही गोष्ट बाबांना कळवली आणि ते त्या टिकाणी येऊन थडकले. आपण गाडीपुढे. उमे राहिले आणि गाडीवाल्याला धीर आला. गावकन्यांचा दुराग्रह मोडला आणि त्याने गाडे गावच्या हृषीत (वेशीत) घातले. तेथून बाबांनी ते सभामंडपाच्या दारी आणवून रिकामे करविले (रिचविले); परंतु कोणत्याचा तोंडून चकार शब्दही निघू शकला नाही. प्रीष्म (उन्हाळा), शरद (हिंवाळा), हेमत, वर्षा (पावसाळा) किंवा वसंत ऋतू (मराठी दोन महिन्यांच्या काळ) असो, बाबांची पवित्र धुनी (शेकोटी, म्हणजे शेकण्याकरिता पेटविलेला विस्तव) आढही प्रहर (चोवीस तास) पेटलेली (तेवत) असे. काय बाबांचा विचित्र नियम! अग्रिहोत्र्याचे (सकाळ-संध्याकाळ अग्रीला शाश्वत) विधीने होम देऊन अग्री सतत राखण्याचे द्रवत पाळणारा ब्राह्मण) जसे अग्रिहोत्र घ्रत असते तरी बाबांची पवित्र धुनी अहोरात्र जळत (प्रज्वलित) असते. केवळ या धुनीसाठी बाबा जळाऊ लाकडांचे भारे किंवा गडे (मोळ्या फाटशाच्या) विकत घेत आणि समोर सभामंडपात भिंतीशी ढीग रिकामा करवीत असत. बाजाराची वेळ साधून बाबा मोठचा काळजीने लाकडे गोळा करीत; पण त्यावरसुद्धा शेजांच्यांचा डोळा असे. स्वतःचा जेथे फायदा असेल तेथे

निष्काळजीपणा किंवा भोळेपणा कोणी क्राचितच दाखवित असतो (स्वार्थासी भोळ दुर्लभ). स्वार्थी लोक मुळातच त्रासदायक (द्वाड) असतात. सभामंडपाला दार (कवाड) नव्हते. त्यामुळे त्यांना चांगलीच संधी भिळत असे आणि गरजू व लबाड ह्या दोघांनाही सारखाच लाभ होत असे. साईबाबा मोठे परोपकारी होते. त्यांची थोरची काय वर्णवी! बाहेरून दिसायला जरी ते भयानक किंवा कठोर (उग्र) दिसले तरी आतून ते अगदी नरम व शांत (सौम्य) असत. त्यांच्या मोठेपणाला सीमाच नाही (अगाध). बाणी (बोलण्याची शक्ती) अभिमान टाकून नष्टपणाने त्यांच्या चरणाला वंदन करेल तरच त्या मोठेपणाचे (महिमान) वर्णन करू शकेल (अवगाहन करील). असो. (ओ. ७२-७१)

विंध्यमर (सर्वव्यापी परमेश्वर) सर्व चर व अचर (स्थिर) वस्तूना व्यापून आहे हे सदासर्वदा लक्षात ठेवून (विचारूनि निरंतर) कोणाशी ते दैर करीत नसत. स्वतः परमात्मा सर्व सृष्टीमध्ये दाही दिशांत मागेपुढे भरलेला आहे हे माहीत असल्याने कोणाकडेही वाकड्या दृष्टीने (दुष्ट भावाने) पाहण्याला त्यांना फार कट पडत असत. अंगात जरी पूर्ण वैराग्य होते तरी लोकसंग्रहासाठी (समाजव्यवस्थेचे रक्षण करण्यासाठी) व शरण आलेल्यांना (आश्रित) शिकवण देण्यासाठी ते संसारी माणसासारखे वागत असत (करी प्रापेचिकाचे आचरण). या महान पुरुषाचा केवळ नम्रपणा! ऐकून मनाला आश्रय वाटेल, भक्तावरचे त्यांचे प्रेम दिसून येईल आणि अवतार घेण्याचे सार्थक झाल्याचे वाटेल. त्यांच्या हृदयात दुखी आणि गरीब लोकासाठी (दीनासाठी) अतुल्य वात्सल्य होते. लहानपणाची (सालनपणाची) मोठी आवड होती. याला पुढी देण्यासाठी (प्रत्यंतरास) कोटचानुकोटी गोष्टी सांगता येतील. ते कधी उपासतापास करीत नसत किंवा हठयोगातील (योगाचा एक प्रकार; ज्यात आसन, प्राणायाम, मुद्रा वौरे शरीराला ताब्यात ठेवण्याच्या साधनांना महत्व असते तो) कषाच्या साधना करीत नसत. त्यांना तेल, मसाला, साखर, मीठ इत्यादी उत्तेजक पदार्थांचा हव्यास नव्हता

(न रस+आसक्तीची आस) आणि अजही ते थोडेच खात असत. उरलेल्या घरी जाऊन ओली-कोरडी भाकरी ते मागत असत. हीच त्यांची नेहमीची भिक्षा किंवा माशुकरी (मधुकर, म्हणजे भुंगा जसा फुलापुलालून थोडा थोडा भध आणतो त्याप्रमाणे दारोदार भिक्षा मागून आणलेले शिजलेले अन्न) असे. जीभेचे क्लोडकातुक ते कधी करीत नसत, स्वाद घेण्याचेही (रसनेचे) लाड ते करीत नसत आणि गोडथोड पक्षळाचीही आशा (हेड) ते करीत नसत. भिळाले तरी वाहवा, न भिळाले तरी वाहवा (प्राप्त+अप्राप्त) आणि अगदी टाकाऊ भिक्षा (धडगोड) भिळाली तरी तिचा ते अव्हेर करीत नसत (गोड मानी तो). अशाप्रकारे उदरनिवाह (प्राणधारण) करून झान व मोक्षाचे साधन जे आपले शरीर त्याचे रक्षण ते करीत असत. त्यांना कसला अभिमान किंवा अहंकार नसे. आत्मशांती हे ज्यांचे भूषण होते त्यांना गळव्यात माळा घालणे, कपाळाला घंदनाचे टिळे लावणे आणि अंगाला भरम चोपडणे (ईश्वरभक्तीची दिखाऊ लक्षणे) कशाला हवीत! श्री साईबाबा तर पूर्णद्विष्ट होते. हे मुख्यतः मकिरसाने परिपूर्ण आख्यान अति पवित्र आहे. जे श्रोते लक्ष देऊन ऐकतील, त्यांचे संसारातील लक्ष मावळेल (विरेल भवभान तर्याचे), जसजशी श्रोत्यांची श्रद्धा व साधी-भोली वृत्ती (भावार्थी) बाढत जाते तसेतसे राईचे भाडी उद्घटत जाते. उगाच भलते तर्क करण्यांना ते कळत नसते (न आलोड). भाबडा भोळा भक्त प्रेमाने त्याचा उपभोग घेतो. (ओ. १२-१०३)

आता पुढील कथेची संगती एकाग्र मनाने ऐकती तर (हृदयात) प्रेम उचंबळून येईल आणि डोळ्यांत आनंदाश्रू (आनंद+जीवन नयनांते) येतील. केवढा बाबांचा शहणणणाचा मार्ग! किंती त्यांच्या अनेक प्रकारच्या युक्त्या! हा सर्वांचे वर्म त्यांच्या अनन्य भक्तांना वेळोवेळी अनुभवपूर्वक ज्ञाणावयास मिळत असते. हा साईबाबिरुपी अमृताचे सेवन (पीयूष+पान) लक्ष देऊन अदरपूर्वक करावे. मग गुरुच्या शरणी मन लाघून कथेच्या संगतीकडे लक्ष द्यावे. ही कथा म्हणजे पूर्वी कधी न भिळालेले अतिउत्कृष्ट व गोड गेवण (रस+साई =

ज्यात गोड रुचीचे समाधान होण्याची सोय असते असे) आहे. त्याचे सेवन करताना श्रोत्यांनी घाई करू नये. प्रत्येक पदार्थाचा उत्कृष्टपणा आणि नाविन्यता (अपूर्वाई व नवलाई) मनाला वाटेल तितकी पोटभर (यथेष्ट) घायावी. असो. आता गाडीची कथा पुरे. त्यापेक्षाही वेळी (विलक्षण) बोकडाची कथा आहे. ती ऐकून श्रोत्यांच्या मनाला आशर्य वाटेल आणि गुरुभक्तांना आनंद वाटेल. एकदा एक गमतीदार गोष्ठ घडली (वर्तले कौतुक). कोणीतरी एक बोकड (बकरा) आणला. तो अगदी अशक्त असून मरायला टेकलेला (आसन्न+मरण) होता. त्याला पाहायला लोक जमते. उथाला कोणी वाली (आश्रय देणारा) नसेल त्याला साईमाउली सांभालीत असे. जे कधी नासले-कुजले असेल, आधारार्थीवाय खाली पडलेले असेल किंवा दुखाने गर्जलेले असेल ते मशिदीत विश्रांतीला येत असे (मडली पडली कायली). ती विसावली मशिदीत). मग तेथेच त्यावेळी जवळ बडेबाबा होते. त्यांना बाबा म्हणाले, “त्याला बळी दे (मारून देवाला अर्पण कर)! एका फटक्याने त्याचा जीव धे (निर्दली एका प्रहरे)!” (ओ. १०४-१११)

या बडेबाबांचा केवढा बडेजाव होता (काय महती)! बाबांच्या उजव्या हाताला त्यांची बसण्याची जागा होती. त्यांनी चिलीम ओढळ्यावर मग बाबा घिलीम औढील असत. त्यांच्याशिवाय बाबांचे पान हलत नसे (कोणताही गोष्ठ बाबा करील नसत). त्यांनी वास (श्रास) घेतल्याशिवाय बाबा जेवण करीत नसत. एकदा दिवाळीसारखा सण होता. सर्व पक्षगळे घाडून ताटे तयार होती. जेवणाऱ्यांची पंगतही आपल्या जागी बसली (निज+स्थानी+आपला) आणि बडेबाबा रसून निधून गेले. बडेबाबा पंक्तीला नसले तर साईबाबा अल घेत नसत आणि साईबाबाचे जेथे धास घेत नसले तर इतर लोकतरी जेवणार कसे! म्हणून सर्व वाट पहात बसले (खोलंबले). मग जेव्हा बडेबाबाना शोधून आणले आणि पंक्तील बसविले तेहाच मग बाबांनी अन्न खाण्यास मुख्यात केली. असो. आता वाटले. बालू क्षात्या स्लोडून बडेबाबाबद्दल थोडीरी माहिती देणारी गोष्ठ (दिकू+दर्शन वार्ता) श्रोत्यांना

एकवारी. तिला विषयांतर करणारी असंबद्ध कथा (आड+कथा) कोणी मानू नये. बडेबाबा साईबाबांच्या जेवणाच्या वेळेचे अतिथी पहुणे असत. रोज दुपारच्या जेवणाच्या वेळी खाली सभामंडणात ते वाट पहात बाबांच्या हाकेला कान लावून बसत असत. मशिदीत जेवणाच्या दोन बाजूला वेळ रांग (पंती) असत व साईबाबा भद्यभागी विराजत (थाटाने बसत) असत. बडेबाबांची जागा डाव्या हाताला (वाम+हस्ती) रिकामी असे. सगळे नवेद्य ताटात वाढून झाल्यावर, ती लाटे पंक्तीत मांडल्यावर, जेवणारे आपापल्या जागेवर बेस्त्यावर, जेवणाची वेळ झाली म्हणजे बाबा स्वतः अत्यंत आदरपूर्वक घोटाचा आवाजाने (तार+स्वरे) “बडेमियाँ!” अशी हाक मारीत व बडेबाबा यद्दकन नमस्कार करीत वर मशिदीत येत असत. जो अन्नावर कारणाशिवाय रुसला त्याचा तो कसला आदर करावयाचा! ज्याने अशाचा अफान केला त्याचा इतका बडेजाव का बरे! तर दे सर्व रीतिरिवाज लोकसंग्रहासाठी बाबा स्वतः आचरणात आणून दाखवीत असत. अतिथीला पंक्तीला घेतल्याशिवाय जे अन्न खातात ते योग्य नव्हे (अयुक्त ते), हा जो गृहस्थाश्रमी माणसाला शास्त्राने घालून दिलेला नियम व ज्यामुळे भक्तांची संकटे (आपला) दूर होतात, त्याचे उलंघन बाबा कधी करीत नसत आणि स्वतःही (गृहस्थाश्रमी नसतानाही) पाळीत असत. अतिथीचा सल्कार केल्याने इच्छिलेल्या गोर्धीचा लाभ होतो (झट+प्राप्ति) व अप्रिय अनुर्थीचा नाश होतो (अनिष्ट+निवृत्ति). तसेन केले तर बिकट प्रसंग (प्रत्यक्षाय) हटकून येतात. म्हणून शहाणे लोक (शिष्ट) अतिथीची पूजा करतात. अतिथी जर जेवणाशिवाय राहिला (अशन+विहीन) तर पशु, पुत्र, धान्य हा सर्वांचा नाश होतो. अतिथीला पर उपवास घडला तर ते अनुर्थीला आमंत्रणाच असते. बडेबाबांना दररोज (प्राति+अहीं) साईरामर्थ पत्रास रुपये दक्षिण देत असत आणि स्वतः शंभर पावले प्रोहोवायायला जात (बोलदीत) असत. (पहा, तैतिरीय उपनिषद, वस्त्र १, अनुवाक ११, “अतिथि देवो भव”, म्हणजे अतिथीला देवाप्रसादे समजणारा हो!) (ओ. ११२-१२७)

(बडेबाबा नाडिक जिल्ह्यातील मालेगाव येथून आलेले एक फकिर होते. त्यांना फकीरबाबा असेही मुटले जात असे. बाबा त्यांना सर्वांत जास्त, म्हणजे रोज ५०-५५ रुपये देत असत. तरीपण त्यांचे समाधान होत नसे. अध्याय ५३ मध्यल्या अवतरणिकेत बाबांचे बाल, म्हणजे बाळकृष्ण विश्वनाथ देव त्यांचे वर्णन करताना म्हणतात, “बडेबाबाचा बडेजाव। गुरुद्वजानिष्ठा-अभाव। किती दिले तरी बहु हांव। अतृप्त स्वभाव मूळचा॥७५॥” बाबांची सर्वांना शिकवण असे की त्यांनी दिलेल्या पैशाचा विनियोग भक्तांनी चांगल्या कामी कराया व तो सामाळून बापरावा. तात्या कोते पाटलाने ते ऐकून त्या पैशाने जिमिनी वैरे खरेदी करून आपले व आपल्या कुरुंबाचे कल्याण साधले होते; परंतु बडेबाबांनी लोभापायी तो कल्जीपूर्वक वापरला नाही म्हणून बाबांच्या देहत्यागानंतर दोन महिन्यांतच त्यांना गावात भीक मागावी लागली व तिही निळेना म्हणून त्यांचा फार हालात शेवट झाला. असो.

बडेबाबांची ही कथा ऐकून कल्प नाही की बाबा त्यांना इतका मान व पैसा का देत होते? ते काही बाबांचे खास भक्त नव्हते, विद्वत्ताही नव्हती किंवा आचरणही मोठे सच्छील होते असे नाही. मग बाबांचा त्यांच्याकडे खेळा ओडा का होता? कदाचित् घूर्यजन्मीचे त्यांचे ऋण तर बाबा केडीत नव्हते? कग अतिथी कसाही असला तरी त्याचे गुण किंवा अद्वगुण न पाहता त्याचा सन्मान करून जेऊ घालावयाचे ही शिकवण लोकांना बाबांना द्यावयाची होती? “वस्वपात्रादिदानी विचार। अन्नदानीं नलगे आधार। कोणी कधीही येवो दासवर। बरवा न अनादर तयाचा॥१८॥” अ. ३८. असो. बाबांची करणी बाबांनाच ठाउळक.)

त्या बडेबाबांवर जेव्हा त्या बोकडाला मारण्याची प्रहिली पाढी आली, तेव्हा “कैसा वे काटना इसकू खाले (याला उगाच कशाला कापायचा वरे)!” अशी लोङ्डायाटे सबव निघाली. माधवराव तेथेच होते. मग बाबांनी त्यांना आज्ञा केली, “शास्या! तू तरी जा, सुरी घेऊन ये! बोकडाला आता आपण कापू या!”

माधवराव मोठे भरंवशाचे (निधडे) भक्त होते. राधाकृष्णाबाईकडे जाऊन त्यांनी सुरा आणला आणि बाबांच्या पुढे ठेवला. जरी तो सुरा आणावयाला माधवरावांना त्रास (सायास) पडत होता तरी त्यांना सुरीशिवाय पाहणे (त्यांनी सुरी आणू नये) असे बाबांच्या मनाला बाटत नव्हते. इतक्यात या गोटीची उडत बातानी (कुणकुण) राधाकृष्णाबाईच्या कानी पडली आणि मनात दया उपजून त्यांनी सुरा परत मागवून घेतला. नंतर माधवराव दुसरा सुरा आणायला गेले ते कदाचित् आपल्या हाताने त्या बोकडाची हत्या होईल म्हणून तिकडे वाडयातच बसून राहिले. मग काकासाहेब दीक्षितांचे मन पाहायला बाबांनी त्यांना आज्ञा केली, “जा तू! बोकडाला कापायला सुरा घेऊन ये आणि त्यांची वेदनापासून सोडवणूक (निर्मुक सायास) कर!” (ओ. १२८-१३४)

काकासाहेब दीक्षित हे अतिशय चोख (बावन-कशी, म्हणजे बावन केळा शुद्ध केलेले) सोने होते हे जरी बाबांना ठाऊक होते तरी ते ताविल्याशिवाय (लाल होईपर्यंत तापवून त्याची कराटी घेतल्याशिवाय) जनालोकांच्या डोळ्यांना सपाधान होणार नव्हते (खात्री पटणार नव्हती). सोने चोख आहे की हिणकस (आत हीन, म्हणजे कमी किमतीचा धातू मिसळलेला) आहे याची परीक्षा न करता व कानस (पोलादी घासणी) किंवा सुलाख (शुद्धतेची पाहणी करण्याकरिता पाडलेले भोक) न लावता चौकस लोक नुसत्या शेळण्यावर विश्वास ठेवीत नसतात. हिन्याला आपले वैभव प्राप्त करायला हातोडयाचे (घणाचे) तडाखे (घाव) सोसावे लागतात. दाडाला देवपणाचा मानसन्मान व थाटमाट (गोरव) फुकट भिक्त नसतो. त्यालाही त्यासाठी टाकीचे (दाड फोडण्याचे एक हल्यार-छिन्नी) घाव सोसावे लागतात. काका जरी साईबाबांच्या गळ्यातला एक दागिना (ताईत) होते (दाडके व गोरव करण्यासारखे शिष्य होते) तरी इतरेंना कशी खात्री पटावी? रत्नाची पारख करण्यारे परखी हियालासुद्धा उताने (कापसाच्या दोन्याने) बांधून किंवत दरविण्यासाठी विस्तवात टाकतात. संताच्या शब्दाबद्धल जे शंका (विकल्प) धरतात त्यांचे बेत

(संकल्प) यशस्वी होत नसतात. त्यांची आदश्यक जोम व मुणाशिवायची (निःसत्य) आणि फुकटची व्यर्थ (निष्पत्त) तोंडाची वटवट (वाक्+जल्प) असते. त्यांना परमार्थ जराही साधत थेत नाही. परंतु जो गुरुच्या वचनाचा अभिन्नाय दंदनीय मानतो (शिरोधार्य करून त्याप्रमाणे वागतो) त्याचा स्वार्थ आणि परमार्थ ह्या दोन्ही गोटी सफल होतात. परंतु त्यात जो न्यूनता किंवा वाकडेपणा (दोष, कुटिलता) पाहतो त्याचा अधःपात होतो. जो गुरुची सेवा करण्यासाठी तत्पर असतो, गुरुच्या आज्ञेप्रती ज्याची आदरबुद्धी असते, तो योग्य व अयोग्यतेचा विचार गुरुच्याच माथी ठेवत असतो. गुरुच्या आज्ञेचा तो दास (किंकर) असतो. त्याला स्वतंत्र विचार नसतो. नित्य गुरुवचन पाळावयास उत्सुक असा तो चांगलेवाईट (सारासार) पाहत नसतो. त्याचे चित साईनामस्मरणी, हृषी साईसमर्थ चरणी, वृत्ती (मनाची स्थिती) साईच्यानधरणी आणि देह साईच्या करणी (कमी) लावलेला असतो. गुरुची आज्ञा होणे व त्याचे पालन करणे (आज्ञापन, आज्ञापलन) या दोन्हीत एक धाराच्याही विलंब त्याला सहन होत नसतो. किती आश्वर्यकारक लक्ष देणे (विवाद) हे! (ओ. १३५-१४४)

काकासाहेब दीक्षित हे सत्य, औदार्य, इमान यांसारखे सद्गुण खंबीरपणे राखणारे (विशुद्ध+सत्त्व+धीरु) होते. निश्चयाचे महामेरु (कधीही न डगमगणारे महान पर्वत) होते. बोकडाचा जीव घेण्यासाठी त्याला कसे मारू हा विचारच त्यांना शिवत नव्हता. निरपराधी बोकड मरेल, त्याचा आत्मा तप्तमळेल (तप्तव्येल), आपल्या स्वच्छ कीर्तीला बाध घेईल (निजयशही मळेल) किंवा आपल्याला मोठे पाप घडेल हा विचारच तेथे नव्हता. आज्ञाभंगासारखे पाप नाही व आज्ञा लोच सर्वप्रकारे धाळण्यासारखे पुण्य नाही. ज्याला गुरुची आज्ञा हाच सर्वमान्य योग्य निर्णय (प्रमाण) वाटतो, त्याला (ती आज्ञा पाळावयाला) विलक्षण स्फुरण घडते आणि त्याचे सहज कोमल अंतःकरणदेखील प्राण द्यावयाला तयार (उद्युक) होते. मग काकासाहेब साठांच्या वाडयात गेले. आज्ञेप्रमाणे शस्त्र आणले व बोकड मारायला किंवितही

(तिळमात्र) न कचरता सिद्ध झाले. गुरुच्या आळेचे परिपालन हेच अंगात शिरणारे शौर्याचे वारे (वीरश्रीचे स्मुरण) होते. काकांनी शस्त्र हातात धरले (आलंबन केले) आणि मन घट केले. त्यांचा जन्म पवित्र ब्राह्मण कुळात झालेला होता, जन्मल्यापासून अहिंसेचे व्रत धारण केलेले होते आणि त्यांच्यावर हा असला प्रसंग आला होता. त्यांचा हात कसा वरे हत्या करायला पुढे धजेल? गुरुची आळा पाळण्याचा पूर्णा एकदा त्यांनी पक्का निश्चय (निधांधडा) केला. तरीपण त्यांची छाती घडघड उळू लागली व भडाभडा घास सुटला. कायाचाचामनाने (शरीराने, शब्दाने किंवा मनानेही) ज्याने तिखट शब्दग्रहारही केला नाही त्याला शस्त्रप्रहर करण्याची पाली याती! असे जे घडून येण्यास कठीण घडणे (दुर्घट घटणे) ते हेच. गुरुवचनाची जे उपेक्षा करतात (अवमानिती) त्यांची आणखी दुसरी कोणती दुर्दशा नसते. त्यांच्या पूर्वजन्माच्या पुण्यकर्माचा समूळ नाश होतो. गुरुची आळा धूर्णपणे पाळणे हा कोणत्याही शोभविणाऱ्या वस्तृपेक्षा जास्त शोभविणारा (भूषणांमाजी भूषण) सद्गुण आहे. हीच उत्तम शिव्याची खूण आहे. गुरुच्या आळेचे उत्तमधन करणे हे महान पाप आहे. गुरुच्या आळेचे पालन एकही क्षण वाया न जाऊ देता करावे. जो विचार करण्यास थांबतो किंवा अडखळतो (चांधरी) तो दुर्दृशी हतमारी (करंटा) समजावा. नव्हे माणसाच्या रूपाने शिंगाशिव्यायथा पशुव (विवाण+हीन, नर+पशु) समजावा. आळा पाळण्यास योग्य वेळ (मुहूर्त), आळा चांगली की वाईट (शुभ+अशुभ), लगेच करण्याची की थोकड्या वेळाने केली तर चालेल (तूर्त+अतूर्त) वौरे पाहणे नसले पाहिजे. तात्काळ आळा पाळतो तो शडाणा (धूर्व) व उशीर लावणारा चैंगट (शीर्घेसूरी) तो कमनशिरी (दुर्मारी) होय! (ओ. १४५-१५७)

मग दीक्षित एका हाताने धोतराचा कासोटा, म्हणजे धोतराचे एक टोक जे दोन्ही पायांतून घेऊन कमरेत पालीमागे खोयतात, ते घट करल, दुसऱ्या हाताने शस्त्र (सुरा) सावरत, कुडत्याच्या बाहा वर सरकवत सरकवत जेथे बोकड (अजा) होता त्या जागी गेले. गावातले सर्व लोक आश्वर्य करू लागले “किती अलौकिक कृत्य

हे! काकांच्या मनाचा तो कोवळेपणा कोठे कसा पळाला? फकिरबाबा (बडेबाबांना फकीरबाबा असेही म्हटले जात असे.) जातीने मुसलमान व मांसमच्छी खाणारे (मांस+आहारी); पण तेही त्या घडफडणाऱ्या बोकडाला मारण्यासाठी शस्त्र धरण्यास तयार नव्हते तेथे काकांची तयारी! असामान्य (लोकोत्तर) माणसांचे हृदय (अंतर) वजापेक्षा (दधिची ऋचींच्या हाडापासून केलेले अतितीक्षण इंद्राचे शश) अति कठोर व फुलापेक्षा अति कोमळ असते हे अगदी खरे!” मग सुरा हातात घट्ट धरून, हात वर उंच करून दीक्षित बाबांना म्हणाले, “मारूच का बाबा थाला? एकदा मला सांगा की (माते वदा की)?” खरे म्हणजे शस्त्र धारण करावयाचे ते दुःखीजनांच्या रक्षणासाठी (आर्त+त्राणार्थ) आणि त्यानेच निरपराधी बोकडाला मारायचे (अजा+हनन) हे कन्से? परंतु गुरुसेवेकरिता जेथे प्राणच विकला तेथे संकोच (अनमान) कसला! तरीपण घाईधाईने बोकडाला मारू जाता दीक्षितांच्या हृदयात दया उपजली व त्यांचा सुरा अडखळत (चांवरत) मारे जाऊ लागला व हात पुढे जाईना. मग “हू मार आता! बघतोस काय!” अशी बाबांची अखेची आळा ऐकून प्रहार करण्याचा जोम येऊन (आवेशी) ते अर्धवट गोल फिरले आणि सुन्यासहित हात वर केला. बोकडाची मरणाची वेळ अल्ला आली; परंतु त्याच्याशी त्याचा रक्षण करणारा (राखणावाला) देव त्याला पावला. अता हा यांत्रीने प्रहार (घाव) करेल हे पाहून साईमाउली, अखेचपर्यंत वाट (अंत) पाहिली तर अनर्थ (अपाय) होईल, म्हणून म्हणाली, “अरे, जा! राहू दे! काका, थांब! हात परत दे! काय रे तुझी ही निष्ठुरता (कठोरता)! ब्राह्मण असून हिंसा करताना मनात काही दिचार येत नाही का?” हे ऐकून काकांनी सुरा टाकला. आणि लहानथोर सर्व लोकांना आश्वर्य वाटले. बक्षरा प्राणसंकटातून बायचला (जीवदान लाधला) आणि बाबांनी गुरुमक्तीचा महिमा अतिउच्च (शिखरावर) घडविला. (ओ. १५८-१६९)

मग काका सुरा टाकून बाबांना काय म्हणाले त्याकडे नीट लक्ष (अवधान) द्या! “बाबा! आपले अमृतवद्यन हेच आम्हाला

धर्मशास्त्र, आम्हाला दुसरे धार्मिक आचरण किंवा नियम भावीत नाही (नेणू दुजा धर्म). आम्हाला लाज-शरम नाही. गुरुच्या आळेचे पालन करणे हेच आमचे सारे तत्व (वर्ष) आणि हेच आम्हाला वेदशास्त्र (आगम) आहे. गुरुची आळा पूणपणे पाळणे हेच शिव्याचे शिष्यपण आहे आणि हेच आमचे भूषण (शोभा देणारी वस्तु) आहे. गुरुच्या आळेचा अनादर करणे (अवज्ञा) ही सर्वदृष्टीने दोष देण्यालायक व नियंत्रण गोट (दूषण) आहे. गुरुची आळा पाळण्यासुले आम्ही सुखी होऊ की दुःखी (कटी) होऊ या परिणामाकडे आमचे लक्ष (दृष्टी) नसते. जसे निश्चिनात (अदृष्टी) असेल तसे घडून येईल. सर्व काळजी परमेश्वराला (परमेण्डीला) असते. बाबा! आम्हाला तर एकद गोट ठाऊक आहे. आपले नाव नित्य आंठवावे, आपले स्वरूप डोऱ्यांत साठवावे आणि रात्रिदिवस आपली आळा पाळत राहावे (आळांकित असावे). हिंसा किंवा अहिंसा आम्हाला कळत नाही. आम्हाला तारणारे सद्गुरुचे चरण आहेत. त्यांची आळा कशासाठी याचा विचार मनात आम्ही आणत नाही. ती सर्वतहेने पाळणे हेच आमचे कर्तव्य आम्ही जाणतो. गुरुची आळा जेथे स्पष्ट असते तेथे ती योग्य आहे की योग्य (युक्त+अयुक्त), लाभकारक की हानिकारक (इष्ट+अनिष्ट) असा विचार जो शिष्य करतो तो अधिपात झालेला (नष्ट) व गुरुच्या सेवेपासून घसरलेला (सेवाप्रष्ट) आहे असे भी समजतो. गुरुच्या आळेचे उल्लंघन हेच जीवाचे अधिपतन आणि गुरुच्या आळेचे पूणपणे पालन हेच मुख्य धर्माचरण (धर्मशास्त्राने घालून दिलेल्या नियमांप्रमाणे खरे वाणे) होय! आमचे चित्र सदा गुरुचरणी लक्ष देऊन असते. आमचे प्राण जावोत किंवा राहोत याची आम्हाला पर्वा नाही. गुरुची आळा हाच आम्हाला सर्वमान्य निर्णय (प्रमाण) आहे. त्याचा परिणाम किंवा शेवट (निर्वाण) त्यालंब ठाऊक. आम्ही अर्थ (कीर्ती, सत्ता, संपत्ती इत्यादीपासून मिळणारे सुख) किंवा अनर्थ (मेठे संकट) हे दोन्ही जाणत नाही. आम्हाला आमचे स्वतःचे हित (स्वार्थ) किंवा दुसऱ्याचे हित (पर+अर्थ) कळत नाही. आम्ही फक्त गुरुचे कार्य सिद्ध करणे (कार्य+अर्थ) जाणतो. तेच आमच्यासाठी परमार्थ (मानवी

जीवनातले श्रेष्ठतम इप्सित, परम सुखावस्था किंवा मोक्ष प्राप्त करण्यासाठी झाटणे) आहे. गुरुच्या वचनापुढे अमुक बरे, अमुक वाईट, अमुक करावे, अमुक करू नये यासंबंधी नियम (विधि+निषेध) बिचार काही कामाचे नाहीत (व्यर्थ बापुडे). शिष्याचे लक्ष गुरुची आज्ञा नीट पाळण्याकडे (नियोग कर्तव्याकडे) असले म्हणजे त्याचे रक्षण करण्याचे ओळे (सांकडे) गुरुच्या माथी असते. आम्ही आपल्या आज्ञेचे दास आहोत. योग्य की अयोग्य मनात आणणार नाही, वेळ-प्रसंग पडला तर प्राण खर्च करू (वेळी वेंचू जीवितास); पण गुरुच्यन पाळणे सोडणार नाही (प्रतिपाळू).” (ओ. १७०-१८१)

मूळ स्वामावतःच जे मन अतिशय दयाशील तेव दगडासरारडे (पाणाणवत) कठीण होते. म्होळ (हिंदूवित्तिरिक परधर्मियांबद्दल, विशेषत: मुसलमानांबद्दल सामन्यपणे योजण्याचा शब्द) देखील जे करायला धजत नाहीत तेथे ब्राह्मण तशर होतात (सजत करावया), हे श्रोत्यांना अवघड (अशक्य) वाटेल; परंतु ही सद्गुरु धरधी जादू आहे (फारूड आहे). एकदा गुरुचे वचन पाळण्यास तयार व्हा (व्हा गुरु+वचन+आरूढ), म्हणजे त्याचे गुह्य लाघ उकलेल. एकदा त्याची कास धरली (आश्रय घेतला) व पायी पूर्ण विद्वास ठेवला की मग शिष्याची विंता त्याला असते. शिष्याला काही धडपड करावी लागत नाही (नलगे सायास कराया). त्याच्यापायी स्वतःला सर्वप्रकारे वाहून घ्या, म्हणजे कसलीही भीती राहणार नाही. गुरु हाच केवळ त्याचा आत्मविधास त्याला पलीकडव्या काढी नेऊन पोहोचवील. तीन प्रकारचे शिष्य असतात; उत्तम, मध्यम आणि अधम, प्रत्येक प्रकार अत्यंत सारांशाने स्पष्ट कलन सांगतो (अति संकलिती अभिव्यक्तीस आणतो). गुरुने न सांगताच त्याच्या मनातील इच्छा (अभीष्ट) जाणणे व जाणताच प्रत्यक्ष आज्ञेची वाट न पाहता सेवा करू लागणे हा उत्तम शिष्य समजावा. गुरुने आज्ञा दिल्यावर ती मुलीच उशीर न लावता तंततंत (अक्षरे अक्षर) पूर्णपणे पाळणे याला मध्यम शिष्य म्हणावा. गुरुने आज्ञा करीत राहणे, करू करू म्हणत राहणे व प्रत्येक पावली घोडधुका (प्रतिपदी

प्रमाद) करणे हा अधम शिष्य जाणावा. ज्याच्या अंगात श्रेष्ठ वैराग्य (प्रापेचिक इच्छा-आकांक्षापासून निवृत्ती) नाही, जो नित्य कोणते, अनित्य कोणते याचा विचार करीत नाही, त्याने गुरुपुढे जन्म जरी घालविला (संबंध आयुष्य जरी घालविले) तरी त्याच्यावर गुरुकृपा कशी होईल! तथापि तो जर गुरुच्या चरणी अखंड श्रद्धा ठेवून असेल तर त्याची इच्छा ईश्वर पुरी करेल. त्याला लदकरच निष्काम (निरिच्छ) करून तो अत्यंत श्रेष्ठ आम, म्हणजे परमेश्वर (परात्पर सोयरा) त्याला शांत (निश्चल) करील. श्रद्धेचे शुद्ध (निर्मल) बळ असावे, वर बुद्धीचे (प्राणेचे) मोठे बळ (प्रबळ) असावे आणि सबुरीची अढळ (कधीही न खण्डणारी) जोड असावी, म्हणजे परमार्थ पक्का (सभळ) हाती आला समजावा. येथे ब्राह्मिकास कोंडणे (प्राण+निरोध) लागत नाही, अपान, उदान वरै प्राणवायूंची शुद्धी करणे (शोध) नसते (प्राण, अपान, व्यान, उदान व समान असे पाच शरीरातील प्राणवायू योगशास्त्रात मानले आहेत.) किंवा हड्योगाची समाधी (इंद्रियांचे दमन करून आत्मस्वरूपात लीन होणे) व उद्घोष (त्यातून पुन्हा शुद्धीवर येणे) हेही लागत नाहीत. ही सर्व साधने आम्हाला समजण्यास (व आचरण्यासही) कठीण (दुर्बोध) आहेत. शिष्याची भूमिका तयार असल्यावर सद्गुरुकून फळ मिळण्यास (सिद्धीस) उशीर नसतो. ते तर अनुग्रह करण्यासाठी सदा तप्पर असे एका पायावर उभे असतात. सगुण रूपाच्या भाक्षात्काराचा (प्रत्यक्ष दर्शनाचा) अनुभव (प्रतीति) फळ भक्तीनांच अनुभवायला मिळतो. भाविकाच्या (श्रद्धावंताच्या) मनात भक्ती उत्पन्न होते. इतरांच्या मनात मात्र ढोऱीपणावी दौमिक कल्पना (पाखंड+युक्ति) उतरते. (ओ. १८२-१९५)

पुढे मग बाबा काकांना म्हणाले, “हे पाण्याचे टमरेल हातात घे! मी आता त्याला मुसलमानी धर्मप्रमाणे विद्धीपूर्वक मारतो (हलाल करतो) आणि सद्गुरी देतो!” आधीच तो बोकड मरणाला टेकलेला (मरण+उन्मुख) होता. जवळच फकीर लोकांचे बसण्या-उठण्याचे घर (लक्या) होते. फकीरबाबांना वेळेवर एक विचार आठवला. त्याप्रमाणे तक्यावर नेऊन बोकडाला मारण्याची बाबांची संमती त्यांनी

मिळविली; परंतु त्या दुसऱ्या जागी बोकडाला हलवित असतानाच तो मरण पावला (करविताच स्थलांतर बोकड देहांतर लघिला). बक्कन्याचा मृत्यु खात्रीने होणार (अटक) होता हे सर्व जाणून चुकले होते; परंतु योग्य संधी पाहून बाबांनी हा खेळ केला. सद्गुरुना शरण जातात ते सद्गुरुलूपच होतात. मीठ सामारात आंघोलीसाठी शिरले (रौंधव सिंधुसनानार्थ रिघाले) तर ते कधी बाहेर येईल का? जीवात्मा हा संसारातील सुखदुःखांचा अनुभव घेणारा (जगाचा भोक्ता) आहे तर ईश्वर संसारातील सुखदुःखांचा अनुभव देणारा (जगत+भोग+प्रदाता) आहे; परंतु मोक्ष देणारा सद्गुरु हा एकच आहे. तो आपल्या सर्व आत्म्यांच्या ऐक्यतेचा साठा (निधान) आहे (सर्व आत्मे त्याच्या आत्म्याशी एकरूप झालेले असतात). हृदयात कृपा उपजली तर सद्गुरु दिव्यदृष्टी (साध्या डोळ्यांना न दिसणाऱ्या गोटीही पाहण्याची शक्ती) देतील ज्यामुळे सर्व सूर्णी एकाच देली डोळ्यावत (दिटी) भावेल. (ओ. १९६-२०२)

हेमाडपंत साईबाबांच्या पाणी शरण आले आहेत, तेथे आपला देहाबद्दलचा अभिमान सोळून देत आहेत (वाही) आणि मनात म्हणत आहेत, “हे मना, साधव हो! बाबा! माझा देहाबद्दलचा अभिमान घालवा (निरभिमान मज ठेवा)!” असो. आता पुढील दोन अध्यायांत साईमहाराज थड्हाविनोदाचे मिटान भोजन (सरसोई) तयार करतील. ती आश्वर्यकारक गोष (नवलाई) ऐका! दिसायला ती विनोद करमणूक आहे; परंतु ती अत्यंत उपदेशपर (बोधदायक) आहे. जो भाविक भक्त त्यातील शिकवण प्रयत्नाने आचरणात आणेल (आम्यासील) त्याला अत्यंत श्रेष्ठ सुखाचा लाभ होईल. (ओ. २०३-२०५)

सर्वांचे कल्याण असो. आशाप्रकारे संत व सज्जन यांनी प्रेरणा केलेल्या, भक्त हेमाडपंत यांनी रचलेल्या श्री साईसमर्थ यांच्या सत्य चरित्रांचा ‘गुरु-भक्त-लीलाकृष्णन’ (गुरु व त्यांचे भक्त यांच्यातील खेळांचे किंवा क्लीडांचे दर्शन घडविणे) या नावाचा तेविसाचा अध्याय समाप्त झाला.

श्री सद्गुरु साईनाथांना अर्पण असो. सर्वत्र मंगल असो.

अध्याय २३ची आणखी टीका

या अध्यायातील एक योगाभ्यासी, शामा व काकासाहेब दीक्षित ह्या तिथींच्याही कथानकांत संत किंवा गुरु कसेही वागले, आपल्यावर किंतीही रागावले, तरी त्यांच्यावरची आपली श्रद्धा मुळीच ढळू न देता, त्यांची कास घटू घरून ठेवली आणि त्यांच्या कोणत्याही कसल्याही आज्ञेचे तंतोतंत पालन केले, तर आपले शेवटी कल्याणच होते, हे आपल्या निर्दर्शनास येते. तो योगाभ्यासी बाबांना शिळी भाकर व कांदा खाताना पाहून आधी तर मनात चरकला; परंतु नंतर तो त्यांना नम्रपणे शरण गेला आणि आसुव्याचे भहत कल्याण करून घेतले. शामाला सर्पदंश झाल्यावर गायातील रुढीप्राणे विरोद्धाकडे जाण्यासाठी लोकांचा आग्रह असताना ते तिकडे गेले नाहीत व मशिदीत बाबांकडे पळाले. बाबांनी रागावून त्यांना 'भटुरड्या' म्हणून हाकलूनही दिले, तरी ते तेथेच पायरीवर बसून राहिले आणि मग बाबांनी कृपावंत होऊन त्यांचा प्राण वाचविला. काकासाहेब दीक्षितांनी आयुष्यात कधी मांसाहार केला नव्हता आणि शस्त्र तर कधी हातातही धरले नव्हते; परंतु बाबांची आज्ञा झाल्यावर लगेच ते एका बोकडाची सुन्याने हत्या करण्यास तयार झाले. केवळी महान ही गुरुमकी! बाबांनी त्यांना 'ब्राह्मण होउनि हिंसा करितां। विचार घित्ता नाही कां।' असा प्रश्न केल्यावर काकांनी जे उत्तर दिले ते फार मोलाचे आहे:

"बाबा आपुले अमृतवचन।
धर्मशासन ते आम्हां॥१७०॥
आम्ही नेणू दुजा धर्म।
आम्हां नाही लाज शरम।
गुरुवचनपालन हेच वर्म।
हाची आगम आम्हांते॥१७१॥
गुर्वाज्ञापरिपालन।
हेची शिष्याच्यै शिष्यपण।
हेची आम्हा निजभूषण।
अवज्ञा दूषण सर्वार्थी॥१७२॥
आम्ही आपुल्या आज्ञेचे दास।
योग्यायोग्य नाणू मनास।
वेळी वेचू जीवितास।

परी गुरुवचनास प्रतिपावू॥१८१॥"

उगीच नाही हेमाडपंतांनी काकासाहेबांना 'बावनकर्सी सुवर्ण' व बाबांच्या 'गव्यातील ताईत' म्हणून संबोधिले आणि बाबांनी त्यांना "तुज मी विमानात नेईन" असे अभय दिले. एवढेच नाही तर शेवटी बोलता-चालता एकादशीच्या पवित्र दिवशी त्यांना तसे मरणही घडवून दिले. अध्याय ५१ मध्ये हेमाडपंत वर्णन करतात:

अग्रिरथी एक बाकांवर।
बसलों असतां आम्ही परस्पर।
समर्थ साईच्या वार्तात घूर।
विमानी जणू भरकन आलढले॥१९४॥

हे सांगता सांगता मध्येच हेमाडपंतांनी माणसाचा जीव संसारपाशात स्वतःला गुरफून घेऊन त्यातच आनंद कसा मानीत असतो; परंतु पूर्वपुण्याईने ईश्वराच्या कृपेने त्याची सदुरुक्षी भेट झाली की त्याला स्वतःच्या स्वरूपाचे खरे भान होऊन तो मुक्ती कशी प्राप्त करून घेतो, हे जीवाला आधी डुक्कराची (सूकर) आणि मग पोपटाची (शुक) उपमा देऊन अत्यंत सुंदर काव्यमय रीतीने सांगितले आहे:

असेना अल्प जलाशय।
दुर्गाधियुक्तही अतिशय।
तेंव कीं सौख्य निरतिशय।
मानी निःसंशय सूकर॥२२॥
जीवाशुकाची एकच परी।
एक देही दुजा पंजरी।
मुकला शुक स्वातंत्र्या तरी।
मानी ती बरी परतंत्रता॥२३॥
कूपमंडूकासम हा शुक।
पंजरी त्याचें सर्व सुख।
जाणे न स्वातंत्र्याचें कौतुक।
जीवही कामुक तैसाच॥२४॥
काय भौजेचा माझा पिंजरा।
सुवर्णदोडीच्या येऱझारा।
उलट टांगलो तरी मी बरा।
पाय न जराही सुटावा॥२५॥
बाहेर मग या सुखा आंचवणे।
नाही मग डाळिंबाचे दाणी।
नाही या गोड मिरचीचे खाणे।
स्वसुखा नागवणे स्वयेव॥२६॥
परी येतां शुकाची घटी।
भेटे तयास अघटित घटी।

मारी तयास प्रेमे थापटी।

घाली दृष्टीत अंजन॥२७॥

त्या थापटीच्या शक्तिपातें।

निसटला उघडिली नेत्रपातें।

विहसे लागला पक्षवातें।

कोण मग त्यातें आवरी॥२८॥

जग अफाट तया उघडलें।

यथेच डाळिंबी पेरुचे मळे।

गगन स्वद्वचंद विहारा मोकळे।

स्वातंत्र्यसोहळे मग भोगी॥२९॥

तैसीच या जीवाची स्थिति।

ईश्वरानुग्रह गुरुप्राप्ति।

उभयलाभे बंधनमुक्ति।

स्वातंत्र्यमुक्ती अनुभवी॥३०॥

बडेबाबांच्या दिग्दर्शनवार्तेत तर संसारी माणसाने अतिथीचे (अचानक आलेल्या पाहुण्याचे) त्याची फक्तापात्रता न पाहला भोजनापाणी देऊन कर्से स्वागत करावे याचे बाबांकडून प्रत्यक्ष शिक्षण आपणाला मिळते. यादिपीठीची आपल्या धर्मशास्त्रातील शिक्षणच हेमाडपंत सांगतात:

अतिथिपूजने इष्टप्राप्ति।

तैर्ण होय अनिष्टनिवृत्ति।

तैसेन न करितां प्रत्यवाय निश्चिती।

म्हणोनि पूजिती शिष्ट तया॥१२५॥

अतिथि रहातां अशनविहीन।

पशु-पुत्र-धन-धान्य-विनाशन।

अतिथीस पदतां उपोषण।

आमंत्रण तें अनर्था॥१२६॥

सारांश, या अध्यायात इतर बन्याचे बोधप्रद गोष्ठी असल्या तरी गुरुमकीचा महिमा हाच या अध्यायाचा मुख्य विषय आहे:

तरी जो मुरुपदी निर्देश।

इच्छा तयाची पुरवी ईश्वर।

निश्चल निष्क्राम करी सत्यर।

तो परात्पर सोडरा॥१११॥

असता शिष्याची भूमिका तयार।

सदुसुसिद्धीसी नाही उशीर।

ते तो सदैव अनुग्रहतत्पर।

एकाचिं पायावर उभे॥११४॥

(पृष्ठ क्र. २ वर्लन)

कालवश झाल्याने व त्यासाठी ते भंडारा करणार असल्यामुळे मला बोलावण्यात आले. मी ३-४ दिवस आधीच तिथे पोचलो. स्वतःच्या खोलीत त्यांनी माझी व्यवस्था केली. या प्रसंगासाठी खूप साधूसमाजांतील लोक एकत्र आले होते. कुणाला माझा सहवास आवडणार नाही. तर कुणाला कुचंबणा होईल त्यासाठी त्यांनी अशी व्यवस्था केली. नंतर मला जीपची चाची व ऐसे देऊन सांगितले की, “व्यवस्थासाठी लागणार सामान किंवा इतर काही खरेदी तुम्ही करायची. त्याची यादी आताच मागवून घेतो.” या जबाबदारीचे कारण असे सांगितले की, “३-४ दिवस काही काम नसले तर कंटाळा येईल त्यामुळे, कोणत्या कोणत्या साधूसंतांना काय हवे नको हे तुम्ही पहाल व त्यामुळे त्यांच्याशी संपर्क राहील.” मी हंसतमुखाने ही कामगिरी स्वीकारली.

अबुपर्वताच्या पायथ्याशी असलेल्या या ‘ऋषीकेव’ ठिकाणी २००-२५० साधूसंतांना निमंत्रणपूर्वक बोलावण्यात आले होते. या प्रसंगी अर्षदमंडलाशिवाय इतर अनेक क्षेत्रांतून साधू-संत आले होते. विविध प्रकारच्या साधूसंतांनी आपापल्या स्वतंत्र तंदूत स्वतःची आसनमर्यादा ठेवली होती; व त्यामध्ये त्यांचे शासनप्रमुख जाणवत होते.

अटलगिरीजी ‘गिरीनामा’ ‘दसनाम’ साधू असल्यामुळे तेथे शंभूदली व दसनाम साधू खूप आले होते. ‘दसनाम’ समाज म्हणजे काय ते आतो पाहू.

मारतवर्षात ज्यावेळेस बुद्धधर्माचा सूर्य माघ्यान्ही तळपत होता. त्यावेळेस आद्यगुरु शंकराचार्यांनी सनातनधर्म दृढ करण्यासाठी या भूमीकर जन्म घेतला. मात्र ३४ वर्षांत त्यांनी चारही दिशेला सनातन धर्माची स्थापना करून, दिवीजय मिळवून दृढ, स्थिर धर्मरचना करून, चारही दिशेला मठ स्थापन करून आणि धर्माचे युग परिवर्तन करून निरोप घेतला. त्यांनी सनातन धर्माखाली सर्व लोकांना एकत्र आणून शिवधर्माच्या भगव्या ध्वजाखाली महाल रचना केली; त्याची साक्ष अजंठा-वेलळच्या गुहेत दिसून येते. वेलळच्या ९६ गुहांपैकी

पहिल्या २६ गुहा बौद्धधर्माचे प्रतिक सांगितात; तर नंतरच्या २७ गुहा - सनातन धर्माच्या सिद्धांत, चिन्हांत व प्रतिकांत फिरवलेल्या दिसून येतात. तेथून दशावतार, महाभारत, रामायण, राधणाने केलेले कैलासपतीचे हरण अशाप्रकारे संपूर्ण सनातन धर्मांतील देव-देवतांच्या कोरीव कामाने केलेल्या सुंदर प्रतिमा पहायला मिळतात. एकाच दगडात कोरेल बनवलेले चार मजली शिवमंदिर, अद्भूत-अलोकीक शिल्पकलेचे प्रतिक आहे. शास्त्रोक्त पद्धतीने निर्माण केलेले हे शिवमंदिर, अखंडतेने स्वतःची वेगली विशिष्टता दाखवते. आद्यगुरु शंकराचार्यांनी केलेल्या महान धर्मयुगापरिवर्तनाचे हे प्रबल प्रमाण आहे.

सनातन धर्माच्या मताप्रमाणे सत्ययुगात संन्यासी, शिव, ब्रह्म तसेच विष्णुला संन्यासी आचार्य मानले जाते. संन्यासाची उत्पत्ती शिवापासून करण्यांत आली. वेतायुगाचे आचार्य, शिव, शक्ती तसेच पराशर योंना मानले जाते. द्वापारयुगाचे आचार्य व्यास, शुकदेवांना मानले जाते. कलियुगात गोड गोविंदाचार्य तथा आद्यगुरु शंकराचार्यांनी मानले जाते. याप्रमाणे आदी अनादी कालापासून संन्यासी, आचार्यांनी सनातन धर्माच्या ध्वजाचे रक्षण केले.

आद्यगुरु शंकराचार्यांनी काशीच्या महान पंडित मंडनमिश्रला शास्त्रार्थात पराजित करून आपला शिष्य बनवले. स्वतःबरोबर घेऊन भारतवर्षात चारही दिशेला शिवधर्माची स्थापना केली. चार मठ, चार गाडी, चार आचार्य, दसनाम साधूसमाज, सात आखडे, बावज्रमढी, चार भाला, चार धुनी, चार महावाक्य, चार संन्यास आणि संपूर्ण व्यवस्थित धर्मतंत्राची रचना केली. आद्यगुरुंनी भगवान शिवांकुडून दसनामाच्या उत्पत्तीचे सूचन केले आहे. ही दसनामे अरी:

- (१) गिरी, (२) पुरी, (३) भारती, (४) पर्वत, (५) सागर, (६) अरण्य, (७) वन, (८) सरस्वती, (९) लीर्थ, (१०) आश्रम.

अशा दसनाम साधूसमाजाच्या शाखा आहेत. त्यांच्या उत्पत्तीचे सूचन असे:

ब्रह्मांडद्वारा पुरी

ललाटद्वारा भारती
जिभद्वारा सरस्वती
बाहुद्वारा गिरी – (पर्वत-सागर)
कुक्ष द्वारा वन – अरण्य
चरण द्वारा लीर्थ – आश्रम.

हे पहिल्यावर असे वाटते की, शंकराचार्यांनी ईश्वराच्या विराट स्वरूपाला वित्तनात ठेवून, त्याच्या अस्तित्वाची स्थापना, प्रतीकरूप मानून त्याच्या कार्यक्षमतेप्रमाणे प्रस्त्यात केले असावे.

आता चार मठ असे: (१) जोशीमठ, (२) दक्षिणशंगोरीमठ, (३) पश्चिमशारदामठ, (४) गोवर्धनमठ (पूर्व).

त्याचप्रमाणे	चार	भाला:
(१) दत्तप्रकाश,	(२) सूर्यप्रकाश,	
(३) भैरवप्रकाश,	(४) चंद्रप्रकाश.	

या भाल्यांच्या निशाणाखाली साधूसमाजाच्या शिष्यांचे मुंडन-संस्कार केले जातात; व या भालावरून त्यांची शाखा निश्चीत केली जाते.

चार धुनी: (१) गोपालधुनी, (२) अजयमेधधुनी, (३) दत्तधुनी, (४) सूर्यमुखीधुनी.

दसनामाच्या सांप्रदायाचे साधूसमाज आपापल्या गोत्र, वेद, तीर्थ, देवदेवता, आचार्य, ब्रह्माचारी इत्यादीप्रमाणे धूनीची स्थापना करतात. काही कक्षातील साधूसिद्ध कुडल्या प्रकारची धूनी स्थापन करतात त्याप्रमाणे त्यात चिमटा ठेवून त्यात त्राविक मोजणी केलेल्या कड्या ठेवतात.

सात आखाडे: (१) श्रीपंच आवाहन आखाडा, (२) श्रीपंच जुना आखाडा, (३) श्रीपंच निरंजन आखाडा, (४) श्रीपंच आनंद आखाडा, (५) श्रीपंच निर्वाणी आखाडा, (६) श्रीपंच अटल आखाडा, (७) श्रीपंच अग्री आखाडा.

शंभूदलीच्या सर्व प्रकारचे साधूंचा या सात आखाड्यात समावेश होतो.

चार महावाक्ये: (१) अहं ब्रह्म, (२) अयमेऽत्मा ब्रह्म, (३) तत्त्वमसि ब्रह्म, (४) प्रज्ञानं ब्रह्म.

या ४ वाक्यांत गुप्त संज्ञात्मक वाक्ये आहेत; ती काय आहेत ते मी सांगू शकत

नाही. साधूसभाजाच्या भयदिचे उलंघन मी करू शकत नाही.

शंभूदली सांप्रदायाच्या ५२ मढी आज अशा मानल्या जातात.

(१) गिरी, पर्वत, सामग्र्याच्या २७ मढी:

(१) रामदत्ती,	(२) ओंकारी,
(३) घंटनाथी,	(४) ब्रह्मनाथी,
(५) दुर्गानाथी,	(६) ब्रह्मद्रनाथी,
(७) सेजनाथी,	(८) जगजीवननाथी,
(९) पांठरनाथी,	(१०) ज्ञानीनाथी,
(११) अघोरनाथी,	(१२) भावनाथी,
(१३) सागरनाथी,	(१४) रुद्रनाथी,
(१५) चादनाथी,	(१६) कुसुमनाथी,
(१७) अपारनाथी,	(१८) रत्ननाथी,
(१९) नारेंद्रनाथी,	(२०) रुद्रनाथी,
(२१) महेशनाथी,	(२२) अजरजनाथी,
(२३) मैथनाथी,	(२४) पर्वतनाथी,
(२५) माननाथी,	(२६) पासननाथी,
(२७) दर्यानाथी.	

(२) पुरीच्या १६ मढी: पुरीनामा साधूंच्या समजल्या जातात.

- (१) वैकुंठपुरी,
 (२) केशवपुरीमुलतानी, (३) गंगादर्यापुरी,
 (४) त्रिलोकपुरी, (५) वनमेघनाथपुरी,
 (६) सेजपुरी, (७) भगवंतपुरी,
 (८) पूर्णपुरी, (९) भंडरी हनुमन्तपुरी,
 (१०) जडभरतपुरी, (११) लहरदर्यापुरी,
 (१२) संगदर्यापुरी, (१३) सोमदर्यापुरी,
 (१४) नीलकंठपुरी,
 (१५) तामकभियापुरी, (१६) मुयापुरी
 निरंजनी.

(३) भारतीच्या ४ मढी:

- (१) मनसुकुंदभारती,
 (२) नृसिंहभारती, (३) पदमनाभभारती,
 (४) बालविषभनाथभारती.

(४) वनाच्या ४ मढी:

- (१) गंगासनीवन, (२) सिंहासनीवन,
 (३) बालवन कुंडलीश्रीवन,
 (४) होडसरीवन.

महत्वाची गोष्ट अशी की, लाभागुरुंची मढी जी दसनाम सांप्रदायावरोवर जोडलेली आहे ती एक मढी तिबेटात आहे.

त्याशिवाय यति, ऊळोती, प्रकट आणि

नंदसंन्याशांचा समावेशण या बाबतीत मढीत केला जातो. पिरीच्या २७, पुरीच्या १६, भारतीच्या ४, वनाच्या ४, आणि लामाची १ असे मिळून ५२ मढींचा समावेश दसनाम सांप्रदायात होतो.

(क्षमायाचना: वर निर्देशीलेल्या मढींच्या यादीत काही चूक असेल तर जाणकार महात्मा त्यात सुधारणा करू शकतात.)

अटलगिरीजींकडे अनेक प्रकारचे साधू होते—नागा, संन्यासी, महंतश्री महाराज, मंडलेश्वर, कंटकधारी, करपात्री, लोहलंगडी, खडेश्री वगैरे—हे सर्वजण चित्रविचित्र रुपरंगाने शोभून दिसत होते.

(१) कंटकधारी म्हणजे काटचाच्या जाळी घालणारे काटचाच्या बिछान्यावर झोपणारे महात्मा.

(२) करपात्री म्हणजे हातातून प्रत्येक वस्तू खाणारे-पिणारे महात्मा.

(३) लोहलंगडी म्हणजे लोखंडाच्या लंगोटी वापरणारे; हातापायात लोखंडाच्या वजनदार कडा घालणारे.

यात ठराविक नागामहात्मा जननैद्रियाता भोक पाडून त्यात लोखंडाची कडी घालतात. कुणी व्याघ्रांबरावर बसले होते. खूप दिंबवर अवस्थेत भस्म चोकून स्वतंच्या कामात भग्र होते. काही भजनानंदी एकान्तात बसून स्मरण करीत होते. कुणाजवळ नांगफणी होती. (नांगफणी म्हणजे युद्धाच्या वेळी वाजविल्या जाणाच्या नगाच्याची लहान आवृत्ती.)

या लोकात, कारभारी, कोठारी, कोतवाल, भंडारी, पुजारी, छडीदार, चोपदार या सर्वांची कामे समुहमोजनाच्यावेळी खुपच व्यवस्थित होत. मोजन समारंभात पंगतीनुसार बोलावण्यात येते. ज्यावेळेस १०० माणसे पंगतीत बसतात त्यावेळ्या शिस्तीचे पालन कडक पाळले जाते. ठराविक मंत्र किंवा श्लोक म्हटल्यावर ‘नमः पार्वतीपते हर हर महादेव’ म्हटल्यावर भोजन सुल करतात. त्यांच्या भंडाच्यात कुणी दुसऱ्यांनी जार्याचे नसते. जेव्हा सर्व जेवले की, ‘अेकमत्ता’ असे पुकारले जाते. मग सर्वांनी ‘अेकमत्ता’ बोलायचे व मग सर्वांनी उठायचे. जर कुणी साधू उचित कारण सांगितल्याशिवाय उठला तर

त्याच्यावर कडक कारवाई केली जाते. श्रीभंहंत, महाराज, श्रीमहाराज, मंडलेश्वर, महामंडलेश्वर इत्यादी पाच पंचांकडून चर्चा करून शिक्षा किंवा क्षमा केली जाते.

कुंभमेल्यात बहुतेक याप्रकारची व्यवस्था हे लोक ढूळपणे पाळतात. कुंभमेल्यात एका आखाड्याच्या एका पंगतीचा खर्च जावळजवळ रु. ८० हजार ते लाख दिडलाख रुपयांपर्यंत जातो. या लोकांत खूप वर्षापूर्वी स्वतंचे छापलेले चलन चालायचे. या नाण्यांवर मुख्य मुद्रणस्थान काशी किंवा अयोध्या असायचे. काशीत शंभूदली साधूंचे चलन चालायचे तर अयोध्येत रामदली साधूंचे. हे चलन तांबा, पितळ, कांस, व रुप्यात (चांदीमध्ये) छापले जायचे. या चलनाचा व्यवहार फक्त या लोकांतच चालायचा.

इथे आलेल्या साधूसभाजात माझी कामगिरी फक्त इतकीच होती की, सर्वांची नप्रतापूर्वक जरुरी वस्तूंची यादी करून शक्यतो लकवरात लकवर त्याची व्यवस्था करायची; त्यामुळे प्रत्येक साधूंशी, माझा संबंध येत होता. इथे आलेल्या साधूंपैकी १५% साधू व्यासनी होते. गांजा, चरस, अफु, मादक घंडूल, सुल्फी, धतुरा, वच्छ नाम इ. मादक उत्तेजित पदार्थाचा ते खूप प्रमाणांत उपयोग करीत. या सर्वांची व्यवस्था मलाच करायची लागे; त्यामुळे त्यांना माझ्याविषयी प्रेम वाटू लागले. कधी तर ते मला त्यांच्यात सहभागी करायचे. एक जोधपुरच्या लहान पडाडीवरचे महात्मा खूप मजबूत होते; ते पांचमुखी चिलीम ओदायचे. पांचमुखी चिलीम म्हणजे त्यांची दम ओदायची नवी एक व त्यावर ५ वेळी तोंडे! त्या ५ खण्ठांत गांजा, चरस, अफु, धोतरा आणि सोमल भरून त्याचा दम भरायचा. अशी चिलीम ओढणे म्हणजे साधेसुधे काम नव्हे, ते काम गुरुच्या लालच करू जाणे. साध्यासुध्या माणसाने हे केले तर त्याची टाळू फाटून जाईल. हे साधू झाडाखाली गोल बसत. झाडाला दोरीने चिलीम टांगती बांधून प्रत्येकजण अनुक्रमे ओदायचे. ही चिलीम जेव्हा ओदायचे तेव्हा त्यांची चर्चा, वाणी, मर्म, भेद याविषयी खूप समजायला मिळायचे. सर्व समकक्षाचे असल्यामुळे एकमेकांकडून मार्गदर्शन तसेच

सत्त्वासूचना केली जात असे. ते ऐकायचा अलौकिक क्षण मिळे.

अटलजींनी सर्व कार्यक्रम सफलतेने पार पाडला. प्रत्येक साधूना समाधानकारक वस्त्र, पात्र, दक्षिणा देऊन त्यांचा निरोप घेतला. मी अटलगिरीजींच्या आश्रहानुसार एक दिवस जास्त राहून, थोडी वनीषधी घेऊन सुरेंद्रनगरला परतलो.

अमेरिकन युवती : आकर्षिक संकट की चमत्कार !

इ.स. १९७० चा ऑगस्ट महिना चालू होता. स्वामी रामतीर्थजी त्यांच्या २-३ साधू, गुरुबंधूबरोबर सोमनाथहून परतून माझ्याकडे रहायला आले. दोन दिवस राहून परत अबुरोडला गेले, जाताना मला तेथे येण्याचे सांगितले. मी थोड्या दिवसानंतर अबुरोडला गेलो. स्वामी रामतीर्थ महाराजांचे निवासस्थान आनंदेश्वर महादेव येथे गेलो. तिथे स्नान, पूजा वरैरे करून दुपारी त्यांच्या सांगण्यावरून अटलजींना भेटायला गेलो. सत्री तिथेच राहीन असे सांगून अटलजींकडे गेलो.

अटलगिरीजी मंदिराच्या मार्गे २-३ साधूबरोबर गोषी करीत होते; मला बघितल्यावर खूप खुश झाले. माझी त्या साधूबरोबर ओळख करून दिली. औपचारीक गोषी झाल्या; त्या साधूमध्ये एक कच्छी साधू होते. चिलीम गंजा ओढल्यावर ते स्वतःच्या आसनावर उभे राहीले; व कच्छी, सतार त्यांच्याकडे होती. त्याच्या तारा स्वरात लावून, सिद्धासन घालून, डोके बंद करून हळूबर सितारावादन सुरु केले. यांच्या हावभावावरून असे याठत होते की, जणू कुणी गंधर्व, मनातल्या फिक्रीला भिळवण्यासाठी संन्यासदिक्षा घेवून नटेबराला रिझवण्यासाठी तपस्या करीत आहे.

सिताराच्या तारांमधून होणारे स्वरांदोलन दातावरणात स्वतःचा प्रभाव दाखवीत होते. हे महात्मा सितारीवर कच्छी पराजये स्वर घडीत होते. महात्मा, सितार परज जणू एकत्र झाले होते. सर्व मर्स्तीत डोलत होते. स्वरलहरीत खूप भाव भरलेला होता.

एक तास सतारावादन केल्यावर, स्वप्नातून जागे व्हावे तसे जागे होऊन डोळे उघडले व सतारावादन थांबवले. सर्वांच्या डोळ्यातून अजून स्वरांची छाया पुसली गेली नव्हती. सर्व महात्मा त्यांच्या आसनावर गेले. मी व अटलगिरीजी तेथून मंदिराच्या ओटचावर येऊन बसलो. गेल्या ४-६ महिन्यात कुठल्या साधूना भेटला, वरैरे अटलगिरीजींना विचार लागलो. संध्याकाळी पूजा-आरती करून आम्ही दोघे जंगलात फिरायला जायला निघालो; पण वाटेत विहीर लागली, त्याच्या काठावर बसून गप्पा मारू लागलो. खूप अंधार पडल्याने परत मंदिराकडे परतलो.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी घ्या वरैरे घेत गप्पा मारीत बसलो असता अटलगिरीजींचे लक्ष माझ्या डाढ्या डाळाकडे गेले; ते इतके लक्षपूर्वक काय न्याहाळतात म्हणून विचारणा केली तर ते म्हणाले, “की तुम्ही तुमच्या फिरोजच्या अंगठीकडे लक्षपूर्वक पाहीले का? त्यात काही फेरफार तुम्हाला दिसतो का?” ती अंगठी त्यांनीच मला दिली होती. मी म्हणालो, “ही तुम्हीच दिलेली आहे.” त्यावर ते म्हणाले की, “हे मी जाणतो, पण त्याचा फिरोजी रंग थोडा फिक्रा पडला असून त्यात पांढरा डाग दिसतो आहे.” मी नंतर ती निरखून पाहीली तर खरेच डाग दिसत होता; त्यावर मी विचारले, “यावरून आपण काय सांगू शकता?” ते म्हणाले, “मला ही आंगठी एका फकिरानी दिली होती. ती त्यांनी स्वतःच्या ईस्लामी किंवयेन तयार करून मला दिली होती, परंतु मी घालीत नसल्यामुळे मी ती तुम्हाला दिली. यात असा गुण आहे की, “जेव्हा काही आनंदाचा क्षण किंवा लाभ द्वायच्या असतो त्यावेळेस त्याचा रंग भनूनोहक दिसतो; जेव्हा काही अडळची, संकट येणार असतील तेव्हा त्याचा रंग फिक्रा होऊन त्यावर सफेद डाग दिसतो.” त्यांनी मला जास्त शंका-कुशंका करू नका. खोटी श्रद्धा बाळू नका असे सांगून माझा पुढील कार्यक्रम विचारला.

मी म्हणालो, “रामतीर्थजींना भेटून दुपारी माउंट अबुला जाईन. तिथे मध्य, जांभळ्या रंगाचा विनेगर वरैरे बारीक सारीक खरेदी करून रघुनाथजींच्या (रामाच्या)

मंदिरात लखनदासजींजवळ राहीन. सकाळी निघून स्वामी रामतीर्थजींना भेटून व नंतर तुम्हाला भेटून संध्याकाळी घरी जाईन. त्यांनी थोडा वेळ विचार करून सांगितले की, “तुम्ही जायच्या आधी मला भेटून जा.” मी विचारले, “का? काही खास काम?” त्यावर म्हणाले, “माझा जुनागढला जायच्या विचार आहे. म्हटले, आपण एकत्र जाऊ.” मी खुश होऊन माझी संमती दर्शवली.

तेथून निघून तिथल्या टमटम गाडीत बसून आनंदेश्वर महादेवला आलो. स्वामी रामतीर्थजी कुठल्या कामासाठी रेवेन्यु ऑफिसमध्ये गेले होते. तिथे जास्त न थांबता माझ्या डोळेतून एक जोडी कपडे, चादर व रोज उपयोगाच्या वस्तू घेऊन, स्वामीजींच्या सेवकाला, मी उद्या दुपारी २ पर्यंत येईन असे सांगून, माउंट अबुला जाण्यास निघालो; तेथे पोचल्यावर राम-मंदिरात गेलो; (१-२ दिवसांनी जर मी माउंट अबुला गेलो तर इथे राम-मंदिरात रहातो. इथले लखनदासजी महाराज माझ्या वडिलांचे परमस्नेही आहेत.) तिथे असलेल्या आमच्या कॉटेजचा उपयोग आम्ही उन्हाळ्यात सुट्टीत करतो.

राम-मंदिरात दर्शन-प्रसाद घेऊन मी लखनदासजींजवळ गेलो व माझ्या भोजनाची व्यवस्था व्हावी अशी विनंती केली. भोजन झाल्यावर मी त्यांना म्हणालो की, “मी संध्याकाळी आरतीच्या वेळेस येईन किंवा जरा उशीरा.” त्यावर त्यांनी सांगितले की, आजकाल पाऊस अधूनमधून पडतो त्याशांती ही धोंगाडी व गोमुखी घेऊन जा. (गोमुखी म्हणजे एक प्रकारचे वासाचे लाकुड. जेव्हा जमिनीतून मुळापासून बाहेर काढण्यात येते तेव्हा काही मुळांच्या आकार गाईच्या तोंडासारखा असतो तर काहीच्या आकार हरिणाच्या तोंडासारखा असतो. त्यावर हुबेहुब क्रान्त-नाक अशी स्पष्ट विन्हें असतात. याचा उपयोग सात्वीक साधू करतात.) शक्य तितक्या लवकर या, उशीर करू नका.” मी होकार घेऊन बाहेर पडलो.

मला थोडी खरेदी करून, थोडे फिरायचे होते. मंदिरासमोर असलेल्या बागेच्या माळ्याच्या मुलाला घेवून निघालो. बनस्पतिच्या हौसेमुळे मी त्या बागेत वारंवार

जात असे; त्यामुळे माव्याची व माझी ओळख झाली होती. थोडी खरेदी करून माव्याच्या मुलाजवळ दिली व सांगितले की, “हे सर्व सामान राम-मंदिरात लखनदासर्जिवळ दे.” भी फिरतफिरत पोला ग्राउंडजवळ आलो. तिथे २ तळ्याले तळ्यांच्या बांधून घेऊन जात होते; त्यांना पाहून मी माझा विचार बदलला. त्या तळ्याल्याजवळ भाडे नक्की करून सनसेट पॉइंट पहायला गेलो. रिझन नसल्यामुळे खूप माणसे नहीती; त्यामुळे परत जायला साधन मिळणे कठीण होईल म्हणून तळ्याल्याला सनसेट होईपर्यंत थांबायला सांगितले. सूर्यस्त व्यायला थोडा अवकाश होता. मी एका मोठ्या शिळ्येवर जाऊन बसलो.

एक सिगारेट शिलगावून विचार करून लागलो; हा सुर्योदय सर्व सृष्टीला उजळवून टाकतो. ज्याच्या प्रखर तेजासमोर कुणी नीट पाहू शकत नाही. दोन हात जोडून लोक मस्तक नमवतात. स्वतःच्या दुबळेपणाचा स्वीकार करतात; परंतु जेव्हा तोच सूर्य अस्ताचलाला जातो, त्यावेळेस दुबणाच्या सूर्याला पहाण्यास आनंदाने एकत्र येतात; त्याची दुबणारी दशा पाहून अवरणीय आनंद मिळवतात.

वास्तविक व्यावहारिक जगत असेच काहीसे पहायला-एकायला मिळते. कुणी पण महान व्यक्ती जेव्हा क्षीण होऊन स्वतःचे अस्तित्व गमावू लागते, त्यावेळेस एक सुम आनंद मिळतो. त्या संदर्भात इर्हा असते की, स्वतःच्या दुबळेपणामारील अष्टुर्णिंवृत्ती ह्या विचार करण्यासारख्या आहेत.

निर्दोष निर्सर्व, दुषित मानव दोधेही एकमेकांच्या रीतीने स्थिर व दृढ राहून एकमेकांवर विजय मिळवण्यास आदी-अनादी काळापासून प्रयत्नशील आहेत.

“कितने परवाने जले हे,
राझ पाने के लिए।
शमा जलने के लिए है
या जलाने के लिए।”

एकामार्गन एक असे विचार येत होते. सूर्यपण आजच्या दिवसाचा दुव्यायचा खेळ

हळू गतीने दाखवत डुबत होता.

“‘कृष्ण एकसक्युज मी’ या वाक्याने माझी विचारशृंखला तुटली. मी उजवीकडे वळून पाहीले. एक विदेशी युवती मला काही सांगू इच्छित होती. मी विचारले, “आपण मला काही सांगू इच्छिता कां?” त्यावर ती म्हणाली, “तुमच्याजवळ जी काठी आहे ती मला दाखवाल कां?” मी तिला काठी दाखवली.

ती काठीचे बारकाईने निरीक्षण करू लागली; त्यावेळेस मी तिला न्याहाळत होतो. तिच्याबरोबर एक वयस्कर इंग्रजी माणूस होतो; व तशीच वयस्कर होणारी एक स्त्री होती.

थोड्यावेळाने ती काठी मला परत करून विचारले, “ही काठी कुठे मिळेल?” मी “म्हणालो, ‘जंगलात!’” तिने विचारले, “ही काठी तुम्ही मला विकत घ्याल कां?” मी नकार दिला, तिला थोडा संकोच वाटला. तो दूर करण्यास तिने तिच्या साथीदासांशी माझ्याशी ओळख करून दिली. मी माझी ओळख सांगितली. त्यांना औपचारीकरणे बसायला सांगितले; परत त्या युवतीने मला काठीविषयी विचारले “ही कुठे व कशी मिळेल?” मी म्हटले, “अशाप्रकारची काठी साधू-संत वापरतात; त्यामुळे बाजारात विकत मिळणे कठीण. तसेच ही काठी माझी नसल्यामुळे मी आपल्याला विकू शकत नाही. तिने प्रश्नांचा धागा पकडून मला परत विचारले, “ही काठी साधू-संत कशासाठी वापरतात? तुम्हाला ही काठी कशासाठी देण्यात आली?” मी थोडसा दुयकव्यात पडलो; तरीपण तिला समाधानकारक उत्तरे दिली. काठीची थोडव्यात माहीती दिली.

नंतर तिने नवीन प्रश्न विचारला, “इथे भारतात मी साधूविषयी वाचले आहे की, ते चमत्कार करतात; ही गोष खरी आहे का? तुमचा कुणी साधू मित्र आहे का जो चमत्कार दाखवू शकेल? मी भारताच्या तीन महापुरुषांच्या जीवनचरित्राचा अभ्यास करून त्यावर साहीत्य लिहायचा विषय घेऊन भारतात आले आहे. स्वामी विवेकानन्दांच्या जीवनचरित्राच्या रूपरेखांचे स्थितीचित्राबरोबर आजच्या वर्तमानकालातील परिस्थितीशी जुळणारे

साहीत्य मी तयार केले आहे. सध्या गांधीजीच्या जीवनचरित्राचा अभ्यास करीत असून त्याकाळातील भारतीय साधू-संस्कृतीविषयी माहीती मला मिळाली तर मी आपली खूप आभारी होईल. तिच्या बालीशतापूर्ण जिज्ञासेचे, साहीत्यसंशोधन, औपचारीकरता – वास्तविकता या सर्वांविषयी विचार करून मी थोड्यावेळाने तिला म्हणालो, “उद्या तुम्ही माझ्याबरोबर या.” तुम्हाला चमत्कार दाखवायला घेऊन जाईल.” ती खूप खुश झाली. तिने पर्समधून कागद-पेन्सील काढून गेस्टडाऊसचा पत्ता दिला. तिचे नाव ‘क्रिस’ होते. ती म्हणाली, “सकाळी तुम्ही गेस्टडाऊसबर या; तिथेच सकाळचा नाश्ता करून आपण निघू.” नंतर तिने सांगितले की, तिच्याबरोबर असलेले तिचे काका-काकी असून त्यांचे वीजेच्या वस्तूंचे सोठे दुकान शिकागोत आहे; तीपण शिकागोत रहात असून अभ्यास करते व बरोबर नोकरीसुद्धा. तिने माझा अबुमधील पत्ता मागितला. मी तिला राममंदिर, नबीलेक असे लिहायला सांगितले. सूर्य अस्तास गेल्यावर अंधार पडायला लागला; व थोडी थंडीही वाजू लागली. मी कांबळे ओढून तळ्यावर बसून जायला निघालो; ते सर्व जीप घेऊन ओले होते.

मलापण बरोबर यायचा आग्रह क्रिसने केला; पण माझ्यासाठी तळ्याल्याला उभा केला असल्याने मी तळ्यावर बसून परतलो. मी आरतीच्या वेळेस देवलात गेलो. आरती-पूजा झाल्यावर लखनदासजी खोलीत आहे. माझ्याबरोबर माझ्या दिवसभराच्या कामगिरीविषयी विचारणा केली व सांगितले की, “माव्याच्या मुलाने तुमच्या वस्तू इथे आणून ठेवल्या आहेत.” मला जेवणाचे विचारले, मी अनिळ दाखवल्याने त्यांनी सेवकाकडून दुध मागवले. उद्या चमत्कार दाखविष्याचे ठरवले खेर! परंतु दिनानाथजी भेटील का अशी शंका मनात निर्माण झाली. दिनानाथजी नाथ सोप्रदायाचे दर्शनी महात्मा होते. तीन वर्षांपूर्वी जोधपुरमध्ये स्थानी दादा धुनीवाल्यांच्या इथे माझा त्याचा परिचय झाला; ते स्वभावाने खूप प्रेमल, व्यवहारी, स्पष्टवक्ता, संपूर्ण साधूशाहीच्या रिती-रिवाजानुसार उदर-निर्वाह करणारे

निराभिमानी महात्मा होते.

सकाळी आरती लवकर होते; त्या आरतीच्या घटानादाने मी जागा झालो, पण थंडी असल्याने परत झोपून गेलो. जवळजवळ आठ वाजता उठलो, मी नाही नित्यकर्म आठपून चहा वौरे घेत असता लखनदासजीच्या सेवकाने येवून सांगितले की, “आपल्याला भेटायला कुणी पाहुणे आले आहेत.” मी विचारात पडलो ‘इथे कोण पाहुणे टपकले?’ लखनदासजीजवळ जावून पाहीले तर क्रिस व तिचे काका विलयम तिला इथे सोडायला आले होते. मला उशीर झाल्यामुळे ती काकाना घेऊन मला भेटायला आली. तिने काकाना बरेबर येण्याचा खूप आग्रह केला. परंतु ते खूप चालू शकणार नसल्यामुळे त्यांनी अनिच्छा दाखवली. क्रिसने मला विचाले की, “आपण साधारण किंतु वाजेपर्यंत परत येऊ.” मी म्हणालो, “उशीरत उशीरा ३-४ वाजता परत येऊ,” तिने तिच्या काकाना परत यायची वेळ सांगितली. मलापण परत संध्याकाळी अबुरोडला जायचे होते. आम्ही लखनदासांची रुजा घेऊन अंगणापर्यंत येत होतो. इतक्यात लखनदासजी परत आले व मला अडवून म्हणाले की, “पक्षी अशुभ स्वरात ओरडत आहे, आपण आज जायचे टाळा. उद्या जा.” त्यांचे बोलणे ऐवून मी द्वीधा मनःस्थितीत अडकलो. मी क्रिसला जर नाही सांगितले तर माड्याविषयी तिला खोटे वाटेल व हो सांगितले तर लखनदासजीच्या सूचनेचे उल्लंघन केल्यासारखे होईल. मी बुक्कव्यात पडलेलो पाहून त्यांनी चौकशी केली. मी त्यांना थोडक्यात सर्व सांगितले. तेव्हा त्यांनी सांगितले की, “जा! ज्या गोटी घडायच्या असतात त्यावेळेस कुणीच काही करु शकत नाही. पण जाताना ही तुळशीची माळ गव्यात घालून जा.” असे म्हणून झोळीतून त्यांनी माळ काढून दिली. मी त्यांचे खूप खूप आभार मानून निघालो. ‘संध्याकाळी परत याल तेव्हा मला ती माळ परत द्या’ असेही बजावले. त्यांची गोष्ट थोडायेळ लक्षात राहीली.

मनोमन निर्णय घेतला की, खूप काळजी घेऊन काम केले पाहीजे. मी व क्रिस चालत बागेजवळ आलो; तेथून दोन घोडे

घेऊन अचलगडला जायला निघालो. आमचे घोडे हळू गतीने जात होते. क्रिस भारताविषयी तिचे विचार सांगत होती. कधी मी तिच्या विचारांशी सहमत होत होतो तर कधी विरोध दर्शवीत होतो व वास्तविकता समजावीत होतो. बोलता बोलता अचलगडला जायचा चौक (चार रस्ते) लगला; तिथेच घोडे थांबवून पायाने चालण्यास सुरुवात केली. इथला एक रस्ता अचलगडला जात होता तर दूसरा माउंटच्या मानव्या बाजूला जात होता. तिसरा वशिष्ठ आश्रमाजवळ जात होता. आम्ही आमच्या रस्त्याने अर्धा कि.मी. चालन्यावर दिनानाथजीच्या स्थानापर्यंत पोहोचलो. बाहेरुनव ‘नमो नारायण’ अशी हाक मारली. माझा आवाज औळखून ‘नमो नारायण’ म्हणत ते झोपडीच्या बाहेर आले. मी चरणस्पर्श करून प्रणाम केला. माझे अनुकरण क्रिसने केले. मला पाहून दिनानाथजी खूप खुश झाले. मी त्यांच्याकडे एकटक पहात होतो. सडपातळ गैरवर्णी देह, काळी कफनी, नेहमी धोतचाच्या नशेत असलेले ताप्तवर्णी मोठे डोळे, त्यांचे भस्त्रचित कपाळ, तपस्येचे तेज हे सर्व पाहून मला खूप शांत वाटत होते; त्यांना मी क्रिसचा परिचय करून दिला. दोन्ही हात जोडून तिने अभिवादन केले.

खूप दिवसांनी भेटल्यामुळे आम्ही एकमेकांचे कुशल विचारीत होतो. वर्तमान परिस्थितीवर दर्था केली. क्रिसला थोडे हिंदी येत होते त्यामुळे ती आमच्या संभाषणात रस घेत होती. चिलीम तयार करण्यासाठी दिनानाथजी धुनीजवळ गेले. मी सहज क्रिसला विचारले की “तू चिलीम ओढणार का?” तिने उत्साहाने संमती दर्शवली. मी थोडा गोंधळलो. दिनानाथजीना ही गोष्ट आवडेल का? ते आपल्या जागेवर आल्यावर मी क्रिसजवळ चिलीम ओढण्याची गोष्ट काढली; त्यावर ती धुम्रपान करते का? असे विचारले त्यावर मी उत्तर दिले की, ती सिगारेट ओढते. पण चिलीमविषयी माहित नाही; त्यावर तिने सांगितले की, पहिल्यांदा २-३ वेळा तिने ऋषीकेश, बनारस इथे चिलीमीचा अनुभव घेतला आहे. दिनानाथजीनी क्रिसला वेगळी साफी दिली; त्यांनी चिलीम खेचून मला दिली, मी क्रिसला

दिली, तिला म्हणालो, “हळू दम खेच.” पण घीस्की व सिगारेट पिणाऱ्या क्रिसने माझ्या बोलण्याकडे विशेष लक्ष दिले नाही. बस्स एका दमानेच तिच्या संपूर्ण अरितत्याचा ताबा गेला. तिला भान होता, पण शरिराचा तोल जात होता. दिनानाथजीनी मला जराही काळजी करू नकोस असे दर्शविले. पर्णकुटीत जाऊन त्यांनी ३-४ चण्या-मण्या बोरासारखे दाणे आणून क्रिसला खायला सांगितले. मी तिच्या तोडत दाणे टाकून तिला चावून खायला सांगितले; ती अव्यवस्थित बसली होती; तिला दिनानाथजीनी नीट झोपवले व तिच्या तोडावर पाणी शिंपडले; त्यानंतर क्रिस चटकन् भानावर आली.

दुपारची घेल झाल्यामुळे दिनानाथजी जेवणाची तपारी करायला गेले. मी मदतीला येऊ का असे विचारले असता, “आता तयार होईल, तुम्ही बसा.” असे सांगितले.

मी क्रिसला अबुच्या भौगोलिक, धार्मिक गोष्टीविषयी समजावू लगला. तिच्यात प्रबल जिज्ञासा होती. असंडय प्रश्न तिने महात्म्याविषयी, धर्माच्या मुलभूत सिद्धांताविषयी, देवळाच्या रचनेविषयी, अनेक सांप्रदायांची कारणे, माझे साधूंबुरोबर संबंध असण्याची कारणे इत्यादीविषयी विस्तारपूर्वक चर्चा केली. काही गोष्टी ती तिच्या डायरीत टिपून घेत होती; यात अर्धा-पाऊण तास गेला. दिनानाथजी झोपडीतून बाहेर आले व मला उद्देशून म्हणाले, “थोडी पल्साची पाने आणून पत्रावळी करा.” मी सप्लाय झाडाची मोठी पाने काढून सळव्यांनी पत्रावळी बनवल्या. क्रिसला याची खूप गमत वाटली. दिनानाथजीनी जेवण बनवून बाहेर आणले. आम्हाला दोघाना डाळ, खाटी तसेच टिनसाची भाजी, ताडीचा गुळ आणि तूप यांचे मिश्रण करून दिले; ते स्वतःपण जेवायला बसले; आम्ही जेवण करून गप्या मारीत बसलो. क्रिसने मला चमत्काराविषयी विचारण्यास सांगितले. मी जारा बेचैन होतो. दिनानाथाना सांगावै कसे की, तुम्ही चमत्कार दाखवा. ते मंत्रक्रिया, बनस्पति, तंत्रक्रिया चांगले जाणीत होते; पण कधी त्याचा उपयोग स्वतःच्या जरूरीकरीता केला नाही. आमच्या दोघांतील बोलाचाली ऐकून

मला त्यांनी विचारले, “ही छोकरी काय सांगू इच्छीते?” मी त्यांना स्पष्ट सांगितले की, “हिला चमत्कार पहायचा आहे, पण मी आपल्या तसे सांगू शकत नाही.” सहज हसून ते म्हणाले, “माहीत आहे ना आपल्याला! सीतेला सुवर्णसृगाचा मोह झाल्यानंतर केवढी मोठी आपत्ती ओढवली.” त्यांची ही द्वीआर्थी भाषा मी समजलो नाही. ते झोपडीत गेले व एक पान व काळा रुमाल घेऊन आले व मला म्हणाले, “बोला! तुमच्या पाहूऱ्यांना कुठला चमत्कार पहायचा ते?” मी क्रिसला विचारले, “बोल! तुला काय पहायचे ते?” भूतप्रेत बघायचे की, खायच्या, प्यायच्या वस्तू पहायच्या आहेत की, काही कपडे घालायची किंवा मौजेची, हौसेची वस्तू भागवायची आडे?” क्रिसने थोडारेळ विचार करून सांगितले की, शिकागोत भिळत असलेली तिची मनपसंद चॉकलेट, सिगारेट व सुगंधी अत्तर हवे आहे. दिनानाथजीना या शुल्क गोटी सांगितल्याबद्दल हसू आले. त्यांनी आकाशाकडे नजर करून काही संकेत केलला. पात्रावर काळा कपडा झाकला. एका मिनिटानंतर पावावरील कपडा काढून दाखविला; त्यात खूप त-हेत-हेची चॉकलेटम्. २ मेबिलची सिगारेट पाकीटे, एक सुगंधी अत्तरची बाटली होती. त्या सर्व वस्तू त्यांनी क्रिसला दिल्या. काही वेळी ती त्याच्याकडे आर्नद, आदर, जिज्ञासा व दास्यत्वाच्या मिश्र भावनेने पाहून म्हणाली, “मला ही विद्या आपण शिकवाल का? किती घेळानंतर मी चमत्कार करू शकेन?” दिनानाथजीनी माझ्याकडे बोट दाखवून म्हटले, “हा तुमचा नित्र तुम्हाला प्रत्येक विद्या शिकवेल; त्यांना सर्व विद्यांची चांगली माहीती आहे.” त्यांचा गोट टाळण्याचा प्रयत्न मी समजलो. क्रिसला समजावले. ती पण खूप प्रभावित झाली होती. दुपर जवळ जवळ टक्कून गेली होती. दिनानाथजीनी सर्वांना घेणा दिला. मी चहाची भांडी धुवून ठेवली. त्यांना सुरेन्द्रनगरला येण्याचे आमंत्रण देऊन आम्ही त्यांची रजा घेतली; आशीर्वाद म्हणून झोळीतील भरम स्यांनी आम्हाला लावले. मार्हंट अबुवर सूर्यास्त लवकर होतो. तशा वातावरणाची सुरुवात ४ वाजल्यापासून

होते. आकाश ढगांनी भरून गेले होते. मी क्रिसला सूचना केली की, आपल्याला लवकर परत गेले पाहिजे. पावसाला सुरुवात झाली तर पंचाईत. आम्ही दोधे घाईद्याईने मुख्य रस्त्यावर जाण्यास निघालो. पायवाट सामसूम झाली होती. दोन्ही बाजूनी जंगलांतून येणारी थंड डवा शरीर थरकापून सोडत होती. माझे मन विनाकारण चिंता करीत होते. मला त्वरेने रस्ता चालून जायचे होते. क्रिसपण माझ्याबोरोबर भरभर चालत होती. इतक्यात क्रिसने मला थांबवले. तिला लघुशंकेकरता जायचे होते. मी तिला जास्त दूर जाऊ नको सांगून तिच्याकडे पाठ करून उभा राहीला. परत आम्ही लवकर चालायला सुरुवात केली. डहा पावले गेलो नसेन इतक्यात डाव्या बाजुने एक अक्राळविक्राळ भयानक वेष धारण केलेला, घातकी कूर डोळे असलेला सशक्त, सडपातळ महाल्मा बाहेर आला. आमची वाट धरून उभा राहीला. त्याच्या पेहेरावावरून तो अंदोरी पंथाचा होता असे वाटून मी शिंदाचारजे ‘नगो नारायण’ म्हणालो. त्यांनी उत्तर न देता विचारले, “कुठे जात आहात?” अचलगडला जाऊन रघुनाथमंदिरला जायचे आहे असे सांगितले. माझ्या बोलण्याकडे दुरुक्ष करून तो क्रिससमोर स्थिर दृष्टी ठेवून पाहू लागला. माझ्या मनात त-हेत-हेच्या शंका-कुशका येऊ लागल्या. तो दिसायला नरपिशाच वाट होता. त्याची उंची साडेसहा फूट होती. त्याने लाल लंगोटी घातली होती व त्यावर काळे कापडे बांधले होते. अव्यवस्थित रुक्क जटा, मळ व चिकटपणा या सर्वांनी त्याच्या दाढी-मिशा चिकटलेल्या होत्या. सडलेले दात, गळ्यात भेरव कंठा, वेगवेगळ्या पशुपत्याच्या हांडांची माला घातली होती. एका खांद्यावर कपडे घातलेली, मानवाची कवटी लटकावलेली होती. दुसऱ्या खांद्यावर लहान झोळी होती. त्याच्या या अवतारावरून तो स्मशानातील कापालीक वाट होता. त्याच्या डोळ्यात बूरता दिसत होती.

मी क्रिसचा हात पकडून पुढे जायचा प्रयत्न केला. इतक्यात त्याने झोळीतून चिलीम काढून आम्हायचा आग्रह केला. मी हात जोडून क्षमायाचना करून अनिच्छा

दर्शविली. त्यांनी चिलीमीचा एक दम भरला. मी विचार करीत राहीलो. याने घिलीम पेटवली नव्हती, मग काय पेटती घिलीम झोळीत ठेवली की काय? की आपोआप पेटली असेल? त्याने क्रिससमोर घिलीम धरली. क्रिस त्याच्याकडे पहात होती. तिने हात लांब करून घिलीम घेतली. मी पकडून तिला अडवले व सांगितले की, “चिलीम ओढू नकोस.” मला या कापालीकाचा खूप राग आला. परंतु क्रिसने माझ्याकडे दुरुक्ष करून, घिलीमीचा एक दम ओढला. मला वाटले आता ही बेशुद्ध होईल; पण तसे झाले नाही. त्या अंदोरीने घिलीम झोळीत ठेवली. क्रिसला म्हणाला, “चल माझ्याबोरबर! असे बोलून तो जंगलाच्या बाजुला जाऊ लागला; तिने त्याच्यामागे दोन पावले टाकली; मी तिचा हात पकडून तिला थांबवले, मी तिच्या डोळ्यांतील भाव पाहू लागलो. ती मला म्हणाली, “चल माझ्याबोरबर.” तिच्या या फेस्फारामुळे माझ्या शरीरात भीतीने थरकाप उडाला. मी जवळपास कुणी मदतीला दिसते का ते पाहू लागलो. दुर्दूवाने कुणी नव्हते. अंदोरी, जंगलाच्या पायवाटकडे जाऊन क्रिसची वाट पहात उभा राहीला. परत तिला पाठोपाठ येण्यास सांगू लागला. क्रिस त्याच्या आज्ञेनुसार माझा हात सोडून त्याच्या पाठोपाठ जाऊ लागली. मी निःसहायतेने क्षणभर पहात राहीलो. काय करू समजत नव्हते. क्रिस त्या अंदोरीच्या मागे धावू लागली. अंदोरीला माझी काहीच पर्वा नव्हती. माझे कर्तव्य म्हणून मला तिच्याबोरबर जाणे भाग पडले. भी भरभर क्रिसच्या भागोमाग जाऊ लागलो. मी चालता-चालता तिला म्हणालो, “तुझे काका तुझी वाट पहात असतील. संध्याकाळ झाली आहे. तू विचार कर! आता जंगलाच्या बाजुला कशासाठी जातेस.” पण माझ्या बोलण्याचा तिच्यावर काहीच परिणाम झाला नाही. अंदोरी निश्चीतपणे पुढे जात होता. कधी कधी मागे वकून पहात होता. आता येण्याचा आपलीला तोंड देण्याशिवाय सुटका नाही. चालता चालता आजुबाजूच्या भौगोलिक चिन्हांची आठवण ठेवायचा प्रयत्न करू लागलो. अंदोर घडू लागला. क्रिस अंदोरी मंत्रजालात फसली गेली होती. आता काय होईल हे कळत नव्हते. क्रिसला वारवर

मी समजावप्याचा प्रयत्न करीत होतो; पण त्याचा कोही उपयोग झाला नाही. तिच्या या वर्तनामुळे उपस्थित होणारे संकट, (अनाम भूमी) अपरिचित भूमी व अनामिक अघोरी हे सर्व तिला सांगितले. पण काहीच उपाय झाला नाही. ती परावश झाली होती. ती काहीच विचार करू शकत नव्हती. तिच्या शरीरात दुसऱ्या आत्म्याने, जणू प्रवे केला असे वाटत होते. १०-१५ मिनिट चालत्यावर एक उतार लागला. इथे दगड खूप होते. जवळजवळ ५० फूट खाली उतरल्यावर सपाट जमीन लागली.

एक लहानसा झरा कुदूनतरी येऊन नैसर्गिकरित्या बनलेल्या दगडांच्या कुंडात पडत होता. एका सपाट शिळेवर झाडा-पानांची-फांद्यांची बनवलेली मोठी झोपडी होती. माझे व क्रिसचे भवितव्य आता अघोरीच्या हातात होते.

अघोरी झोपडीत गेल्यावर क्रिस त्याच्या पाठोपाठ गेली. झोपडीत गेल्यावर माझ्या हृदयाचे ठोके अव्यवस्थित पडायला लागले. त्या झोपडीच्या मध्यभागी एका पायच्यांचा चार फूट रुंदीचा रस्ता खाली जात होता. तेथून अंतीचा प्रकाश येत होता. झोपडीच्या तळधरात आम्ही उत्तरलो. भूतकगळात ३-४ शिला पडून एकमेकावर अशारितीने रचल्या गेल्या होत्या की, त्यामुळे नैसर्गिक गुहा तयार झाली होती, त्याचा उपयोग या अघोरीने गुप्त निवासासाठी बनविला होता.

आत स्मशानशांतता होती. एक मोठी धूनी होती. त्याच्यासमोर कुटल्यातरी जंगली प्राण्याचे कातडे आसन म्हणून ठेवलेले होते. एक मोठी झाडाची फांदी शिळेला टेकू येऊन ठेवावी अशी ठेवली होती. त्याच्या फांद्या कापून, त्याला खूंटीसारखा आकार येऊन त्यावर एक मोठी झोळी, २-३ मानवी कवट्या, एक लहान तलवार टोळती होती. धुनीच्या धुरामुळे गुहा ढोहोबाजूनी काळी झालेली होती. एक प्रकारचा साडलेला वास येत होता. धुनीत खोचून ठेवलेला त्रिशूल, चारी बाजूवे दृश्य पाहून माझी गात्रे शिथील झाली होती. काही समजत नव्हते. माझे संपूर्ण शारीरिक, मानसिक अस्तित्व स्तब्ध बनले होते. क्रिस एखाद्या कळसुत्री बाहूनीप्रमाणे वापत होती. अघोरी बनावटी सहानुभूती दाखवून बसायला सांगत होता.

मी बसण्यासाठी जमिनीवर नजर वळवली तर तिथे सुकलेला पालापाचोळा, लहानमोठ्या पशूपक्ष्यांची हाडे व राख विखुरलेली होती. अघोरीने समोर पडलेले अस्वलाचे कातडे तसेच एक गोधडी आणून अंथरुन बसायला सांगितले.

मी व क्रिस दोघे त्यावर बसलो. काही अंशी स्वस्थता मिळवण्याचा प्रयत्न करीत होतो. लूटल्यावर शोक कुठला? “आगे आगे गोरख जागे” असे मनाला आश्वासन देत होतो. क्रिस जण काही संग्रहालय किंवा खजुराहोच्या गुहा पहायला आलेली होती, त्याप्रमाणे चारीबाजूला पहात होती. अघोरीने आसनावर बसून समोर टांगलेल्या झोळीतून एक पात्र बाहेर काढले. स्वतःच्या डोक्यावर जे एक पात्र झाकून ठेवले होते, ते काढून बाजूला ठेवले. एक लाल रंगाची फाटकी ओढणी डोक्याला बांधली, त्याचे एक टोक सुटे ठेवले. झोळीतून काढलेले पात्र हातात घेऊन काहीतरी पुटपुटत फूक मारून ओढणीचे टोक त्यावर टाकून पात्र झाकले व लोध काढले. १-२ मिनिटांतच त्याने ही कामगिरी केली. ते पात्र क्रिसच्या समोर ठेवले. आता त्यामध्ये २-३ पुढ्या होत्या, ज्यांत पूरी, पेढे, दही भरलेले होते. क्रिसला ते त्याने खायला सांगितले. क्रिस पुढचा मागाचा विचार न करता, खायला लागली. माझी भूक तहान अदृश्य झाली होती. माझा गळा सुकत होता. मी बसल्या बसल्या आजुबाजूला नजर टाकली. माझ्यामागे २ लहान मळकी होती, पैकी एकाचा काठ तुटला होता. एकावर मातीचे भांडे उपडे ठेवले होते. बाजूला सुकी लाकडे पडली होती. त्याच्याजवळ एक मोठी कुन्हाड होती. मी मनोमन ठरवले की, आत्मरक्षणासाठी या कुन्हाडीचा उपयोग करायचा.

क्रिसने जेऊन घेतले. त्यावेळात अघोरी त्याच्या आसनाजवळ पडलेल्या डव्यातून तसेच मोठ्या झोळीतून तेल, शेंदूर, उडीद, काळे तीळ, कुटल्यातरी पदार्थांची भूकी असे सामान धुनीजवळ ठेवत होता. सर्व बरोबर ठेवले आहे ना हे तपासून पहात होता. अघोरीची ही तयारी जणू काही बळी द्यावयाची तयारी आहे असे वाटू लागले. मनात भीती व शंका उत्पन्न होत होत्या. त्याने क्रिसला सर्व वस्त्रे दूर करायला

सांगितली; व समोर बसवले. अघोरीचा घेहरा गंभीर दिसत होता. तो क्रिसच्या नजरेला नजर मिडवून काही मंत्रोच्चार करीत होता. त्याला पाहून असे वाटत होते की, आता हा आम्हा दोघांचा फडशा उडवणार किंवा खडगाने बलिदान देणार; त्या भयाने माझी सर्व गात्रे शिथील झाली. जंगलातल्या स्मशानशांततेच पशूपक्ष्यांचा आवाज भयानक वाटत होता. अघोरीने एक मुठीत हविष्यद्रव्य ठेवून, डाव्या हातात खोपडी कपड्यून काहीसा मंत्र म्हणून जोराने श्वास घेऊन आहूती दिली. त्याक्षणी हिरव्या रंगाची जवाला प्रकाशित झाली. त्याने एक सफेद लहान मण्यांची माळ २-३ आठाचा देऊन गव्यात घालती; तो उभा राहीला. त्याने लंगोटीला बांधलेला काळा कपडा व लंगोटी काढून टाकली; व स्वतः दिगंबर बनून धूनीजवळ स्वतःच्या आसनावर बसला.

माझ्या सहनशक्तीची सीमा जवळ आली होती. भीतीने आता क्रोधाशीचे स्वरूप धारण केले होते. मी मागे असलेली कुन्हाड जवळ घेतली. मनात नव्ही केले की, क्रिसबरोबर या बुवाने जर अयोग्य वर्तन केले तर भले जो परिणाम व्हायचा असेल तो होवो. त्याला पहिल्याच घावात यमसदनाला पाठवायचा, या डृढ निश्चयाने माझे मनोबल मजबूत होऊ लागले. अघोरीने डाव्या हातातील कवटीने मंत्रोच्चार करून पाणी शिंपडले. त्याबरोबर तिचे शरीर थरथरून फिरायला लागले. अघोरी स्थिर नजरेने तिला पाहू लागला. क्रिस दोन्ही हात उचलून, उंच करून वेगवेगळ्या रीतीने २-३ वेळा हलवून पूर्वीकृत बसली. याप्रमाणे तिने कृती करण्याचे कारण, क्रिसच्या शरीरात दाखल केलेल्या माध्यमाद्वारा दिलेला संकेत असावा, असे वाटले. अघोरीने स्वतःजवळ पडलेल्या सामुद्रीने क्रिसची पूजा केली. त्यानंतर काही सुरांधी पदार्थ घेऊन, काही मिश्र पदार्थ हातात घेतले व क्रिसच्या योनिकडे आहूतीमुद्रेने तीन आहूती दिल्या. स्वतः दोन हात जोडून नतमस्तक झाला; परत हवन-द्रव्य हातात घेऊन धूनीत घातले. त्याबरोबर हिरव्या रंगाचा प्रकाश पसरून अदृश्य झाला. त्याने क्रिसला उभे राहून कपडे घातले व ती माझ्याजवळ येऊन बसली. मला

आता क्रिसची पण भीती वाढू लागली.

अघोरी उभा राहीला; झोळी व कवटी खांद्यावर टाकून, लंगोटी बांधून आहेर चालता झाला. थोडावेळ त्याची वाट पाहून मी क्रिसकडे पाहून तिला म्हणालो, “तुला काय झाले आहे? का मला तू ओळखत नाहीस? तू हे काय करतेस? कशासाठी करतेस? याचे तुला काही भान आहे का?” मी माझे मनोबल एकत्र करून व्यग्रतेने प्रश्न विचारले. ती थोडावेळ शांत राहीली. थोड्यावेळाने ती माझ्यासमोर पाहू लागली. मी तिच्या डोळ्यांत माझ्या प्रश्नांची उत्तरे शोधू लागलो; जणू अर्धवेशुद्धावस्थेत तिने उत्तर दिले, ‘‘काही आठवत नाही, खूप झोप येते.’’ असे बोलून ती निद्राधीन झाली.

एकाएकी आलेल्या या संकटातून करणा मार्ग काढावा काही समजत नव्हते. क्षणभर कुटुंबाची, मुलांची, मित्रांची, सर्वांची आठवण येऊन डोळे भरून आले. जीवनाचा अंत काय अशारीतीनेच होणार? इथे कोण मदतीसाठी येणार? अघोरी कुठल्या क्षणी काय करेल ते समजत नव्हते. गाढ गर्द जांल, पावसाचे भयानक वातावरण, वैष्वाङ्मया प्राण्यांचे आवाज, भयानक एकात, क्रिसची मानसिक बेहोशी, या सर्व कारणानी माझ्या दयनीय परिस्थितीचा मीच साक्षीदार होतो.

मी क्रिसकडे पाहीले, ती शांतपणे, निर्भयणे झोपली होती. मी धूनीत २-३ लाकडे घालून प्रकाश व ताप वाढवला. क्रिसच्या पर्समधून सिगारेट काढून शिलगावली. झोप येत होती पण झोपू शकत नव्हतो. मी घड्याळात पाहीले, अडीच वाजले होते, एकाएकी क्रिस काहीतरी बडबदू लागली व अचानक किंचाळून उठली. भीतीने तिच्या अंगावर क्राटा उभा राहीला; ती काय करते हे पाहण्यासाठी मी शांत राहीलो. लिने डोळे उधडले व माझ्याकडे पाहू लागली. संकोचाने ती उभी राहण्याचा प्रयत्न करू लागली. मी उटून तिच्याजवळ बसलो व आशासन देऊन तिला बसायला सांगितले. तिच्या मानसिक अवस्थेची चौकशी केली. माझ्या हातातील सिगारेट तिला दिली. तिच्यावर असलेला परिणाम थोडासा कमी होत हाता. ती मला म्हणाली,

“मी जे काय करते ते मला आठवत नाही. पण खूप वर्षापूर्वी तुम्ही जे काय मला सांगत होता, ते पहात आहे असे वाटते.” मी तिला, तिच्या स्मृतीपटलाला जास्त गडद करत म्हणले, “आता तू ज्या वातावरणात आहेस त्याचाच विचार कर. खूप वर्षाची गोष जावू देत.” ती व्याकूल्यतेने सर्व पहात होती. ती जणू मानसिक समतोलता राखण्याचा प्रयत्न करू लागली; पण कुठलीतरी अगम्य शक्ती तिला त्यापासून थांबित होती.

मी खूपच क्षीण झालो होतो. मानसिक ताणामुळे खूप दमलो होतो. भूक-तहन निःसहायतेने सहन करीत होतो. क्रिसच्या हावभावावरून ती काही अंशी स्वस्थ होत होती. मी या भयग्रस्त वातावरणातून सूटका करण्यासाठी मनपूर्वक अंतकरणाने इष्ट देवांचे चिंतन करू लागलो. ज्यावेळेस आपती, कष्ट, भीती या सर्वांची प्रकाण्डा होते त्यावेळेस परमेश्वराचे रमरण खेळ्या अर्थने होते ही अनुभविसिद्ध हकीकत आहे.

मी व क्रिसने असेच जागून-झोपून सकाळचे ५ वाजवले. संबंध रात्र कुठल्याही प्रकारचा हानीकारक प्रसंग न घडल्यामुळे मनाला थोडे सांत्वन मिळाले. अघोरी येत असल्याचे त्याच्या दंडावर असलेल्या तांब्याच्या कड्यावर कवटी आपटत असल्याच्या आवाजावरून समजले. त्याच्या आगमनाची सूचना मिळताच अंगावर भीतीचा काटा उभा राहीला. क्षणक्षणाला आता काय होईल? हा प्रश्न पर्वताच्या काळ्याकुळ शिळेसमान बनून विचारांच्या गतीला अडवत होता.

अघोरीने झोपडीत आमच्यासमोर येऊन पाहीले; तो थोडावेळ उभा राहून परत बाहेर निघून गेला. सूर्यप्रकाश झोपडीत येत असल्यामुळे गुहेत थोडा प्रकाश पसरला होता. २-३ किरणे थेट आत येत होती; ती जणू काही आशेची किरणेच होती असे वाटत होते. फक्त काल्पनिक आशेशिवाय दुसरा बचावाचा मार्ग दिसत नव्हता. थोडेस उजाडल्यावर मी उटून उभा राहीलो. क्रिसपण माझ्याबरोबर उभी राहीली. बाहेर जाण्यासाठी हळू व सावधानरोते पावले टाकली. आम्ही दोघे झोपडीच्या बाहेर आलो.

मी चारही बाजूला नजर फिरवून पाहीले. सर्वंत्र स्वच्छ व शांत वातावरण होते. आकाशात थोडेसे ढा होते. भीतीने जणू मनात कायमध्ये ठाण मांडले होते. अघोरी कुठे दिसतो का हे मी दूरवर नजर टाकून पाहू लागलो. त्याची गैरहजेरी पाहून जश वरे वाटले. इथून पळून जाण्याचा विचार अला; आम्ही कुठल्या दिशेने आलो ते पहाण्यासाठी चारी बाजूला नजर फिरवली. झोपडीच्या डाव्या बाजूच्या मोकळ्या मैतानाकळून आलो असल्याचे ध्यानात आले.

सहज दूर असलेल्या दगडांतून बनलेल्या कुंडात जाऊन मी तोंड धूतले; व तहान लागल्यामुळे पाणी प्यायतो. क्रिसनेपण हात-पाय-तोंड धूतले. भूक सपाटून लागली; त्यामुळे आजुबाजूला पाहीले. एक उंचराचे (गुलर) झाड दिसतो. त्याची पिकलेली गुलर खायचा विचार आला. १०-१५ पिकलेले गुलर काढले; त्यातले ६-७ मी खाल्ले. तोंडात टाकताच अघोरीच्या मायाजालाचा विचार आला; पण भूक लागल्यामुळे त्यावर खूप विचार करू शकल्या नाही. क्रिसला २-३ गुलर दिले. ते खाल्ल्यावर थोडी शंती मिळाली.

क्रिसची मानसिक अवस्था काही प्रमाणात स्वस्थ जाणवत होती. अघोरीच्या क्रिया-कर्माचा परिणाम दिवसा थोडा क्षीण होत असेल या विचाराने मी तिला माझ्यामागून यायला सांगितले. मला आशा वाटत होती की; आता या यातनेतून सूटका होईल. माझा उत्साह वाढला. मी वेळेच व अघोरीच्या गैरहजेरीचा लाभ घेऊन लवकर पळून जाण्यासाठी क्रिसया हात पकडून जोराने घासु लागलो. थोडी पावले चालून गेलो असेन, इतक्यात पोटात जोराने दुख्य लागले; त्यामुळे मला तिथेच बसणे याग पडले. पोटुद्वीपुळे खूप घास सुटला. दुख्ये इतके जोरदार होते की, असे वाटले आता प्राण निघतील की काय. क्रिस माझ्याजवळ अल्यावरोबर तिच्यापण पोटात खूप जोराने दुख्य लागले, ती पण दोन्ही हात भरून खाली बसली. दुख्यामुळे ती विहळू लागली. तिथे हे हाल पाहून मला लगेच शंका आली की, नक्कीच या अघोरीने बांधलेली ही हृद असावी. ज्यामुळे आम्ही

पळून जावू शकणार नाही. मी भोठद्या मुश्कीलीने २ पावळे मागे सरकलो; त्याबरोबर काहीच झाले नाही असे वाटून दुखणे एकदम बंद झाले. मी क्रिसचा हात पकडून माझ्याकडे खेचते तर तिथेपण दुखणे लगेच बंद झाले. या प्रसंगामुळे मी खूप हताश झालो. ह्या बुवाच्या क्रूरतेवर खूप राग आला. पण करणार काय? मी निःसहाय होती. नाईलाजाने परत झोपडीजवळ आलो. झोपडीच्या बाहेर दगडावर बसून माझ्या निःसहाय परिस्थितीवर विचार करता करता गळून गेलो. डोळ्यांत अश्रु उभे राहीले. क्रिस मला पाहून उदास झाली. आता जीवनाचा अंत जवळच आहे. कधी काय होईल याची कल्पना करता येत नव्हती. काहीवेळ असा विचार येत होता की, या रीतीने मृत्युचा घाट उत्तरपण्यापेक्षा या बुवालाच मारणे काय वाईट?

अचानक आवाज झाला, मी वळून पाहीले तर ३-४ काळ्या तोंडाची लहान-मोठी भाकडे उड्या मारीत होती. एका-दोघांचे लक्ष आमच्याकडे गेले; तेव्हा ती आमच्याजवळ येऊ लागली. क्रिस भीतीने भला बिलगून बसली; पण भला असा भास झाला की, ती मला मदत करण्यासाठी, माझी विचारपूस करण्यासाठी आली आहेत. थोडे दूर उभे राहून ती माझ्याकडे पाहू लागली. आमचे निरीक्षण करू लागली. या एकांत व निःसहाय वातावरणात त्या माकडांचाही मला आधार वाटला. ती माझ्या मनातील भाव वाचण्याचा प्रयत्न करीत होती. मी पण त्यांना मनोमन मदत करण्यासाठी विनवीत होतो. कसे काय कोण जाणे, जणू या माकडांच्या हजेरीने मला सुटकेचे आश्वासनच मिळाले होते.

वातावरण वारंवार बदलायला लागले. आकाश ढगांनी भरून आले व थोडे थेंब आमच्या अंगावर पडले; त्यामुळे मी व क्रिस झोपडीत गेलो.

दिवसापण ही जागा मोठद्या पहाडामुळे, वृक्षामुळे फार भयानक वाटत होती. सर्वत्र अघोरीची भीती पसरलेली भासत होती. असे करता-करता दुपार झाली. इतक्यात अघोरी दगडाच्या माणव्या स्वरूपाने येत असलेला जाणवला. मी सावध होउन त्याला पाहू लागलो. तो बेपरवाहीने येत होता;

बरोबर एक मध्यम बांध्याचा बकरा पण होता; त्याने आत आल्यावर मला पाहीते. थोडावेळ पाहून लबाडीने हसला, जणू त्याचे छदमी हास्य असे सांगत हाते की, इथून जाण्याचा एकच मार्ग आहे, तो म्हणजे मृत्यु.

क्रिस मानसिकरित्या संपूर्ण अस्वस्थ होती; तिला तिच्या नातेवाईकाची आठवण येत नव्हती की, ती त्यांच्याविषयी काही बोलत नव्हती. भूक लागल्याने परत उंबराची फक्के तोडून खाली. इतक्यात अघोरीने आम्हाला जवळ बोलावले; आम्ही आत जाऊन अस्वलाच्या चामडचावर बसलो. त्याने चिलीम पेटवली व मला देत म्हणाला, “धे, दम भर.” मी विनयाने नकार दिला व नन्नपणे जाण्याची परवानगी मागितली. नम्रतेचा आश्रय घेतल्याचिदाय इथून सुटका नव्हती. तो चिडून म्हणाला, “तुला जायचे असेल तर जा, परंतु मुलीला इथून जाता येणार नाही. मला तुझा काहीच उपयोग नाही.” त्याचे उत्तर ऐकून माझे सर्व अवयव थिजून गेले. थोडावेळ शांत राहून मी त्याला म्हणालो की, “क्रिस इथे राहीली तर मी संकटात सापडेन; क्रिसला इथे एकटी सोडून मी जाऊ शकत नाही, त्यामुळे दया करून तुम्ही आम्हाला सोडा”; आम्ही तुमचा काहीही गुन्हा केलेला नाही, मग आम्हाला या यातना कशासाठी देता?“ तो ओरडून म्हणाला, “तुम्हाला दोघांना कायमचे सोडून देईन, अजून १-२ दिवस थांदा, आता चुपचाप हे जेवून घ्या.” असे म्हणून त्याने क्रिसजवळ एक पात्र ठेवले; त्यात पुरी, माझी, मिठाई, भजी वौरे होते. क्रिसने जेवायला सुरुवात केली. मी गप्प बसून राहीलो. या निःसहाय अवस्थेमुळे भीती, चिंता व श्रमाने मी अर्धशुद्धीत झोपून गेलो. एका तासानंतर क्रिसने मला उठवले व बाहेर जायला सांगितले. मी मोठ्या मुश्कीलीने उठलो व सर्वत्र पाहीले. अघोरीचा पता नव्हता. मी व क्रिस गुहेबाहेर आलो. संध्याकाळ झाली होती. सूर्यास्ताला पाहून मी गोटून गेलो. डुबणाऱ्या सुर्याकडे पाहून वाटले, हा माझ्या जीवनाचा संकेत तर नव्हे?“ उद्या सूर्याचे दर्शन होईल की नाही परमेश्वर जाणे! क्रिस शून्य भावनेने माझ्याकडे पहात होती. थेंडी वाजायला

लागली. आम्ही परत गुहेत गेलो. धूनी पेटत होती. क्षणाक्षणाला भीती वाढत होती. कधी अघोरी येईल व काय करेल हे सांगता येत नव्हते. गुहेत एक शिळेवर २-३ हंडे पडले होते. मी जवळ जाऊन ते उघडून पहाण्याचा प्रयत्न केला. एक क्षण काहीतरी आपत्ती ओढवेल या विचाराने हात थंबला. दुसऱ्या क्षणाला यापेक्षा आणखीन कुठली आपत्ती ओढवणार या विचाराने मी एक हंडा उघडला. त्यात २०-२५ पायाच्या नव्या सचून टेवल्या होत्या. त्या हाडांच्या पोकळीत काहीतरी भरलेले होते. त्यांच्या घेतलेले भाग मातीने बंद केलेला होता. दुसऱ्या हंड्यात जब्लेली हाडे, तुट्लेल्या, जब्लेलेल्या भानवी कवटचा होत्या. राख, मानवी लहान-मोठे दात पडलेले होते. तिसऱ्या हंड्यात काय आहे ते पहाणार इतक्यात गुहेच्या बाहेर बांधलेला बकरा जोरजोराने ओरडू लागला. स्वतःची सुटका फरण्याचा प्रयत्न करू लागला. क्रिस मला बिलगून उभी राहीली. गुहेच्या प्रवेशद्वाराजवळ कुणीतरी जंगली प्राणी असावा असे घाटले. एक क्षण असेही घाटले की, अघोरी काही नवीन आपत्ती नाही ना आणीत! की एखादे मायावी दृश्य प्रकट होत आहे. बकरा जोरजोराने सुटायचा प्रयत्न करू लगला. मी जब्ले लाकुड घेऊन गुहेच्या दराराजवळ जाऊन पाहू लागलो तर बाहेर मोठे अस्वल गुहेच्या दाराजवळ येऊन आत येण्याचा प्रयत्न करीत आहे. मी जब्लेल्या लाकडाने त्याच्या तोंडावर प्रहार केला; त्याबरोबरच त्याचे तोंड भाजून ते तिथून निघून गेले; या प्रसंगामुळे थोडी हिंमत आली. रात्रीचे साडेआठ वाजले होते. थोड्यावेळाने अघोरीच्या येण्याचा आवाज ऐकू आला. त्यांच्याकडे पानात बांधलेल्या २-३ पुड्या होत्या. ते सर्व साहित्य त्याने स्वतःच्या आसनाजवळ ठेवले. धूनीत काही लाकडे घातली. काही तेलाची वनस्पति घातली; त्याबरोबर अग्रीजवाला लाकडे पेटवू लागल्या. त्या अग्रीच्या प्रकाशात त्या अघोरी माणसाचे स्वरूप भयानक वाटत होते. तो आसनावर बसून सर्व वस्तू नीट ठेवायला लागला. धूनीसामोर सजवलेले रेशमी आसन ठेवले. हळद, कुळु व धुन्याचे वेगव्हगळे आकार बनवले. उडीद, तीळ, (सरस) मोहरीची भांडी रचून ठेवली. पिवळ्या

कर्णाची फूले, त्याच्या माळा रचल्या. ही सर्व तयारी बलिदानाची आहे असे मनोमन मी जाणले. सर्व तयारी झाल्यावर तो स्वतःच्या आसनावर बसला. सर्वत प्रथम त्याने झोळीतून काही द्रव्ये काढून भंगोचार कलन धूनीत टाकली; त्यामुळे हिरव्या रंगाचा प्रकाश सर्वत्र पसरला. त्याने बकऱ्याकडे पाहून हाताच्या इशान्याने जवळ बोलावले; तो इशारा जणू समजल्याप्रमाणे तो जवळ येऊन उभा राहीला. अघोरीने पिवळ्या कर्णाच्या फुलाची माळा त्याच्या गळ्यात घातली. त्याच्या शिंगावर दोन्यासारखे बांधले. थोडा वेळ काही मंत्र बोलू लागला. मंत्र म्हणताना थोडासा अस्वस्थ वाटत होता. त्याने बकऱ्याकडे पाहीले त्याबरोबर बकरा थरथरू लागला. त्याने धूनीत खेगेगळ्या द्रव्याची एक आहूती दिली व मोठ्याने म्हणाला, “काली! बजा दे ताली, मेज मुर्दा है खाली” असे बोलून त्याने लहान खड्गाने बकऱ्याचे डोके धडायेले केले. धडातून रक्त भव्यभळ वाहू लागले ते, त्याने, एका मातीच्या भांड्यात भरले. त्या भांड्यावर दोन्ही हात ठेवून काही मंत्र म्हटले. त्यानंतर झोळीतून एक कवटी काढून धूनीजवळ ठेवली. उजव्या हाताचा पंजा रक्ताच्या भांड्यात बुडवून कवटीवर हाताच्या पंज्याचा ठसा उमटवला, व काही मंत्र म्हणाला; नंतर दोन्ही हातांनी रक्ताचे भांडे तोडला लावले व एका थासात सर्व रक्त प्याला. जेव्हा त्याने भांडे बाजूला ठेवले तेहा त्याचा घेहरा, रकाने माखलेल्या दाढी मिशांचा तो घेहरा एका हिंख पशुसारखा वाटला.

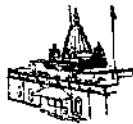
या सर्व क्रियेमुळे माझी गाने शिथील झाली. क्रिस भावनाहिनणे सर्व न्याहाळत होती. अघोरीने क्रिसला सर्व कपडे काढून, समोर रेशमी आसनावर बसायला सांगितले. ती पुतळ्याप्रमाणे उभी राहीली व आसनावर सर्व वस्त्रे दूर करलन बसली. ती ताठ बसली. त्याने तिचे केस पीन काढून भोकळे केले. मग स्वतःच्या आसनावर दिगंबर होऊन बसला. माझ्या मनात अनेक शंकाकुशंक का निर्माण झाल्या. काय निर्णय घावाचा हा विचार करू लागलो. परंतु एक गोष्ट नक्की होती की, आजची रात्र शेवटची रस्त्र होती; मग कायरतेने का मरु? दृढ निर्णयाने

माझे भय, चिंता एकदम दूर झाली. चिंतेची जागा ब्रोध व योजनेने घेतली. बुवात व माझ्यात किती अंतर आहे. कधी घाव घालू? कुठे घालू? किती झडपेने घालू? इत्यादी विचार करू लागलो. त्या खड्गाकडे अशा दृष्टीने पाहीले की, हे मला ऐवेळी दगा तर देणार नाही ना!

अघोरी त्याच्या विधीकर्मात पूर्णपणे मंथगुल होता. त्याने कुंकुमधून उडीदाचे दाणे घेतले. काही मंत्र म्हणाला व मुळीला फूक मारली व उघडली, त्याबरोबर मंत्रलेले उडीदाचे दाणे गुहेच्या बाहेर उडत गेले. त्यानंतर त्याने खूप गंभीरतेने क्रिया सुरु केली. क्रिसला कुंकुम लावले. पिवळ्या कर्णफूलांची माळा तिच्या गळ्यात घातली. खेगेगळे द्रव्य धूनीत घालत गेला व क्रिसकडे स्थिर नजर ठेवून पूजन करू लागला. सुपारे एका तासाच्या या पूजनानंतर योनिपूजा सुरु केली. हा विधी पूर्ण झाल्यावर त्याने झोळीतून दारुची बाटली काढली. थोडी दारु कवटीत घालून, दोन्ही हाताने कवटी पकडून दारुची आहूती दिली. त्याबरोबर अग्रीज्याला उच्चपर्यंत गेल्या. क्रिसचे शरीर थरथरू लागले. मी विचार केला, आला हिची पण अवस्था बकऱ्यासारखी होणर. तिचे डोके धूनीत, जाऊन पडणार. मी वेळ न दवडता हातात खड्ग घेतले व अघोरीवर आधात करणार इत्यात क्रिसने दोन्ही हात लांब पसरखून भयंकर अद्भुतस्य केले; ते ऐकून मी दचकलो. अघोरी लगेच घरंवार मस्तक. नमवून नमस्कार करू लागला. क्रिसचे डोके जणू अंगर बाहेर पडावा असे जाणवत होते. त्याने क्रिसला तीन प्रदक्षिणा घातल्या व आसनावर बसला. क्रिसचे तोंड लाल व तेजस्वी वाटत होते. अघोरीने एकदा वेधक दृष्टीने माझ्याकडे पाहीले. मला मोठ्याने ओरडून सांगितले, “बाहेर जा, मला वचन घ्यायचे आहे.” मी त्याला तुच्छतेने म्हणाला, “तुझी वेळ संपत आलेली आहे; सावधान हो.” इतके बोलून, मर्यादा सोडून, पुढे होऊन खड्गाचा एक घाव घातला. त्याला कल्पना पण नव्हती की, असे वर्तन माझ्याकडून होईल. प्रतिकार करण्यासाठी त्याने पण खड्ग उचलले; पण त्याआधी माझा घाव त्याच्यावर बसला; त्याचा उजवा

खांदा कापला गेला. त्याची जराही पर्वा न करता तो माझ्यावर बदला घेण्याच्या उद्देश्याने घालून आला. मी स्व-बचावासाठी दुसरा घाव मारण्याच्या तयारीत होतो; पण इतक्यात गुहेच्या बाहेर भयानक जबरदस्त आवाज झाला. तो आवाज ऐकून मी खूप घाबलन गेलो. घाव करण्याची गोष्ट सोडाच पण उभे रहाण्याची ताकद राहीली नाही.

त्या आवाजाने क्रिस बेशुद्ध झाली; त्याबरोबर अघोरी वेड्यासारखा गुहेच्याबाहेर घावत गेला. क्षणात काय झाले वे मला समजले नाही. क्रिस अचेतन होवून पडली होती. मी तिला धूरीपासून दूर उचलून झोपवले; व तिच्यावर अस्वलाचे कातडे पांघरले. अघोरी गुहेच्याबाहेर गेल्यानंतर एक भयानक विचार ऐकू आला. मला काही समजत नव्हते. इतका हृदयद्रावक आवाज कुणाचा असू शकेल? अघोरी आता शेवटी कुठली योजना आखत असेल व त्यापासून आता आपला बचाव अशक्य आहे असे वाटून मनोमन मी माझ्या इष्टदेव श्री हनुमानाचे स्मरण केले व विनंती केली की, ‘तुम्ही क्षणात काही करण्यास समर्थ आहात, माझे रक्षण करा.’ अशी प्रार्थना आयुष्यात प्रथमच मी केली. ईश्वरावरील श्रद्धा, दृढविश्वास व प्रेम प्रथमच माझ्या मनात निर्माण झाले. याप्रमाणे नामस्मरण करता करता वेळ कसा निघून गेला हे समजले नाही. सकाळचे तीन वाजले होते. क्रिस तशीच पडली होती. मी धूनीत २-३ लाकडे घालून अग्रीला प्रज्वलीत ठेवले. मी क्रिसला सर्व करून पाहीले. तिच्या अंगात उष्णता होती. मी तिला जागे केल्यावर ती लगेच जागी झाली, उठतांकाशीच ती आजुबाजूला पाहू लागली. माझ्याकडे वेड्याप्रमाणे पाहू लागली; मी तिला प्रश्न विचारताच ती थोडी भानावर आली व स्वतःच्या शरीराकडे लक्ष जाताच संकोचली. तिने कपडे परिधान केले. तिच्यात आलेली थोडी संकोचली. तिने कपडे परिधान केले. तिच्यात आलेली थोडी स्थिरता पाहून मला बरे वाटले. ती मला विचारला लागली, आपण इथे कुठे आलो? कशाला आलो? कुणज्जवल आलो? का आलो? वौरे वौरे. मी तिला सर्व आउव म्हणून सांगितले. पण तिला दिनानाथजीकडून निघाल्यानंतर एका साधूने तिला दिलीम दिली. इतके

आठवत होते. त्यानंतर काय घडले याविषयी काही आठवत नवहते. मी तिला थोडक्यात सर्व सांगितले. सकाळचे पाच वाजले होते. इतक्यात सुंगीधी द्रव्याचे हवन झाल्यासारखा सुवास सर्वत्र दरवळला. मन एकदम निर्भय झाले. देवाने इथून जाण्याचा मार्ग मोकळा केला असे वाटू लागले. यान्याचा सुंगध, उपःकाल यामुळे नवीन जीवन मिळाल्यासारखे वाटत होते.

साधारण उजाडल्यावर आम्ही दोघे शुहेतून बाहेर पडलो. सर्वं शांत होते. बाहेर काही संकट आले तर त्यासाठी खडग हातात घेतले. चारीबाजूला नजर फिरवली. सर्व वातावरण होते तसेच वाटत होते. मी क्रिसच्या येहन्यावरचे भाव वारंवार पहात होतो. तिच्यातील परिरत्नाचे मला मनोमन आशर्य वाटत होते. मी व क्रिसने झन्याजवळ जाऊन हात-तोड खुवून ताजेतवाने झालो व तेथेच एका शिळ्यकर बसलो.

थोडचावेळाने क्रिसला लघूशकेला जावयाचे होते, म्हणून ती उटून थोडी दूर गेली व लोच किंचाळत मागे परतली, ती खूप घावरलेली होती. मी विचारले, “काय झाले?” पण ती काहीच सांगू शकली नाही. फक्त ज्या दिशेला गेली तिकडे बोट करून माझ्यामागे लपू लागली. काय आहे ते पहाण्यासाठी मी त्या दिशेकडे जाऊन पाहू लागलो. ते दृश्य पहाताच मी एकदम रस्त्याचा झालो. एका वृक्षाखाली अघोरीचा मृतदेह विचित्रप्रकारे पडलेला होता. त्याचा उजवा पाय जाघेतून तुटून वृक्षाच्या फांदीला टांगला होता. त्याचप्रमाणे आतडी टांगलेली होती. छाती व पोट एका रिकाम्या पेटीसारखे पडले होते. मान मुरगळून लांब केली होती. डोळ्यांच्या जागी खड्डे दिसत होते. क्रिसचा हात पकडून आम्ही लोच झोपडीत जाऊन आमच्या वस्तू घेऊन, पळून जायला तयार झालो. जाता जाता बाहेर ठेवलेले खडग घेतले. प्रथम त्याने जी हृद बांधून ठेवली होती, तिथे पाय ठेवून मी खात्री करून घेतली. पण काही परिणाम झाला नाही, त्यामुळे उत्साह खूप वाढला. सावधानतेने आम्ही वर जंगलाच्या बाजूला आलो. काही रस्ता किंवा निशाण काहीच दिसत नवहते. फक्त

पळून जाण्याचा मार्ग दिसत होता. चारी बाजूला जंगल व पहाडांखेरीज काही दिसत नवहते. स्मरणशक्ती काम करीत नव्हती. मानसिक त्रासाने विचारशक्ती मंद झाली होती. रस्त्याच्या शोधात दूपार होऊन गेली.

“आसमानसे मिरे और खजूर पे लटके.” अशी दशा झाली होती. तहानेने जीव कासावीस झाला होता. छोटच्या छोटच्या खड्ड्यांतील पाणी, चिखल, माती, पानानी भरलेले असल्याने पिऊ शकत नव्हतो. मनात परत चिंता निर्माण झाली. आता संध्याकाळ झाली, परत रस्ता नाही मिळाला तर काय होईल? शेवटी दमून एका सपाट दगडावर बसलो. चारीबाजूला निरीक्षण करू लागलो. कुरे उंच झाड दिसते का पाहू लागलो. निवान रात्र त्या झाडावर बसून काढू शकू.

अशा विचारात असताना समोरच्या झाडीतून एक स्त्री बाहेर येऊन निघून जाताना पाहीली. थोडी दूर असल्यामुळे मी मोठाने ओरडून तिला थांबवली. ती बाई काठेवाडी असावी असे तिच्या मारवाडी पोशाखावरून वाटले. डोक्यावर लाकडाची भारी ठेवली होती व हातात लहान कुहाड होती; तिला पाहून आनंदाला सीमा राहीली नाही. क्रिस जवळ जवळ धावतच तिच्याकडे गेली. परत मनात शंका निर्माण झाली. या जंगलात ही एवढी देखणी, सुंदर स्त्री एकटी कशी असू शकेल? मी तिला प्रश्न विचारला, “काय? तुम्ही लाकडे गोळा करायला इतक्या दाट जंगलात येता? तुमचे घर इथे जवळपास आहे का? तिने क्षणभर आमच्याकडे पाहीले व आम्हाला विचारला लागली, “तुम्ही रस्ता विसरलात का?” मी उत्तर दिले, “खरोखर! आम्ही रस्ता चुकलो आहोत.” तुम्ही रस्ता जर दाखवलात तर तुमचे खूपखूप आभारी होऊ.” तिने आम्हाला तिच्यामागून यायला सांगितले. मी तिच्या प्रत्येक हालचालीचे लक्षपूर्वक अवलोकन करू लागलो; मग विचार केला.

“होई हे वही जो राम रची राखा को करी तरफ बढावै साबा”

जवळ जवळ १५ मिनटे, मागून चालता चालता एक कची पाऊलवाट लागली; तिथे ती थांबली व म्हणाली, “इथून थोडे पुढे

गेल्यावर डावीकडे वळा. तिथे खाली अबुविस्तारकडे जाण्याचा रस्ता लागेल. मी तिला सोबत येण्याची विनंती केली; त्यावर तिने तिला घरी जायला उशीर होतो असे सांगितले, त्यावर तिचे मनःपूर्वक आभार मानून, माझ्या पाकीटात जितके पैसे होते ते सर्व तिला देऊ केले; त्यावर तिने नाही सांगितले पण मी आग्रहाने तिला ते दिले.

मी व क्रिस झाटपट तिने सांगितल्याप्रमाणे गेलो. साधारण अर्धा कि.मी. दूर अबूच्या शहरी विस्तार दिसू लागला. ते पाहून देवाचे खूप आभार मानले. साधारण दुपारचे २।।-३ वाजले होते. थोडचावेळत म्युनिसिपालटीचा नाला आला, त्यामध्ये गुहेतून घेतलेले खडग आभार मानून फेकून दिले.

रहस्यस्फोट

तेथून पक्क्या रस्त्यावर आल्यावर एका खाजगी वाहनाच्या मदतीने अबुला पोहोचलो. पोलो ग्राउंडजवळ असलेल्या गडर्मिंट गेस्ट हाऊसला पोहोचलो. क्रिस लोच स्वतःच्या खोलीत गेली व सौ. एलनां कडकळून भेटली. एलननी तिचे सांत्वन केले. माझ्याकडे शंकने पाहीले. क्रिसला असंख्य प्रश्न विचारले. दोर्धीची लवकर लवकर प्रश्न-उत्तराची गती मी ऐकत होतो. इतक्यात क्रिसचे काका श्री. विल्यम तिथे आले. आम्हाला पाहून त्यांना खूप आनंद झाला; ते क्रिसजवळ जाऊन तिला खूप प्रश्न विचारला लागले. त्यावेळेस एलनने त्यांना शांत रहायला सांगितले. क्रिसने त्यांना सर्व माहीली विस्तारपूर्वक सांगितली. मी पण काही गोष्ट श्री. विल्यमना सांगितल्या. आमचा अवतारच आमच्या स्थितीची साक्ष होती; मि. विल्यम यांनी माझे आभार मानले; व ते पोलीस रटेशनवर क्रिस हरवल्याची फिर्याद रद्द करायला गेले; व ते येईपर्यंत मला थांबण्याची विनंती केली. क्रिस आधोळ करायला गेल्यानंतर एलननी मला चहा व नाश्ता दिला. तीन दिवसांच्या उपोषणानंतर खूप भूक लागली होती.

इतक्यात श्री. विल्यम एका इन्स्पेक्टरना घेऊन आले व क्रिसपण कपडे बदलून आली. इन्स्पेक्टरने माझे निरीक्षण केले, माझ्याविषयी माहीली मिळवायचा प्रयत्न केला. त्यांना समाधानकारक उत्तरे

मिळाल्यावर ते निघून गेले. क्रिसने मला आघोळ करून थोडा आराम करण्यास सांगितले. त्यावर मी तिला श्री. रघुनाथजी मंदिरात श्री. लखनदासजी माझी चिंता करीत असतील असे सांगितले त्यासुळे मला शक्य तो लवकर जाणे आवश्यक आहे. शिवाय अबुरोडलाही माझी बाट पहात असतील. श्री विल्यमनी माझा आगामी कार्यक्रम विचारला. मी त्यांना आज रात्री मंदिरात राहून उद्या सकाळी ८॥ वाजता अबुरोडला जाईन असे सांगितले. ते पण सकाळी निघून अहमदाबादला जाऊन मुंबईला जाणार होते. दोघांनी ८॥ वाजता निघून बस स्टॅडवर भेटायचे नक्की केले.

रघुनाथ मंदिरात गेल्यावर लखनदासजीनी माझे कुशल विचारले व आरती झाल्यावर आपण भेटू व बोलू असे सांगितले.

आरतीनंतर लखनदासजी आले व मला वातस्त्वाने रणावू लागले, “हतके दिवस कुरे होतास ? इथे इन्स्पेक्टर तुमच्या तपासासाठी कशाला येत होते ?” शिवाय क्रिसच्या काका-काकीविषयी खूप प्रश्न विचारले.

त्यांची मी संक्षिप्त उत्तरे देऊन समाधान केले व सकाळी साडेआठ वाजता मला बसस्टॅडला जायचे आहे हे सांगितले. माझी हकीकत ऐकल्यावर लखनदासजी क्षणभर विचार करून म्हणाले की, “कुणी अलोकीक किंवा ईश्वरी शक्तीने तुमचे संरक्षण केले नाहीतर काय परिणाम झाला असता याची कल्पना करता येणार नाही.”

सकाळी आरती झाल्यावर निघालो. तेव्हा निघताना लखनदासजीना त्यांनी मला दिलेली तुळशीची माळ परत करू लागलो, पण ती त्यांनी मला जवळ ठेवायला सांगितली. मी त्यांना सहज मंमत म्हणून विचारले, “काय ! परत काही आपटी येणार आहे की काय ?” त्यावर त्यांनी स्मित करीत सांगितले की, “विधी, निर्सा, वेळ, विविष्य हे सर्व त्याच्या नियमाप्रमाण चालत असतात. मानवी जीवन ही ह्या प्रत्येकाब्रोडर इढरीतीने जोडलेले आहे. तरीपण जो कुणी स्वतःचा विश्वास-अविश्वासाब्रोडर ठास रहाते तर ते त्याचेच नुकसान आहे.” त्यांना वंदन

करून, मी त्यांचा निरोप घेतला. बसस्टॅडवर क्रिस व तिचे काका-काकी हजर होते. थोड्यावेळाने आम्ही बसने अबुरोडला गेले. क्रिस बसच्या खिडकीतून बाहेर पहात-पहात विचाराधीन झाली. तिला जागे केल्यावर ती म्हणाली की, “अधोरीच्या मृतदेहाचे दृश्य किती भयंकर होते.” त्यावर मी तिला म्हणालो की, “तुझ्या स्मृतीपटलावर फक्त शेवटचेच दृश्य आहे पण त्याआधीचा पूर्ण प्रसंग तुझ्या स्मृतीपटलावर नाही, तो आठवला तर तो किंवा भयानक होता याची कल्पना येईल.” इतक्यात अबुरोडला पोहोचलो. अहमदाबादला जापण्याच्या द्रेनविषयी विचारणा केल्यावर समजले की, एक आता आहे व एक दुपारी ३ नंतर ! मग मि. विल्यमनी थोडावेळ विचार करून ठरवले की, दुपारी ३ नंतरच्या द्रेनने जायचे. श्री विल्यम भला त्यांच्याबरोबर गेस्ट हाऊसमध्ये थांबण्यास सांगू लागले, परंतु मला एका परसमन्देही महातम्यांना भेटायचे आहे व आपल्याला जर माझ्यासोबत येण्याची इच्छा असेल तर येवू शकता. असे सांगितले. क्रिसची काका-काकी माझ्याबरोबर येण्यास तयार झाले. आम्ही तेथून जीप-टॅक्सीने हृषीकेशला गेलो.

माझ्यासोबत असलेल्या पाहुण्यांना मंदिरात थांबवून मी अटलगिरीजीना मी आल्याची बातमी सांगण्यास सेवकाला पाठविले. टॅक्सीवाल्याता अडीच वाजता परत येण्याची सांगून पाहुण्यांना घेऊन अटलगिरीजीना भेटायला गेलो. अटलगिरीजी आम्हाला भेटायला त्यांच्या खोलीतून खाली उतरून येत होते; त्यांना मी वंदन केले. त्यांनी मला कुशल विचारले. अटलगिरीजीना सर्वांचा परिचय करून दिला. जेव्हा क्रिसची ओळख करून देत होते, तेव्हा मला मध्येच थांबवून ते म्हणाले, “मी क्रिसला ओळखतो.” थोडावेळ मला आश्वर्य वाटले. मी काही विचारावर इतक्यात, त्यांनी सर्वांना वर येण्यास सांगितले. आमच्या सर्वांच्या चहा, नाश्ता व जेवणाची तयारी करायला सांगण्यासाठी ते भंडाऱ्याकडे निघून गेले.

श्री विल्यम, एलन व क्रिसना थोड्यात या आश्रमाविषयी, सार्वदिविषयी, तसेच साधूच्या संस्कृतीची माहीती सांगत होतो.

थोड्यावेळाने अटलगिरीजी आले व स्वतःच्या मृगाजिनावर बसले. थोड्यावेळाने मी त्यांना विचारले, “आपण क्रिसला कन्हे ओळखता ?” त्यावर ते हसून म्हणाले, “तुम्ही क्रिसला चमत्कार दाखवायला गेला होतात ना ? पण क्रिसनेव तुम्हाला चमत्कार दाखविला खरे ना ?” त्यांचे कटाक्षपूर्ण उत्तर ऐकून माझ्या मनात विचारांचे वादळ निर्णय झाले. माझ्या डोळ्यांत असंख्य प्रश्न उमटले होते. ते पाहून अटलगिरीजी म्हणाले, “शांती राखा. सर्व समजून येईल.”

थोडावेळ इथल्यातिथल्या गप्पा मारल्या, जेवण वौरे झाल्यावर टॅक्सी आल्याचे समजले. आम्ही सर्व खाली आलो. श्री. विल्यमनी त्यांचा पत्ता व फोननंबर अटलगिरीजीना देऊन शिकागोला येण्याचे आमंत्रण दिले. क्रिसपण खूप आमारवश होऊन एक उत्तम भित्र मिळाल्याचा आनंद दर्शवीत होती. सर्वांना टॅक्सीत बसवून त्यांचा मी निरोप घेतला. क्षणमरासाठी क्रिसचे डोळे जे काही सांगून गेले ते समजायला खूप वर्ष लागतील, आणि तसी ते गुढ समजेल का ?

क्रिस निघून गेली. एका घित्रपटासारखा सर्व प्रसंग नजरेसमोरून रेला. परत अटलगिरीजीबरोबर त्यांच्या खोलीत गेलो. मला विचारमध्ये याहून त्यांनी स्वस्थ रहायला सांगितले. अटलगिरीजीनी घिलीम पेटवून मला दिली. मी २-३ फूक मारून भूतकाळाला उडवायचा प्रयत्न केला. मी त्यांना विनंती केली “आता आपण मला सर्व सविस्तर सांगा की, आपण क्रिसला कसे ओळखता ? आणि चमत्काराविषयी काय संशोधत होता ?”

त्यांनी थोडावेळ विचार केला व म्हणाले, “तुम्ही स्वस्थ व कुशल आहात दी सर्व गुरुमहाराजांची कृपा आहे ?” घडायच्या गोटी घडताच, असतात, त्याला कुणीही रोकू शकत नाही. तरीपण उज्जीवी शिखरे सर क्वायचा प्रयत्न केला पाहीजे. त्यांची ही भाषा स्पष्टपणे समजली नाही तेव्हा, त्यांना मी म्हणालो, आपली भाषा समजली नाही, कृपा करून स्पष्ट सांगा.

त्यावर त्यांनी स्पष्ट सांगितले की, जेव्हा तुम्ही इथून माझं अबुला जाण्यास निघाला

तेव्हा काहीतरी अनिष्ट घडणार असे मला बाट छोते. काय घडणार हे ठावूक नदृते. तुमची फिरोजी रंगाची आगटी पाहून तुम्हाला मी तसा इशारापण दिला. ज्यावेळेस तुम्ही अबुला गेला त्यावेळेस आपण एक गोष नव्ही केली की, दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी जुनागढला आपण एकव जायचे; तरीसुद्धा तुम्ही आला नाहीत, त्यामुळे मला विचार करायला कारण मिळाले, शिवाय मनात उगाच्य येता वाढू लागली. जसजशी वेळ सारल मध्यरात्र झाली तेव्हा मी यक्षिणीचे आवाहन केले. ती हजर होताच तिला तुमच्याविषयी बातमी आणायला सांगीतली. थोड्यावेळाने तिने बातमी आणली की, तुम्ही कापालिकाच्या जाळ्यात फसलेले आहात; सोबत कुणी विदेशी युक्तीही आहे; जिचे नाव क्रिस आहे, तो कापालिक स्मशान भेरवाच्या साधनेची क्रिया करीत असून, त्यांत क्रिसचा बळी देऊन तिच्याच मृतदेहाच्या माध्यमांतून स्वतःची क्रिया पूर्ण करण्याची योजना आखत आहे. तुम्ही त्याच्यासाठी काही उपयोगाचे नसून तुम्हाला अस्थिरचित्त करवून त्याची योजना सहीसलामत राहील यासाठी त्याने 'कलवाची चौकडी' केली होती. ज्यामुळे तुम्ही पकून जाणार नाहीत; मी अटलगिरीजींना विद्यारले, "कलवा चौकडी म्हणजे काय? त्यामारे काय रहस्य आहे?" अटलगिरीजींनी मुळ गोष बाजूला ठेवून कलवाविषयी उलेख केला. या कलवाला 'कच्चा कलवा' म्हणून ओळखले जाते. औजच्या काळात ही साधना राजस्थान, बंगाल भागात मोठ्या प्रमाणावर केली जाते. हा एक मृत स्मशानसाधनेचा प्रकार आहे.

जेव्हा कुणीही बालक, ज्याचे वय ५ ते ६ वर्षे आहे, ते मृत्यु पावल्यावर, त्याला पुरण्यात येते. जर ते बालक शुद्र जातीचे असेल तर खूप चांगले काम करते. कृष्णपक्षांतील अष्टमीच्या रात्रीपासून त्याचे साधनाकार्य चालू होते. त्या बालकाला जिमिनीतून खोदून बाहर काढले जाते. त्याला गाढवीणीच्या दुधाने स्नान घालते जाते. त्या बालकाचे डोके प्रथम पहिल्या दिवसाच्या क्रियेत इशान्य दिशेला. ठेवून 'सेवडा' मंत्राने अभिमंत्रित केले जाते. अभिमंत्रित करण्यात मूळाच्या पायाच्या नव्हीच्या हाडाच्या माळ्या उपयोग केला जातो. रात्री १ ते ३ पर्यंत दिंगर अवस्थेत एकाग्रचित्ताने ही क्रिया करण्यात येते. ह्या

क्रियेवेळी मनोभावनेचा प्रवाह इतक्या एकाग्रतेने बालकाच्या शवावर केंद्रित करण्यात येतो, की बालकात शक्ती जागृत व्हावी. 'तू मंत्राची शक्ती स्मशानदेवतेच्या आज्ञाने प्रकट हो.' 'तू सेवक बनून माझी सेवा कर.' 'भाईया प्रत्येक आज्ञेचे पालन कर.' या भावनांचा प्रवाह मंत्रजपाबोरोबर उग्र रीतीने शवावर वाहविला जातो.

निश्चीत मंत्रजप पूरा झाल्यावर पुनः त्या शवाला पूर्ववत पुरण्यात येते. दुसऱ्या दिवशी बालकाचे डोके ठेवण्याची दिशा बदलण्यात येते. थोडक्यात पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण, वायव्य, नैऋत्य, इशान्य, आग्रेय अशा आठ दिशांना ठेवून, आठ दिवस साधना केल्यानंतर नवया दिवशी खूप सावधानता पाळावी लागते. ती जर नाही पाळली तर साधकाची प्राणहानी होण्याचा संभव असतो.

सर्वात प्रथम दिशा बांधून आणि रक्षानंत्राने स्वरक्षा केल्यानंतर मृतदेहाला बाहेर काढून पूर्वक्रिया करून स्वतःच्या रक्तात मिसळलेला भात बालकाच्या तोडात भरला जातो. तसेच त्याच्या छातीत लाकडाचा एक तीक्ष्ण खिळा अशारीतीने ठोकला जातो की, तो मृतदेह जिमिनीला एकदम खिळून राहील. त्यानंतर त्याच्यासमोर दृष्टी स्थिर ठेवून मंत्रजप सुरु होतो. मंत्रजप पुरा होत असतानाच त्या बालकाचा मूरुवड, मंत्राच्या बळाने, खिळ्यासहीत, आकाशाकडे डोके ठेवून उभा राहतो. यामुळे साधकाने भीतीने घाबरून न जाता, मंत्राचार चालू ठेवला पाहीजे.

बालकाचे शव मंत्राचार पूर्ण झाल्याबोरोबर एक मयानक किंवद्दी मारून डोळे उघडून, उघडद्या डोळ्याने, ते साधकाला पहाते. क्रोधीष्ठ होऊन साधकाला कार्य सोळून द्यायला सांगते, तसेच भय दाखवून अनेक धमक्याडी देते. साधकाने इथे लक्ष न देता मंत्रजप चालू ठेवला पाहीजे. मंत्रजप पूरा झाल्यावर ते शव धारातीर्थ - निपटित होऊन पडते; तेव्हा त्याचे केस पक्कून त्याच्या तोडातील भात काढून घेतला पाहीजे. भात काढण्याची क्रिया खूप जेवेचीची आहे कारण, त्यांत जराही चूक झाली किंवा साधक जराही घाबरला तरी मृत्यु पावतो; किंवा आजीवन वेडा तरी होतो. भात काढून जपून ठेवला जातो व शवाला पूर्ववत दफन केले जाते. दहावा दिवस साधनेचा शेवटचा दिवस असतो; पहिल्या क्रिया केल्यानंतर जप सुरु

करण्याआधी नैवेद्यात बकऱ्याचे मांस, ताडी, मिठाश ठेवण्यात येते.

मंत्रजप सुरु केल्यानंतर बालकाच्या शवातून दुर्गीधी यायला लागते. ती असहा होते; तसेच वातावरण उग्र बनून भयानक आवाज ऐकायला येतात, साधकाने मजबूत मनोबलाने या प्रत्येक भ्रातां थांबवायला हवे. शेवटी शव तीव्र गतीने सुकायला लागते; आणि सप्तर त्याच्यासारखा बालक उपस्थित होऊन कौलवद्यन देतो; ज्याप्रमाणे साधक आज्ञा देतो, त्याच्यामाणे काम करण्यास ते बांधले जाते. त्याच्याबोरोबर काम करून दिल्यावर त्याच्या बदल्यात कुठलाही पदार्थ देण्याचा करार होतो. मुख्यात्वे तो पदार्थ मांसाहारीच असतो.

त्यानंतर बोरोबर आणलेले नैवेद्याचे मांस, ताडी, मिठाश त्याला देण्यात येते. नैवेद्य खाऊन ते बालक 'कच्चा कलवा' म्हणून साधकाबोरोबर अदृश्यरूपात राहते. बालकाच्या मृतदेहाला गळ्यापासून, मांडी, नाभीपर्यंत तीक्ष्ण हल्याराने चिरले जाते की, ज्यामुळे कुणी दुसरा साधक त्याचा उपयोग करू शकू नये व मग त्याला पुरले जाते.

हा कलवा, तोड-फोड करण्याची कामे करतो. कुणाला हैराण करायचे, अदृश्य होऊन मार द्यायचा, पशू-पक्ष्यांना मालून टाकाच्ये, कुणाच्या घरात मांस, हाडे, राख फुकाच्यी, कुठल्याही वस्तूला एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी हलवायचे इत्यादी कार्ये करते. त्याचे कार्यक्षेत्र भर्यादीत असतो. तो निश्चीत केलेल्या विस्तारांतच काम करतो. मर्यादीत काम आणि निश्चीत कार्यक्षेत्राच्या कारणामुळे त्याला 'कच्चा कलवा' म्हणतात. दैवी शक्तीपासून तो दूर रहातो. पक्षिन वातावरणात तो प्रवेश करू शकत नाही. गायत्री हनुमानजी, शंकर, रामचंद्र इत्यादी शुद्ध उपासकांजयळ त्याची कार्यशक्ती काम करीत नाही.

या कच्च्या कलवाची चौकडी तुमच्यासाठी ठेवण्यात आलेली होती, त्यामुळे तुम्ही तो विस्तार सोळून जावू शकणार नाही. अटलगिरीजींनी केलेला उलेख ऐकून मला झालेल्या पोटदुखीचा अनुभव यथार्थ जाणवला.

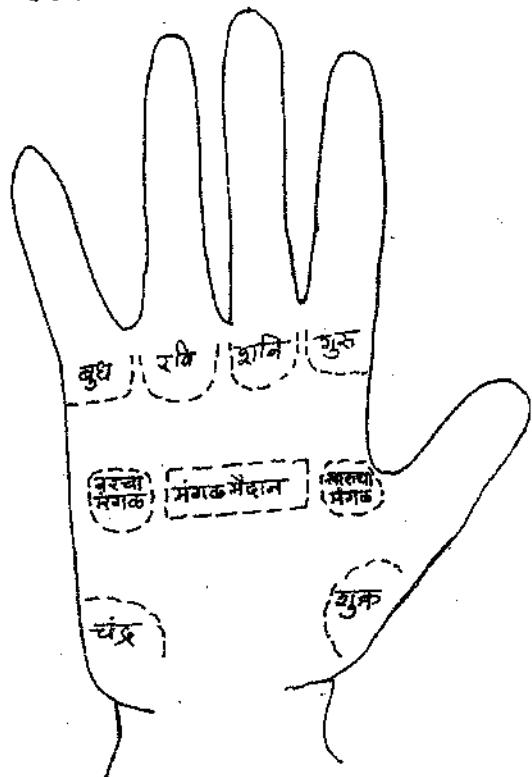
त्यांनी मुळ गोषीवर येऊन सांगितले. यक्षिणीजवळून तुमची पूर्ण परिस्थिती (पृष्ठ क्र. ६७ वर)

तुमचं नशीब तुमच्या हातात

(मारील अंकावरून)

– पंडित ग. रा. सावंत

ग्रहदर्शन !

गुरुदर्शन: अंगठ्याशेजारील पहिले बोट म्हणजेच गुरु बोट व त्या बोटाखालील मांसल भाग म्हणजेच गुरुग्रहस्थान. गुरुच्या बोटावरून व्यक्तीचा अभिमान पाहिला जातो. हे गुरु बोट शनि बोटाबरोबर लांबीचे असेल तर व्यक्ती गर्विष्ठ, अहंकारी वृत्तीची. आपले ते खरे करणारी असते. अशा व्यक्तीना दुसऱ्याने त्यांच्यावर सत्ता गाजविणे आवडणार नाही. हे बोट शनिच्या बोटाच्या तिसऱ्या पेरापर्यंत उंचीचे असता स्वाभिमान किंवा स्वतःबद्दल आत्मविश्वास नसल्याचे घोटक असते.

हातावर गुरु उंचवटा शुभस्थितीत व इतर उंचवटापेक्षा उठावदार असेल तर अशा व्यक्ती गुरुग्रहान व्यक्ती म्हणून ओळखाव्यात. या व्यक्ती उंचीने मध्यम असतात. शरीर बांधेसूद व मांसल असते. पाहताक्षणी या व्यक्ती आरोग्यावान व निरोगी वाटतात. नेत्र भाबुक व मोठे असतात.

छाती भरदार असते. बोलण्यात गोडका असला तरी एक ड्रकारवा अधिकार असतो. नाक सरळ, मोठे व पुऱ्यारी असते.

गुरुग्रहप्रधान व्यक्ती महत्वाकांक्षी असते. शरीराशमाणे याचे मनही निकोप असते. यांची महत्वाकांक्षीवृत्ती या व्यक्तीला व्यवसाय क्षेत्रात पुढे येण्यास साहाय्यभूत ठरते. नेतृत्व हे गुरुग्रहप्रधान व्यक्तीचे आणखी एक खास वैशिष्ट्य होय. या व्यक्ती धार्मिक वृत्तीच्या असतात. गुरुग्रहप्रधान व्यक्ती विश्वासू आणि इतरांचे रहस्य मनात ठेवणारी. गोर-गरीबांना मदत करणारी असते. मोठमोठे प्रवेचनकार, आचार्य, धर्मगुरु इत्यादी धार्मिक क्षेत्रातील व्यक्ती या प्रामुख्याने गुरु तत्वाच्याच असतात.

गुरुग्रहप्रधान व्यक्तीना निसांगाविषयी प्रेम असते. सृष्टीसांदर्याचे वेड हा त्यांच्या स्वभावातील आणखी एक चांगला गुण

म्हणता येईल. हे स्वभावाने अतिशय शांत पण प्रसंगी अतिशय चिडखोर बनतात. त्यांची धार्मिक मते कायम स्वरूपाची व आग्रही स्वरूपाची असतात. पण हा उंचवटा दृष्टित असता लोकांची या व्यक्तीवर सहज छाप पडते.

गुरुग्रह तत्वाच्या व्यक्तीच्या विवाहविषयी काढी विशिष्ट कल्पना असतात. आपली सहाचारिणी कशी असावी. याविषयी यांचे दिवार मनात ठरलेले असतात. गुरुग्रहप्रधान व्यक्तीस पत्नी व्यवस्थित काळजीपूर्वक वागणारी. नीटनेटकी पोशाख करणारी अशी असावी, अशी यांची अपेक्षा असते. पत्नी नीटनेटकी न मिळाल्यास गुरुग्रहप्रधान व्यक्तीचा संसार सुखाचा होत नाही. साधारणत: गुरुग्रहप्रधान व्यक्तीने वैवाहिक जीवनात जीवनसाथीची निवड करताना शुक्रग्रहप्रधान खोदीच निवड करावी.

गुरुग्रहप्रधान स्त्रीच्या करतलावर गुरुच्या उंचवटा प्रमाणवद्द उठावदार तर्जनीच्या पायथ्याशी असावा. या उंचवटचावर फुली, घ्यज, मत्स्य असे एखादे शुभचिन्ह असेल तर शुभफल वृद्धीकारक समजावे. शुभ गुरुग्रहप्रधान स्त्रीचा विवाह, योग्य वयात होतो. तिच्या विवाहास फार विलंब लागत नाही. जीवनसाथीचे सुख तिला मनासारखे भिजवते. या स्त्रीला पुत्रसौख्याची चांगले मिळवते. गुरुग्रहप्रधान स्त्रीने शुक्रतत्वाच्या किंवा गुरुतत्वाच्या पुरुषाचीच पती म्हणून निवड करावी.

शनिदर्शन: तर्जनी वा गुरु बोटाशेजारी मध्यमा म्हणजेच शनिबोट होय. आणि त्या बोटाच्या खालंदा उंचवटा स्फुरणजेच शनिग्रह होय. हे शनिबोट जसे दीर्घ असते, तसेच शनिग्रहप्रधान व्यक्तीच्या शरीरावयवातील मुख्य अवयव म्हणजे जननेंद्रिय. अंगाठा नाक हे अवयव लांब व दीर्घ असतात. शनिबोट जसे सरळ व ताठ असते, तसेच यांचे सर्व अवयवही सरळ व ताठ असतात.

जेव्हा करतलावर शनि उंचवटा इतर

ग्रहस्थानाहून अधिक स्पष्ट उठावदार दिसत असेल व अशुभ चिन्हपिरहीत दिसत असेल तर ती यक्ती शनिग्रहप्रधान असते.

शनिग्रहप्रधान व्यक्तीचा घेहरा
सदासर्वकाळ पडलेला असतो. त्वचेचा रंग पिवळसर आणि शुद्ध असतो. घेन्यादर एक प्रकारचे नैराश्य असते. घेह्याची हाडे वर आलेली असतात. नेत्र काळेभोर असले तरी त्यात एक प्रकारची दुःखद छटा असलेली दिसून येते. नेत्र निसर्तेन असल्याने क्षयित वासनेची किंवा उत्सुकतेची छटा तरक्ताना दिसते. डोळ्याभोवती काळी वर्तुळे दिसतात. शरीर अवयवावरील शिरा स्पृष्टपणे दिसतात. हात व मान लांब असते. खांदे थोडे पुढे झुकलेले असतात.

यांच्या ठिकाणी दोन विरुद्ध प्रकारचे गुणधर्म आढळतात. हे लोक म्हटले तर अतिशय चांगले असतात. किंवा म्हटले तर अतिशय वाईट असतात. मनात आले तर एखाद्यासाठी जीव देतील, पण यदाकदाचित बिघडले तर सूड घ्यायलाही कमी करणार नाहीत. हे उदासवाणे गंभीर दिसले तरी तेवढ्यावरून ते जीवनात अप्यर्थी उरतील. असे मात्र नव्हे, तर त्यांचा हा स्वभावधर्मच असतो.

शनिग्रहप्रधान व्यक्ती ही स्वभावाने चिकित्सेखार व जिज्ञासू असते. बुद्धी अतिशय तीव्र असते. पण जीवन नीरस आहे अशा समजुतीने एकांताची आवड व संशोधकवृत्ती यामुळे अशा व्यक्तीना फारसे मित्र नसतात. यांच्यालील प्रमुख गुण म्हणजे सुझपणा हा होय. संयमशिलता हे यांच्या स्वभावावरील खास वैशिष्ट्य होय. या यक्ती प्रत्येक गोष्ट संयमाने करतील. कधी वागणुकीत उथलपणा दिसणार नाही. यांच्या घेह्यावर हास्य कधीच नसते.

सदेव दुःख करीत राहण्याची यांच्या मनाला एक प्रकारची सवयच जडलेली असते. कोणतीही दुःखद बाजू यांना चटकन आकलन होते. हे कवी असले तर विहीते अथवा शोकातेच लिहतील. काही वेळा यांच्यात अधश्रद्धालूपणाचा अतिरेक झालेला दिसतो. एखादा गोष्टीचा ध्यास घेतला की ते त्या गोष्टीच्याच मागे लागतात. कोणत्याही

गूढ गोष्टीचा छडा लावणे यांना उत्तम प्रकारे साधते. धर्माविषयी यांच्या कल्पना विचिन्न असतात. हे संयमी असले तरी यांचे सहसा कोणाशी पटत नाही. या व्यक्तीना मृत्युचे अतिशय भय वाटते. शनिग्रहप्रधान व्यक्तीच्या लोकांचे दोन वर्ग पडतात. एकाच्या टिकाणी संयमीवृत्ती, अंधश्रद्धा, औदासिन्य, विवेक आणि सुझपणा हे गुण आढळतात. आणि दुसऱ्या वर्गातील व्यक्तीत अप्रामाणिकपणा, दुष्ट प्रवृत्ती, विश्वासघातकी, नैतिक आचरण शुद्ध नसणारे आणि ज्यांचे कोणाशी पटणार नाही असे आढळतात.

शनिग्रहप्रधान व्यक्तीला एकांतवास अतिप्रिय असतो. हिंजोटिङम, शास्त्रिय संशोधन, गूढविद्या या विषयात यांचे मन रमते. यांना शास्त्रिय रंगीत आवडते. शहरात राहन्याही यांना शहरी जीवनाची ओढ नसते. धृतत हे लोक यशस्वी होऊ शकत नाही.

शनिग्रहप्रधान व्यक्ती सहसा पूर्ण आरोग्यवान नसते. यांना पोटाच्या विकारापासून मुख्यतः त्रास होतो. आणि तोही त्रास तात्पुरता नव्हे तर कायमचा असतो. यांचे लिहर योग्यप्रकारे काम करीत नसते. यांचे पाय अशक्त असतात. त्यामुळे अनेकदा त्रास होतो.

शनिग्रहप्रधान व्यक्ती जीवनसाथीची निवड करताना फारसा विचार करीत नाही. मुळातच हे थंड प्रवृत्तीचे असल्याने यांना मुलाबाळांची फारशी आवड नसते. परिचयानंतर दिवाह करावा असे यांना वाटत नाही. आणि यदाकदाचित यांनी आपल्या जीवनसाथीची निवड केलीच तर त्या निवडीत हे लोक अनेक चुका करतात. स्वतःहून हे महाभाग लगाच्या फंदात पडत नाहीत. पण समजा यांनी विवाह केलाच तर यांना समाजात मिसळून वागत असणारी आधुनिक राहणीची सदेव आनंदी वृत्तीने वागणारी स्त्री प्रिय असते. गुरुतत्वाच्या स्त्रीची जीवनसाथी म्हणून यांनी निवड करावी.

शनिग्रहप्रधान स्त्रीच्या हातावर शनिग्रहउच्चवटा पूर्ण विकसीत असेल तर अशी स्त्री भाग्यवान असते. ती आपल्या

प्रयत्नाने समाजातील वरच्या दर्जाच्या लोकात मानमान्यता मिळवू शकते. ही स्त्री मोर्टी ध्येयवादी असते. परंतु हिच्या ध्येयवादाचे उद्दिष्ट हे सामाजिक नसून व्यक्तिगत असते. या स्त्रीचा स्वभाव अत्यंत संशयी व तुसडा असतो. काही वेळा ती आपल्या विषयात इतकी रम्न जाते की तिला आपल्या मुलाबाळांची काळजी करण्यासाठी वेळ मिळत नाही. तिने जीवनसाथी म्हणून युस्त्राहप्रधान किंवा शुक्रतत्वाच्या पुरुषाची निवड करावी.

रविदर्शन: गुरुग्रहस्थानापासून तिसरे बोट म्हणजेच रविबोट. या रवि बोटास अनाभिका असेही म्हटले जाते. हे बोट फार लांब असता ही यक्ती जीवनाशी संदेव जुगार खेलत असते. रविचे बोट वाकडेतिकडे असता, तसेच मस्तकरेषा व हृदयरेषा वाईट असता या व्यक्तीत वाईट वृत्ती येते.

जेव्हा करतलावर इतर उंचवटचापेक्षा रविग्रहस्थान अधिक उठावदार योग्य जागी स्थित व स्पष्ट असे असेल, तेव्हा ती व्यक्ती रवितत्वाची आहे असे म्हटले जाते.

रविग्रहप्रधान व्यक्ती या अनेक जणात सहज उठून दिसतात. हे लोक उंचीने मध्यम असून त्यांची शरीरयाची योग्य प्रकारची असते. अवयव प्रमाणबद्ध असतात. केस काळे व दाट असतात. कपाळ रुंद असून डोळे मोठे व बदामी आकाराचे असतात. नाक सरळ धारदार असते. गाल गोल, पुऱीर असतात. चालणे आकर्षक असते. त्वचा स्वच्छ, सतेज असून गुलाबी रंगाची असते. या व्यक्ती कोणावरही सहज छाप टाकू शकतात.

जीवनाकडे या व्यक्ती भोगावारी वृष्टिकोनातून पाहतात. हे लोक कलाप्रिय असतात. सौंदर्याची यांना जन्मजात आवड असते. चिन्हकला, साहित्य इत्यादी कलेकडे यांचा विशेष ओढा असतो. इतरांविषयी यांचा वृष्टिकोन उदार असतो. कोणतीही गोष्ट शिकायास ह्या नेहमी उत्सुक असतात. आणि त्या सहज शिकून त्यात प्राविष्यही मिळवितात. कलाक्षेत्रातही हे विशेष पुढे येतात. ह्या कोणाचाही विश्वासघात करीत

नाहीत. जीवनात यांना चांगली प्रगती करता येते. सदैव आनंदीवृत्तीने राहणे हे यांचे स्वभावदैशिष्ट्य होय.

रविग्रहप्रधान व्यक्तीचे आरोग्य साधारणतः चांगलेच असते. तरीही काही आरोग्याच्या तक्रारी यांना जाणवत असतात. उन्हाचा यांना फार त्रास होतो. तसेच विषमज्जरासारख्या आजारापासूनही थांना त्रास होतो. नेत्रविकार होतात. हृदयरोगापासून त्यांनी जपले पाहिजे.

विवाहसौरक्ष्य हे रविग्रहप्रधान व्यक्तीच्या आगुष्यातील मोठी शोकांतिका होय. सौंदर्यासक्ती, कलासक्ती, व्यवस्थितपण्याची आवड याच गोष्टी यांच्या दुःखाला कारणीभूत होतात. जीवनसाथीविषयीच्या यांच्या अपेक्षा पूर्ण झालेल्या इटीस पडणे केवळ मुश्किलेच. स्वतःप्रमाणेच आपली जीवनसाथी रसिक असावी अशी यांची अपेक्षा असते. पण तसे आगुष्यात न घडल्याने हे अतिशय नाराज होतात. फार लाडीगोडी करणारी प्रेमल स्वभावाची जीवनसाथी असावी अशी यांची इच्छा असते. तरीही यांनी शनिग्रहप्रधान किंवा गुरुत्त्वाच्या जीवनसाथीची निवड करणे योग्य होय.

रविग्रहतत्त्वाच्या स्त्रीचा रविग्रह उंचवटा पूर्ण विकसित असतो. अशा स्त्रिया प्रतिभावंत असतात. या स्त्रिया समाजात मिळून मिसळून काम करतात. त्या नेहमी हस्तमुख असतात. अशा स्त्रिया लवकर लोकप्रिय होतात. स्वतःच्या हातातून एखांदी चूक झाल्यास तिचा स्वीकार करण्याची या स्त्रीची तथारी असते. कुणाची निंदा करणे तिला आवडत नाही. या स्त्रीचा जन्म जरी सामान्य कुरुंबात झाला तरी कर्तव्यारीने ती स्त्री वैभवाच्या शिखरावर जाऊन पोहोचते. ही स्त्री विलासात गुतणारी नसली तरी विलासप्रिय असते. आणि तशीच थोडीशी खर्चिकपण असते. समाजात हिला मोठे स्थान प्राप्त होते. जीवनसाथी म्हणून हिने गुरुग्रहप्रधान किंवा शुक्रतत्त्वाच्या व्यक्तीची निवड करावी.

बुधवर्षन: बुधग्रहस्थान करंगुळीखाली असते ही बुधटेकडी करंगुळीच्या पायथ्याशी संघर्षात स्थित असून फुगीर व उठावदार

असेल तर अशा व्यक्तीला बुधग्रहप्रधान व्यक्ती म्हणून संबोधली जाते.

या व्यक्ती शरीरबांध्याने मजबूत असतात. थोडक्यात ठेंगु लोकांतच यांची गणना केली जाते. चेहरा गोल आणि पसरट असतो. केस भुरे अथवा काळे असून टोकांशी ते कुरळे असतात. नाक लहान असून सरळ असते. ओठ जाड असतात. डोळे काळेभार असून नजर तीक्ष्ण असते. चेहरा नेहमी सतेज असतो. शरीराची त्वचा मृदू आणि तक्तकीत असते. हे लोक सुंदर नसले तरी ते नीटनेटके व व्यवस्थित राहतात. यांच्या चेहन्यावरील हावभाव चटकन बदलतात. गाल मुलाबी व गोबरे असतात. छाती भरदार व रुंद असून आखूड, मांसल व बांधेसूद असतात. उतारवयात या व्यक्ती स्थूल बनतात.

बुधग्रहप्रधान व्यक्तीचे व्यक्तिमत्त्व अष्टपैलू असते. धूर्तपणा हा यांच्या स्वभावातील प्रमुख गुण म्हणावा लागतो. या व्यक्ती कोणत्याही दर्जाच्या असो स्वीकारलेल्या कोणत्याही कामात ही माणसे कौशल्य मिळविल्याशिवाय राहणार नाहीत. मतलबीपणा मात्र यांच्या अंगी चांगला मुरलेला असतो. त्यामुळे आपल्या कामातील कौशल्याच्या जोरावर जास्तीत जास्त फायदा कसा मिळवावा हे यांना चांगले अवात असते. व्यावसायिक क्षेत्रात यांना याच्या कल्पकतोंचा चांगला फायदा होतो. काही वेळा आपल्या चाणाक्षण्याचा हे लोक दुर्घयोग करतात. या व्यक्तीवर जर चांगले संस्कार झाले नाहीत तर चोरी करणे, चोरट्या वस्तुंचा व्यापार करणे, फसदाफसवी करणे इत्यादी गोष्टीत आपल्या स्वतःच्या बुद्धिमत्तेचा दुरुपयोग करून हे लोक पैसे मिळवितात. नोकरीपेक्षा स्वतंत्र व्यवसाय करण्याकडे या व्यक्तींचा कल असतो इतकेच नक्हे तर, ज्या धंद्यात आर्थिक उत्पादन अधिक मिळेल त्याच धंद्याची हे लोक चांगली प्रगती घडवून आणतात. व्यवसायातील बारीकसारीक गोष्टी हे लोक काळजीपूर्वक हाताळतात. त्यामुळे

नोकरचाकर किंवा भागीदार यांच्याकडून यांची फसदाफूक होत नाही. चपलपणा हा यांचा उल्लेखनीय गुण म्हणावयास पाहिजे. जितक्या लदकर यांना कल्पना सुचतात, तितक्याच जलदीने हे त्या कल्पना मूर्ती स्वरूपातही आणतात.

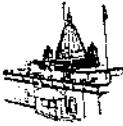
यांना बक्तव्यकला चांगली अवगत असते. त्यामुळे दुसऱ्यावर छाप पडण्यासाठी त्यांना त्यांच्या बक्तव्याचा चांगलाच फायदा होतो. यांच्या बुद्धीत चाणाक्षण्या असतो. चतुराई, बौद्धिकचापल्य, मतलबी वृत्ती हे याचे गुण धंद्यात पुढे येण्यास फार उपयोगी पडतात.

बुधग्रहप्रधान व्यक्ती साधारणपणे आरोग्यावान असली तरी यांच्या उदासीन वृत्तीमुळे यांना शारीरिक आजार येतो. यांचे मन खिन्न व कमकुवत असते. एकाच ठिकाणी वास्तव्य करावे लागल्यामुळे यांच्या ठिकाणी खिन्नता येते. यांची पचनक्रिया नीट चालत नसल्यामुळे हे चिडखार बनतात. अर्धांग विकारापासून यांना भीती असते. खांदे, डोके इत्यादी वरील भागात यांना किरकोळ इजा होते.

या व्यक्तीच्या आपल्या जीवनाविषयी विशिष्ट कल्पना असतात. हे बांध्याने लहान असतात व स्वतःची जीवनसाथी आपल्याइतक्याच उंचीची असावी असे त्यांना घाटते. वैवाहिक जीवनाकडे यांचा अधिक ओढा असतो. ब्रह्मचारीपणा यांना कदापीही मानवत नसतो. यांना कुटुंबाची व संसाराची फार आवड असते.

आपली जीवनसाथी सुंदर असावी, तिचे राहणे नीटनेटके असावे. ती सर्वांना खूब ठेवणारी असावी अशी यांची अपेक्षा असते. काळ्याभार डोळ्यांची, लांब केस असलेली आणि सतेज कांतीची जीवनसाथी हे विशेष पसंत करतात. स्वतःच्या जीवनसाथीविषयी यांना अभिनान असतो. खर्चाच्या बाबतीत हे जीवनसाथीची हुक्मत कधीही मानत नाहीत. मुलाबाळांवर यांचे फार प्रेम असते.

ज्या स्त्रीच्या हातावरील बुधग्रह पूर्णपणे विकसित झालेला असेल, तर ती स्त्री दुसऱ्याच्या मनातील हालयातीचा सहजपणे अंदाज घेऊ शकेल. समोरील माणसाशी

कसे बोलावे किंवा कुठल्या युक्तीचा प्रभाव टाकल्यावर त्याला कसा वश करता येईल. याविषयीचा सुजपणा तिच्यात वसत असतो. या स्थिरा पूर्णपणे भौतिकवादी असतात. अशा स्थिराना पुरुषाबद्दल जास्त आकर्षण वाटते. जीवनसाथी म्हणून यांनी शुक्रग्रहप्रधान अथवा मंगळतत्त्वाच्या व्यक्तीची निवड करावी.

मंगळदर्शन: मंगळग्रहाचे स्थान हातावर दोन ठिकाणी असते. ज्या स्थानाहून आयुर्वेषा उगम पावते त्या रेषेच्या खालच्या बाजूस जे मंगळाचे स्थान असते त्यास खालच्या मंगळ असे म्हणतात व मंगळाचे दुसरे स्थान हे बुध व चंद्र उंचवट्याच्या मध्ये असते. हातावर हे दोन्ही उंचवटे पुष्ट व उठावदार असतील, तसेच स्वतःच्या जागी स्थित असतील तेव्हा त्या व्यक्तीस मंगळग्रहप्रधान व्यक्ती असे म्हटले जाते.

या व्यक्ती मध्यम उंचीच्या असतात. अद्यव घडू व पिळवार असून बांधा मजबूत असतो. खांदे मागे गेलेले असतात. मान ताठ असते तसेच चेहरा गोल व तांबूस असतो. केस कुरळे, पिंगट आणि लाल छटा असलेले असतात. चालताना कुणाचे तरी रक्षण करीत जणू आपण चालतो आहोत; या रुबाबात चालतात. नेत्र मोठे असतात. नजरेत धैर्य व धीटपणा दिसून येतो. दात लहान व एका ओळीत असतात. नाक मोठे व सरळ असते. मान आखूड असून छाती भरदार असते. यांना छाती पुढे काढून चालण्याची सवय असते.

आक्रमक आणि संरक्षण या दोन प्रवृत्ती मंगळ व्यक्तीच्या ठिकाणी प्रामुख्याने आढळतात. पहिला मंगळ उंचवटा आक्रमक स्वरूपाचा असतो. तर दुसरा उंचवटा संरक्षक प्रवृत्तीचा असतो. वरचे मंगळग्रहस्थान विकसीत असता व्यक्तीची लढावू प्रवृत्ती दाखविते. पण खालचा मंगळ उंचवटा अविकसित असेल तर या प्रवृत्तीस जोड मिळत नाही. जेव्हा दोन्हीपैकी एकच ग्रहस्थान ब्लवान असेल तेव्हा एकच प्रवृत्ती

जास्त प्रभावितपणे दिसून येते. दोन्ही ग्रहस्थाने सारखीच उठावदार असणे अतिशय चांगले.

शांतपणा अथवा स्थिरता यांच्या ठिकाणी स्वभावातच असल्यामुळे यांचे भन संकटकाळी विचलीत होत नाही. यांच्या धैर्याचा आणि धाडसाचा प्रत्यय संकटकाळी येतोच येतो. वृत्ती निर्भय आणि शिराई बाण्याची असते. धीरोदात वृत्ती हा यांच्यातला महत्वाचा गुण मानला जातो. आपल्या हाताखालच्या लोकांवर हुक्मत गाजविण्याची कलाही यांना अवगत असते. मर्दांनी खेळाची यांना आवड असते. हे सशक्त असून अविश्रांत काम करण्याची त्यांची तयारी असते.

मंगळग्रहप्रधान व्यक्ती बहुतेक आरोग्यानन्द असतात. यांना मांसाहार प्रिय असतो. मासे, मटण हि. खाण्याकडे यांचा कल असतो. त्यामुळे यांचे बरेच आजार अति खाण्यातून उद्भवतात. विशेषत: ब्लडप्रेशर, अपचन, श्वासनलिकेचे विकार, पडसे, ताप, घसाचे विकार हि. आजारांपासून यांना त्रास होतो.

मंगळग्रहप्रधान व्यक्ती खरे प्रेमी असतात. त्यांचे शारीरिक सामर्थ्य जसे मोठे असते, तसेच घेमाचे सामर्थ्यपण मोठे असते. विषयसुखाकडे यांचा प्रथमपासून विशेष ओढा असतो. त्यामुळे किंव्येक मंगळग्रहप्रधान व्यक्ती या फार लवकर लग्न करतात. स्थिरांविषयी यांना फार आकर्षण असते. संसारसुखाची ओढ तीव्र असते. या व्यक्ती सुरंस्कृत असतील तरच त्या स्वतःच्या मनावर संयम ठेवू शकतात. एखी अनैतिक मार्गाने लैंगिक सुख मिळवण्यास म्हा व्यक्ती कमी करणार नाहीत. शुक्रतत्त्वाच्या स्त्रीकडे या व्यक्तींचा जास्त ओढा असतो. काण या स्त्रींची लाघवी वाराणूक, नीटनेटकी राहणी यांना अतिप्रिय असते.

ज्या स्त्रीचा मंगळग्रह पुष्ट असेल ती स्त्री मंगळग्रहतत्त्वाची असते. ती धूर्त व भांडखोर असते. ती स्वभावाने कठोर असते. या स्थिरांनाही आपला जीवनसाथी

आक्रमकवृत्तीचा व पराक्रमी असावा असे वाटते. यांचे व्यक्तिमत्त्व प्रभावी असल्यामुळे त्या पुरुषांना आपल्याकडे खेचून घेऊ शकतात. या स्थिरांना संसारसुख चांगले मिळते. यांचे वैवाहिक जीवन चैनीत व सुखात जाते. या स्थिरांनी मंगळग्रहप्रधान अथवा शुक्रतत्त्वाच्या व्यक्तीची जीवनसाथी म्हणून निवड करावी.

चंद्रदर्शन: अंगठ्यासमोर हाताच्या दुसऱ्या बाजूला कल्पकता व नवे करण्याची उनेद देणारा चंद्राचा उंचवटा असतो. चंद्रग्रहावरील उभ्या रेषा जदलजवळ बोटांचेच काम करतात. म्हणजे या रेषा चंद्रप्रभाव व्यक्तीचे सामर्थ्य वाढविण्यास मदत करतात. चंद्रग्रहप्रधान व्यक्ती समाजात फार अल्प प्रमाणात आढळतात. चंद्रग्रह किंवपत उंच आहे, कोठे स्थित झाला आहे आणि तो अशुभ चिन्हयुक्त नसेल तर त्या व्यक्तीस चंद्रग्रहप्रधान व्यक्ती म्हणून संबोधिले जाते.

चंद्रग्रहप्रधान व्यक्ती मध्यम उंचीची असते. बहुतेक उंच लोकांमध्येच गणना होईल. हे शरीराने स्थूल असतात. यांच्या अंगात शक्तीची कमतरताच असते. अवयव मांसल असून त्वचा गुबगुबीत व मऊ असते. हे रंगाने सहस्रा गौरवर्णिय असतात. कपाळ खालच्या बाजूस झुकलेले असते. डोके लहान असून कधी पोट मोठे व पुढे आलेले आढळते. डोके मोठे असून प्रेमळ असतात. पावले पसरट असून एकदर देहाची ठेवण आकर्षक वाटत नाही.

चंद्रग्रहप्रधान व्यक्तींना कल्पनेचे दरदान कायम लाभलेले असते. नेहमी नवीन नवीन कल्पना यांना सुचतात. मात्र या सर्वच उपयुक्त असतात असे नव्हे. यांच्या कल्पनाशक्तीमुळे यांच्या शारीरिक शक्तीची कमतरता भरून येते. तरी धर्सोडवृत्तीमुळे यांच्या कल्पना विफल टरतात. जीवनात पुढे येण्याची संधी यांना लवकर मिळत नाही. यांच्या बोलण्याची पद्धत आणि शब्द वापरण्याची रीत अशी असते की ती ऐक्ता असताना आपल्या नेत्रासमोर त्याचे हुवेहू

चित्र साकार होते. शब्दांचे सामर्थ्य यांना बरोबर कळते. कल्पनेच्या साहाय्याने कुठलेही चित्र रंगविषयास हे कुशल असतात.

या व्यक्ती घरात किंवा प्रिय व्यक्तींच्या सहवासातच वेळ काढू इच्छितात. कारण समाजातील धावफळ, गौंधळ यांना मानवत नाही आणि यांच्या कल्पनाशक्तीलाही मानवत नाही. यांची बुद्धी सदैव जागरुक असते आणि वृत्ती नेहमी अंतर्मुख असते. थंडपणा आणि वृत्तीतील शांतता हे यांचे दुसरे खास वैशिष्ट्य होय. गहन विषयात हे नेहमी गढून भेलेले असतात. हे सहसा कोणवरही रागवत नाहीत. या व्यक्ती गूढवादी असतात. स्वप्नात रंगणे यांना नेहमी आवडते. नेहमी काही ना काही काम करत राहण्याची यांना सवय जडलेली असते. परंतु अनेकदा आळसावून लोळत पडलेले असतात. जे भिलू शकणार नाही ते मिळविषयासाठी व्यर्थच स्वप्ने रंगविषयाची यांना खोड असते. काव्य व संगीत यांची त्यांना आवड असते. यांच्यात आत्मविश्वास कमी असल्यामुळे जीवनाच्या धक्काधक्कीत यांचा निभाव लागणे फार मुश्कील असते.

चंद्रग्रहप्रधान व्यक्तींचे शरीराराय चांगले नसते. हे नेहमी कोणत्या ना कोणत्या रोपांनी पीडलेले असतात. पोटाचे विकार यांना होतातच. खाण्याविषयी यांची तंग्रार असते. अपचनाचा त्रास यांना होतो. तसेच मूराशयाचे विकार. आतळाच्या विकार यापासूनही या व्यक्तींना त्रास होतो. चंद्रग्रहप्रधान स्त्रियांनाही स्त्रियांच्या रोगापासून त्रास सोसावे लागतात. शरीर अस्वास्थ्यामुळे यांच्या प्रकृतीत अडथळे निर्माण होतात.

यांच्या जीवनात विवाह हा महत्वाचा प्रश्न नसतो. स्वतःहोऊन हे विवाहाच्या भानाडीत पडत नाहीत. थंडपणा असल्याने विवाह करण्याची इच्छा होत नाही. विषयवासना तीवरी नसतात. किंत्येक वेळा आपल्यांपेक्षा वयाने मोठ्या असलेल्या स्त्रीशी हे विवाह करतात. तर किंत्येक वेळा पत्नी दयाने फारच लहान असते.

जीवनसाथीची निवड करताना हे फारसा विचार करत नाहीत. त्यामुळे यांना विवाहसौख्य मनाप्रभाणे मिळत नाही. यांची पत्नीही नेहमी असंतुष्ट राहते.

चंद्रग्रहप्रधान स्त्री व्यक्ती सौंदर्यप्रिय असते. अशी स्त्री कोमल भावनेची, भावूक स्वभावाची व रसिक असते. जीवनातील संघर्ष किंवा व्यवहारातील कठोरणा अशा स्त्रीला पेलवत नाही. ही स्त्री भावनाप्रधान असून स्वभावाने झरल असते. हिच्या जीवनात कट, कारस्थान व कपट अशा गोटीना मुळीच थारा नसतो. हिचे विचार स्वतंत्र व ख्यात असतात. अशा स्त्रीचा प्रेमभंग झाल्यास तिला वेड लागण्याची शक्यता असते. या स्त्रिया फारच भाविक स्वमावाच्या असल्यामुळे संघर्षमय परिस्थितीत या स्त्रीचा निभाव लागणे कठीण असते. हळूळू हिच्यात नैराश्याची भावना वाढीला लागलेली असते. या स्त्रिया अतिशय भावनाप्रधान असतात.

शुक्रदर्शन: शुक्रग्रहस्थान अंगठ्याच्या पायथ्याशी. चंद्र उंचवटाच्या समोर असते. या ग्रहस्थानाचा रंग बहुतेक गुलाबी असतो. ज्यांच्या तळहातावर सर्व ग्रहस्थानापेक्षा शुक्रग्रहस्थान पुष्ट, उठावावर आणि निर्देश असेल तर त्या व्यक्ती शुक्रतत्वाच्या असतात. या व्यक्ती आनंदी, सुदृढ व खिलाडू वृत्तीच्या असतात. या व्यक्ती निष्क्रिप्ती, निःस्वार्थी असतात. सर्वच चांगल्या गोटीचा उपभोग घेण्याची त्यांची इच्छा असते. यांची त्वचा गुलाबी रंगाची असून ती सृदू व मुलायम असते. घेहरा लांबट गोलाकृती किंवा गोल असतो. कपाळ उंच प्रभानबद्ध असून थोडे पुढे आलेले असते. डोळे गोल असून ते निळ्या किंवा काळ्या रंगाचे असतात. नजरेत प्रेमलपणा असतो. नाक प्रमाणशीर व रेखीव असते. पोटच्या पुढ असतात. बोलण्यात लय असून एक प्रकारचा गोडवा असतो.

शुक्रप्रधान व्यक्तीचा प्रेम करणे हा प्रमुख गुण असतो. यांच्या प्रेमात उदारता असते. कोणाबद्दलही यांच्या भनात आपुलकी व

जिव्हाला निर्माण होतो. यांचे आकर्षण मानसिक असून शारीरिक भुकेची यांना फारशी ओढ नसते. भावनेला हे अधिक श्रेष्ठ मानतात. निरपेक्ष बुद्धीने हे एखाद्याला मदत करतात. जीवन आनंदी वृत्तीने भोगण्याकडे यांच्या भनाचा कल असतो. निर्सार्वांदर्दर्शीची ओढ यांना असतेच असते. उत्तम प्रकारचे काव्य यांच्या हातून लिहिले जाते. यांच्यात अभ्यासू वृत्तीचा अमाव असल्यामुळे बुद्धिमान असूनही हे बुद्धीची चमक दाखवू शकत नाहीत. यांना आयुष्यात फारशी कमतरता जाणवत नाही.

निर्सार्वांदर्दर्शी शुक्रतत्वाच्या व्यक्ती असोग्यावान असतात. ठराविक असे फार मोठे आजार यांना होत नाहीत. थंडी, ताप, पडसे, सर्दी अशा आजारांनी यांना जारी व्रास झाला तरी हे लोक त्यातून लवकरच चांगले होतात. किंत्येक वेळा उदासीन व नैराश्य वृत्तीमुळे यांच्या शरीरावर परिणाम होतो. पण तो परिणाम अल्पकाळच टिकतो.

भिज लिंगी व्यक्तीशिक्ष्यी यांना फार मोठे आकर्षण असल्यामुळे शक्यतो लवकर विवाहबद्ध होण्याची यांची इच्छा असते. तारुण्यसुलभ भावनाही यांच्या ठिकाणी लवकर निर्माण झालेल्या आढळतात. किंत्येक तरुण-तरुणी अल्पवयीन असतानाच भावनेच्या भरात येऊन विवाह करून मोकळी होतात. शुक्रग्रहप्रधान व्यक्तींस प्रेमल, आनंदी, नीटनेटकी वगणारी अशीच जीवनसाथी हवी असते. रवि, मंगळ अथवा गुरुतत्वाची स्त्री यांचा संसार सुखी कल शकते. शुक्रतत्वाच्या स्त्रीशी विवाह केल्यास या पुरुषांचे वैवाहिक जीवन सुखी असते.

शुक्र उंचवटा प्रभावी व पूर्ण विकसीत असेल तर ती स्त्री सम्य व सुंदर व्यक्तिमत्त्वाची असते. ही सुंदर शरीराची देखण्या बांध्याची व आकर्षक व्यक्तिमत्त्वाची असते. हिच्या चेहन्यावर अशी एक जादू असते की, तिचा घेहरा पाहिल्यावर समोरची कोणतीही व्यक्ती आकर्षित होते. इतरांची मने जिंकण्याचे सामर्थ्य हिच्या ठिकाणी असते. या स्त्रीने रवि, मंगळ किंवा

शुक्रतस्थाव्या जीवनं साथीची निवड करायी.
म्हणजे तिचा संसार सुखी होतो.

ग्रहस्थानावरील चिन्हांचे दर्शन !

वरुळ चिन्ह

बुणाक चिन्ह

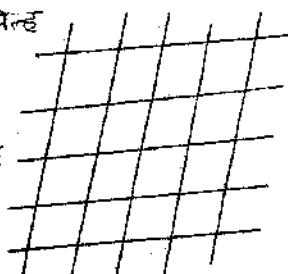
चौकोन चिन्ह

चिकोण चिन्ह

नक्षत्र चिन्ह

जाळी चिन्ह

गुरु: गुरुग्रहस्थानावर एक सरळ उभी रेषा असेल तर मनुष्य यशस्वी होतो. दोन रेषा महत्वाकांक्षी द्विधावृत्ती दाखविलात. त्यामुळे यश मिळत नाही.

गुरुग्रहस्थानावर पुष्कळ रेषा असल्यास अपयशदायक असतात. आडव्या, एकाखाली एक अनेक रेषा असल्यास, व्यक्तीचे वारंवार नुकसान होतो.

नक्षत्रचिन्ह असता, व्यक्तीच्या महत्वाकांक्षा पूर्ण होतात.

गुरुग्रहस्थानावर यद्यचिन्ह असल्यास व्यक्ती भांडखोर असते. तिच्या हातून घराण्यास कलंक लोगण्यासारखे कृत्य घडते.

गुणकचिन्ह असल्यास दैवाहिक जीवन सुखी जाते. मनातील सर्व इच्छा-आकांक्षा

शनि: शनिग्रहावर एकच लहान गहिरी रेषा असून ती धनरेषेशी संयुक्त होत असल्यास, व्यक्ती उतारवथात सुखी असते.

दोन समांतर रेषा असतील, तर उशिरा पण श्रमपूर्ण यश मिळते.

अनेक रेषा असल्यास जीवनात असफलता व नशिबात वाईट गोट घडणार असे सुचवितात.

लहानलहान अनेक आळव्या रेषा असतील, तर छातीवर जखम होण्याची शक्यता असते.

गुणकचिन्ह असल्यास व्यक्तीला नंुसकता येते किंवा प्राप्त होते. व्यक्ती गूढशास्त्राचा वाईट उपयोग करते. अपघात होण्याची शक्यता असते.

शनिग्रहस्थानावर नक्षत्रचिन्ह असल्यास, व्यक्तीची आत्महत्या करण्याकडे प्रवृत्ती असते. अर्थांगवायुची शक्यता असते.

शुक्रग्रहस्थानावर नक्षत्रचिन्ह असल्यास भयंकर स्वरूपाचा लौंगिक रोग होतो आणि त्यापासून मृत्यू येतो.

काळा बिंदू असल्यास भाययोदयास अडचणी येतात. दुख व संकटे व्यक्तीच्या पांधीलाच पूजलेली असतात.

त्रिकोणचिन्ह असल्यास, गूढशास्त्राची आवड निर्माण होउन त्या शास्त्रात चांगली प्रगती होते.

जाळीचिन्ह असल्यास तुरंगवास होतो. व्यक्तीचे जीवन दुर्दैवी होते.

चौकोनचिन्ह असल्यास मोहद्या संकटातून व्यक्तीचे संरक्षण होते.

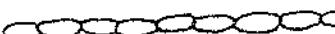
सरि: रविग्रहस्थानावर एक सरळ रेषा असेल, तर सामाजिक प्रतिष्ठा व संपत्ती यांदा लाभ होतो.

पुष्कळ रेषा असता पुष्कळ अपयशी योजना आखल्या जातात. व्यक्तीला कलात्मक आवड असते.

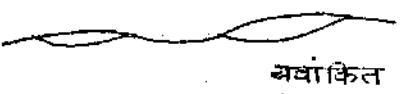
दोन सरळ रेषा असता, बुद्धिमत्ता उत्कृष्ट असते. पण अपयश प्राप्त होते.

तीळ चिन्ह असल्यास कीर्तीला कलंक लागतो. पश्चद्याची रुचना असते.

नक्षत्रचिन्ह असेल तर पूर्वांजित धनाची हाती होते. स्वसंपत्ती, धन व प्राप्त झालेली

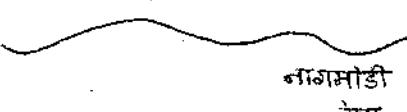
सास्वाठीची
रेषा

व्यांकित
रेषा

तुटक रेषा

नाशमाडी
रेषा

वक्र रेषा

पूर्ण होतात. श्रीमंत मुलाशी वा मुलीशी विवाह होतो.

एखादे चौकोनचिन्ह असेल, तर व्यक्तीला प्रत्येक कार्यात यश मिळते. किंतुही कठीण प्रसंग व आपत्ती आल्या तरी व्यक्ती त्यातून निभावून जाते.

तीळचिन्ह असल्यास व्यक्तीचा स्वभाव दुष्ट असून तिची नीचकर्त्ता करण्याकडे प्रवृत्ती असते.

गुरुग्रहस्थानावर जाळीचिन्ह असेल, तर व्यक्तीचे जीवन संघर्षमय असते.

गुरुग्रहस्थानावर एक त्रिकोणचिन्ह असेल, तर व्यक्ती राजकारणात तोकिक मिळविते.

कीर्तीं याविषयी व्यक्ति चिंतग्रस्त असते.

त्रिकोणचिन्ह असल्यास व्यक्ति चांगली आर्टिस्ट असते, कलेच्या क्षेत्रात लौकिक प्राप्त होतो.

चौकोनचिन्ह असल्यास समाजात सन्माननीय स्थान प्राप्त होते.

गुणकचिन्ह असल्यास प्रसिद्धीची संधी मिळत नाही. सद्गुरुच्याच्या व्यवहारात व्यक्तीची धनहानी होते. हे गुणकचिन्ह स्त्रीच्या करतांवर रविग्रहस्थानावर असेल, तर ती स्त्री धनासाठी पुरुषाच्या प्राण घेण्यासही मागेपुढे पाहणार नाही.

वर्तुळचिन्ह असेल, तर व्यक्तीला अनेक प्रकारची सुखे प्राप्त होतात.

रविग्रहस्थानावर एखादे जाळी चिन्ह असेल, तर व्यक्ति कुटील वृत्तीची, अविश्वासू व पोकळ बडेजावी मारणारी असते.

बुध: बुधग्रहस्थानावर एक सरळ रेषा असेल, तर आर्थिक दृष्ट्या फार फायदा होतो. मनुष्य बुद्धिवान व भाष्यवान असतो.

एखादी आडवी रेषा असून तिच्या वरव्या जागेत करेगुलीकडे एखादे यवचिन्ह असेल तर व्यक्तीची मन गुप्तचिंतेने व्यग्र झालेले असते.

तीन ते सहा समांतर रेषा असतील तर व्यक्तीला वैद्यकीय शास्त्रास्यासाची आवड असते.

तीलचिन्ह असेल, तर व्यक्तीला अपयश येते.

गुणकचिन्ह असल्यास व्यक्तीची फसवणूक होते.

चौकोनचिन्ह असल्यास भविष्याचा अचूक अंदाज येतो. नुकसानीपासून संरक्षण होते.

त्रिकोणचिन्ह असल्यास राजकारणात यशस्वी होतो. विद्रोहाच्या जोरावर व्यक्ती पुढे येते.

वर्तुळचिन्ह असल्यास अपघात होण्याची शक्यता असते. शक्यता हा मृत्यु विषेदाधेतून होतो.

जाळीचिन्ह असल्यास मानभंग होतो. तसेच व्यक्तीचा भीषण मृत्यु होतो.

नक्षत्रचिन्ह असल्यास दुसऱ्याचे विचार जाणून घेण्याचे सामर्थ्य व्यक्तीत असते. व्यापारात चांगला फायदा होतो.

मंगळ: मंगळग्रहस्थानावर एखादी आडवी गहिरी व लांब रेषा असेल तर व्यक्तीस शब्दपासून भय असते.

एक उभी रेषा असता व्यक्ति धैर्यवान असते.

अनेक उम्या रेषा असता व्यक्ति रागीट स्वमावाची असते.

मंगळाच्या दोन्ही ग्रहस्थानावर चौकोन असेल तर व्यक्ती क्रोधाच्या भावनेला आवर घालते.

गुणकचिन्ह असल्यास वादविवादात नुकसान होते. आकस्मिक मृत्यु येतो.

तीलचिन्ह असेल तर मारामारीत अथवा युद्धात व्यक्ती जखमी होते.

बुधाजवळील मंगळग्रहस्थानावर नक्षत्रचिन्ह असेल तर व्यक्तीला युद्धात मृत्यु येतो किंवा आत्महत्या करते.

शुक्रग्रहस्थानाच्या बाजूला मंगळमैदानावर हे चिन्ह असेल, तर कोर्ट-केसेस होतात.

मंगळमैदानावर हे चिन्ह असेल तर व्यक्तीस रेल्वे किंवा भूकंप यात अपघात होण्याची भीती असते.

बुधग्रहाखाली मंगळग्रहस्थानावर जर गुणकचिन्ह असेल तर व्यक्तीस शब्दपासून भय असते.

शुक्रग्रहस्थानाच्या बाजूने फुलीचिन्ह असेल तर व्यक्तीस आत्महत्या करून घेण्याची इच्छा होते.

दोहोंपैकी कोणत्याही एका ग्रहस्थानावर त्रिकोणचिन्ह असेल तर मनुष्य दृढनिश्चयी, युद्ध-क्रुशल, एकाच गोषीचा हड्ड धरून बासणारा, योजनाबद्द कर्त्या करणारा असतो.

जाळी चिन्ह असेल, तर व्यक्तीस अकस्मात मृत्यु येतो. किंवा व्यक्ती एकाएकी आत्महत्या करून घेते.

चंद्र: चंद्रग्रहस्थानावर एखादी आडवी रेषा असेल तर व्यक्तीस पुढे येण्याचा संकटाची आगाऊ सूचना मिळते.

चंद्रग्रहस्थानावर एक सरळ रेषा असता कल्पनाशक्तीचा विकास होतो.

भविष्य-सूचक सत्य अशीच स्वप्ने पडतात. मनगटाकडून येणाऱ्या उम्या रेषा असता लांबचे प्रवास होतात.

जाळीचिन्ह असता व्यक्तीला नैराश्य येते. स्त्रीच्या हातावर, असेल तर तिला हिस्टेरिया होतो.

चौकोनचिन्ह असेल तर धनलाम होतो. आलेले संकट कोणत्याही प्रकारचे असले तरी ते टळते.

वर्तुळचिन्ह असल्यास पाण्यात बुडून मरण्याची भीती असते. अशी व्यक्ती भांडणाच्या आवेशात एखाद्याचा खून करते.

त्रिकोणचिन्ह असेल तर व्यक्ती थोर साहित्यिक किंवा कवी असते. व्यक्ती गूढविद्येची आवड निर्माण होते.

गुणकचिन्ह असेल तर चांगली प्रसिद्धी मिळत नाही. व्यक्ती लक्षी असते. पाण्यात बुडून मरण्याची शक्यता असते.

नक्षत्रचिन्ह असल्यास पाण्यात बुडून मरण्याचे भय असते. काढी वेळा राजकीय सम्मान प्राप्त होते.

तीलचिन्ह असता प्रेमभंग होण्याची शक्यता असते.

शुक्र: शुक्रग्रहस्थानावर दोन किंवा तीन आडव्या, उम्या रेषा जीवनरेषेला समांतर असल्यास, अनिश्चितता व कृतज्ञपण दायवितात. पण या रेषा जीवन-रेषेसारख्या असतील तर ताव्यात न राहणारे प्रेमप्रकरण घडते.

शुक्रग्रहस्थानावर अनेक उम्या रेषा असतील, तर मनुष्य ढोंगी असतो.

तीलचिन्ह असल्यास व्यक्तीला गुप्तरोग होतो.

त्रिकोणचिन्ह असता प्रेमात हिशेबीवृत्ती असते. तरी त्या व्यक्तीचे अनेक स्थिरांशी संबंध असतात.

जाळीचिन्ह असल्यास व्यक्तीकामुकवृत्तीची असून सुमसंभेगी असण्याची शक्यता असते. तसेच व्यक्तीचे शरीर व मन अस्वस्थ असते.

चौकोनचिन्ह असल्यास केद सुचिविते. गुणकचिन्ह असल्यास एकच प्रेम-प्रकरण

असते.

नक्षत्रचिन्ह असल्यास प्रेमपात्रासुले
धनहानी होते.

जीवनदर्शन !

तर व्यक्तिला परदेशात राहावे लागते.

जर आयुष्यरेषा तुटली असून तुटलेत्या
डिकाणी काळा बिंदू असल्यास व्यक्तिला

त्याला स्त्रीकडून वारसाहकाने तिची संपत्ती
मिळते. (बारीक व मध्यंतरी पुस्ट असणारी
रेषा मध्यांतराच्या काळात प्रकृतीचा
नाजुकपणा दाखविते.)

जीवनरेषेच्या सुरुवातीस यवचिन्ह असेल
तर जन्मासंबंधी काहीतरी गूढ असते.

जर आयुष्यरेषेच्या शेवटी पुल्या
असतील तर वृद्धपणी आर्थिक स्थिती
केविलवाणी असते.

आयुष्यरेषेतून खाली फाटा निघत असेल
व त्याठिकाणी तीळ असल्यास संधीवात
होतो.

जीवनरेषा शृंखलायुक किंवा तुटक
असल्यास दुःखपूर्ण आयुष्य असते. प्रकृति
नाजुक असून मजातंतूच्या विकारापासून
त्रास होतो.

जीवनरेषेतून एक रेषा गुरु उंचवटचावर
जाईल तर व्यक्ती स्वाभिमानी व महत्वाकांक्षी
असते.

जीवनरेषेतून निघून अंगठ्याकडे जाणारी
रेषा भिन्नलिंगियांबद्दल लोलुपता दाखविते.

आयुष्यरेषेतून मोठी रेषा निघून
मनगटाकडे जात असेल तर ती आरोग्याता
घोका आहे असे सूचित करते.

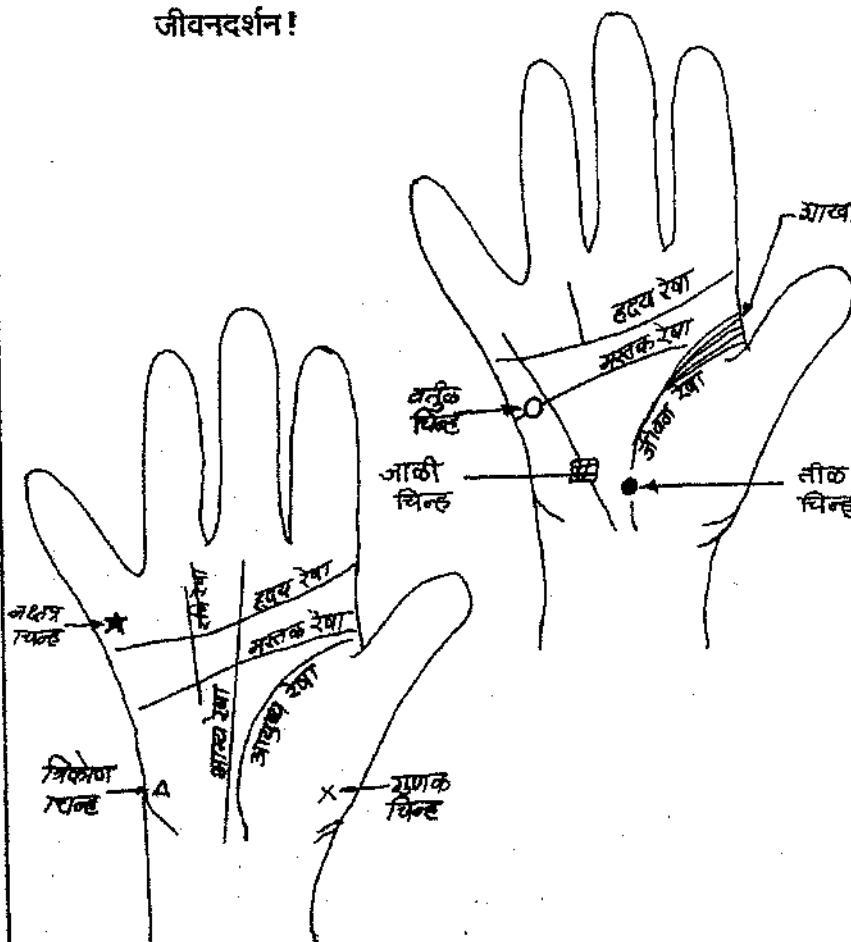
जीवनरेषेच्या सुरुवातीस मेख असल्यास
विश्वासूपणा व न्यायप्रियता असते. पण
त्याच्या जोडीला गुरुचा मोठा उंचवटा असेल
तर वेडेपणा व अनिश्चितपणा असतो.

एका हातात आयुष्यरेषा लहान व दुसऱ्या
हातात मोठी असेल तर मोठा आजार होतो.

जीवनरेषेतून धनरेषा निघत असेल तर
व्यक्तीवर कुटुंबियांची सत्ता किंवा मार्गदर्शन
धालते.

जीवनरेषा तुटक असेल व दोन्ही हातात
तशीच असेल तर गंभीर स्वरूपाचा आजार
व मृत्यु सुचविते. पण त्याच वेळी एकाखाली
एक तुटक रेषा असल्यास मनुष्य मृत्यूतून
वाचतो.

आयुष्यरेषेच्यासुरुवातीस मुण्कचिन्ह
असून त्यावर ठिपका असल्यास लहान
वयात अपघात होतो.

करतावावर गुरुच्या उंचवटचाखालून
अथवा गुरु उंचवटचावरून शुक्र
ग्रहस्थानाला चांगला चवळसा घालून
मनगटावर स्थिरावणाच्या रेषेस जीवनरेषा
असे संबोधले जाते.

आयुष्यरेषा जर यव मालाकार असेल
तर लहानपणी प्रकृती नाजुक असते. वय
वर्ष १६ नंतर प्रकृतीत सुधारणा होत जाते.

जीवनरेषा शुक्र ग्रहस्थानापासून फारच
कमी अंतर करून अंगठ्याच्या जवळून जात
असेल तर जननक्षमता कमी असते.

ही जीवनरेषा मध्यापर्यंत येऊन एकाएकी
चंद्र ग्रहस्थानावर जाईल तर स्त्रीला शियांचे
विकार होतात.

जीवनरेषातून एक रेषा चंद्र उंचवटचावर
व दुसरी रेषा शुक्र ग्रहस्थानावर जात असेल

खुनीहल्ल्याने मृत्यू येतो.

आरोग्यरेषा आयुष्यरेषेला मिळत असेल
तर आरोग्याला अडथळा उत्पन्न होतो. अशा
वेळी मस्तकरेषा व हृदयरेषा यात फार
थोडे अंतर असेल तर मूर्छा येतात.

जीवनरेषा तुटक असेल तर व्यक्तीचे
आरोग्य चांगले नसते.

जीवनरेषा लहान असेल तर आयुष्य
कमी असते. अशा वेळी आरोग्यरेषा व
मस्तकरेषा चांगल्या असल्यास मृत्यूयोग
टाळला जातो.

दोन्ही हातात जीवनरेषा लहान
असल्यास आयुष्य फार थोडे असते.

जीवनरेषेला संरक्षक मंगळरेषा असेल
तर त्या व्यक्तीची सर्व संकटे दूर होतात.

जीवनरेषेला लहान रेषा छेदत असतील तर लहान लहान आजार होतात.

आयुष्यरेषेवर यवचिन्ह असून रेषा वाकडीतिकडी असल्यास ती पित्तविकार व पचनक्रियेचा त्रास सुधविते.

आयुष्यरेषेच्या शेवटी पुस्ती असल्यास वृद्धपणात अपयश व आजार सुधविते.

जीवनरेषेतून खाली एक शाखा निघून तेथे फुली असल्यास व्यक्ती म्हातारपणाच्या आजारातून चांगली होणार नाही असे दर्शविते.

जीवनरेषेवर नक्षत्रचिन्ह असल्यास आकस्मिक आजारातून व्यक्ती जगू शकत नाही अथवा अपघात होतो.

जीवनरेषेवल शुक्र ग्रहस्थानावर चौकोन असेल तर व्यक्ती साधूवृत्ती पत्करते अथवा कैद सुधविते.

जीवनरेषेवर बेट असल्यास व मस्तकरेषेवर नक्षत्र असल्यास गंभीर स्वरूपाचा आजार होतो. हे नक्षत्र शनि ग्रहस्थानाखाली मस्तकरेषेवर असल्यास मेंदूचा विकार, क्षय किंवा पायावर अपघात होतो.

जीवनरेषेतून निघण्या रेषाना शुक्रवरुन येणाऱ्या रेषा छेदीत असतील तर कायदेशीर घटस्फोट अथवा कोर्टात दावा या गोषी घडतात.

स्त्रीच्या जीवनरेषेवर सुरुवातीस दोन गुणकचिन्हे असतील तर ती स्त्री कामुक असते.

जीवनरेषा चांगली असून हृदयरेषा दोन्ही हातांवर तुटलेली असेल तर व्यक्तीचा मृत्यु आकस्मिक होतो.

जर आयुष्यरेषेच्या सुरुवातीस नक्षत्रचिन्ह असेल तर बालपणात आकस्मिकरीत्या आईचा मृत्यु होतो.

जीवनरेषा, मस्तकरेषा व अंतःकरणरेषा एकाच विंदूतून निघत असतील तर व्यक्तीस एकाएकी मृत्यु येतो.

आयुष्यरेषेतून दुसरी सरळ रेषा बुध ग्रहस्थानावर जात असेल तर त्या व्यक्तीला व्यापारात उत्कृष्ट यश मिळते. धनमान,

प्रतिष्ठा व कीर्ती मिळते.

शुक्र ग्रहस्थानावरुन निघून आयुष्यरेषेला छेदून गुरुच्या उंचवटावावर जाणारी रेषा असणाऱ्या व्यक्तीला डोके, कान, गळा यापेकी एखादी रेषा चंद्र प्रहस्थानाकडे जाईल, तर ती व्यक्ती भ्रमिट होते.

जीवनरेषेस लागून शुक्रवर फुली किंवा नक्षत्र असता, मित्र किंवा नातेवाईकांपासून त्रास होतो.

जीवनरेषेला शेवटी अनेक छोट्या रेषा छेदीत असतील तर वृद्धपणात काळजी घेतली पाहिजे.

जीवनरेषेवर व मस्तकरेषेवर पांढरे ठिपके डोव्यांना किंवा मस्तकाला आजार सुधवितात.

जीवनरेषा संपत्ताना त्रिकोण असल्यास खोटेपणा सुधवितो, पण चांगली मस्तकरेषा व अंतःकरणरेषा असल्यास वकृत्य व कौशल्य असते.

जीवनरेषेच्या सुरुवातीस नक्षत्रचिन्ह असलेल्या मुलामुलीच्या माता ती दोन-तीन वर्षांची असताना मृत्यु पावतात.

आयुष्यरेषेच्या शेवटी ती भायरेषेला मिळत असेल व मरीबंधाकडून वर जात असेल, तर अशा व्यक्तीला आकस्मिक फार संपत्ती मिळते.

आयुष्यरेषा, मस्तकरेषा, अंतःकरणरेषा एकाच ठिकाणी मिळत असतील व गुरु, शनिचे उंचवटे फार चांगले असतील तर मनुष्य आपली संसारिक बंधने सोडून संन्यास घेतो किंवा संसाराला कंटाळतो.

शुक्र ग्रहस्थानावरुन रेषा निघून जीवनरेषेला छेदून मस्तकरेषेला मिळत असेल तर अशा व्यक्तीला मानसिक दुःख असते व तिला गुप्त चिंतेचा त्रास सोसावा लागतो.

हीच रेषा मस्तकरेषेला छेदून अंतःकरणरेषेला मिळत असेल तर व्यक्तीचा तीन-चार स्वियांशी संबंध लागतो.

जीवनरेषा गुरु ग्रहस्थानावलन निघत असेल, तर त्या मनुष्याला यश, कीर्ती व मानमान्यता मिळते.

या जीवनरेषेचे मनगटाजवळ दोन भाग

असता (असे क्षमित ठिकाणी आढळते.)

अशातहेचे दोन-तीन भाग झाल्यास त्या सुमारास एकदर स्थितीत पालट होतो. याच रेषेपेकी एखादी रेषा चंद्र प्रहस्थानाकडे जाईल, तर ती व्यक्ती भ्रमिट होते.

जीवनरेषा आणि मस्तकरेषा यांच्यामध्ये तर्जनीच्या बाजूकडे फार अंतर असेल तर व्यक्ती कल्पनेच्या राज्यात रमते.

जीवनरेषेला जर चंद्रग्रहावरुन निघणारी रेषा स्पर्श करीत असेल तर त्या व्यक्तीच्या प्रेम-प्रकरणांना धारबंध राहत नाही. ती व्यक्ती लेखन, संगीत वौरे अनेक कलात निपुण असल्यामुळे या गुणांवर लुट्य होऊन दिल्या अशा व्यक्तीकडे आकर्षित्या जातात.

जीवनरेषा क्षमितप्रसंगी पूर्णपणे चंद्रग्रहावर गेलेली आढळते. अशा परिस्थितीत त्या व्यक्तीवर मोहिनी-प्रयोग लवकर होतो. अशी व्यक्ती स्वैर वर्तनाची असून अनेकवेळेला ती समसंभोगी असण्याची दाट शवयता असते. त्या व्यक्तीच्या ठिकाणी उच्च प्रतीची काव्यशक्ती असते. अशी व्यक्ती निशाचर असून त्यांच्या जीवनातील आनंदाला रात्री बहर येतो. अशा व्यक्तीला पाण्यापासून भय असते. तिचा मृत्यु विषबद्धेने होतो.

जीवनरेषेवर विशिष्ट ठिकाणी जाळीचिन्ह असेल तर त्या वयात व्यक्तीला दम्यासारखे विकार होतात अथवा घशात काहीतरी अडकून आग घटसर्प यासारखे रोग होऊन गुदमरुन भरण्याचे प्रसंग येतात.

जीवनरेषा शृंखलायुक्त असेल तर प्रकृती केवळाही चांगली राहत नाही.

जीवनरेषा जर सुरुवातीला मस्तकरेषेला न जोडली जाता स्वतंत्ररीतीने वाटचाल करीत असेल तर ती व्यक्ती पूर्णपणे नास्तिक असते. जुन्या विचारसरणीशी ती समरस होत नाही. व्यक्ती बुद्धिवादी असते.

जीवनरेषेच्या टोकाशी यवचिन्ह असेल तर दुर्भालता किंवा अपेंपणा यांचे निर्दर्शक असते.

जीवनरेषेपासून एक रेषा निघून जर ती तळ्हातावरुन पुढे जाऊन विवाहरेषेस उंचीत असेल तर विवाहानंतर घटस्फोट

घेतला जातो.

आयुष्यरेषा जर टोकाशी झुपकेदर असेल तर मन कम्कुवत असल्याचे घोतक असते.

जीवनरेषा व मस्तकरेषा एकत्र होऊन हाताच्या मध्यभागापर्यंत जात असतील तर अशा व्यक्तिला स्वास्थ्य कमी संभवते. अशी व्यक्ती साहसी असणे जवळजवळ अशक्यच. ती जीवनातील संकटावर मात करू शकत नाही.

ज्या व्यक्तीच्या हातावर दुहेरी जीवनरेषा असेल तर ती व्यक्ती दीर्घायुषी असते.

जीवनरेषा व मंगळरेषा यावर काळे अथवा निळे डाग असतील तर अशा व्यक्तीवर विषप्रयोग केला जाण्याची शक्यता असते. किंवा चुकून का होईना विषबाधा होते. जर दोन्ही हातांवरील आयुष्यरेषेवर असे डाग असतील. ती व्यक्ती विषप्रयोगातून वाचणे अशक्य असते.

जीवनरेषा तुटली असेल तर जिथे ती तुटली असेल तर ती केळ मृत्युसूचक असते.

जर डाय्या हातावरील जीवनरेषा तुट्ट असेल आणि पुन्हा सरळ जोडली जात असेल, तर मृत्युपासून भीती संभवत नाही. दोन्ही हातावर तुटली असेल, तर मात्र निश्चित मृत्यु येतो असे समजावे.

आयुष्यरेषेकडून वरच्या बाजूला जाणारी रेषा व्यक्तीच्या मनातील इच्छा पूर्ण होण्यात्र दिन्ह आहे.

जीवनरेषेतून निघून जर एखादी रेषा शनि ग्रहस्थानाकडे सरळ जात असेल तर अशा व्यक्तीस व्यापारात यश मिळते व शेतीपासूनही या लोकांना फायदा होतो.

जर जीवनरेषेतून एखादी ऊर्ध्वगामी रेषा रवि उंचवट्याकडे जात असेल, तर असा माणूस श्रीमंत व समाजात मान मिळविणारा असतो. अशी व्यक्ती एखाद्या कंपनीची मालक असण्याची शक्यता असते.

जर जीवनरेषेतून एखादी ऊर्ध्वगामी रेषा बुध पर्वताकडे जात असेल तर ती व्यक्ती व्यापारात यशस्वी होते. तिला मान, कीरी व पैसा प्राप्त होतो.

जीवनरेषेतून एखादी रेषा जर अंगठ्याच्या बाजूने जात असेल तर असा माणूस स्त्रीलोलुप असतो.

जीवनरेषा नागमोडी असेल तर शरीरप्रकृती अगदीच तोलामासा असते.

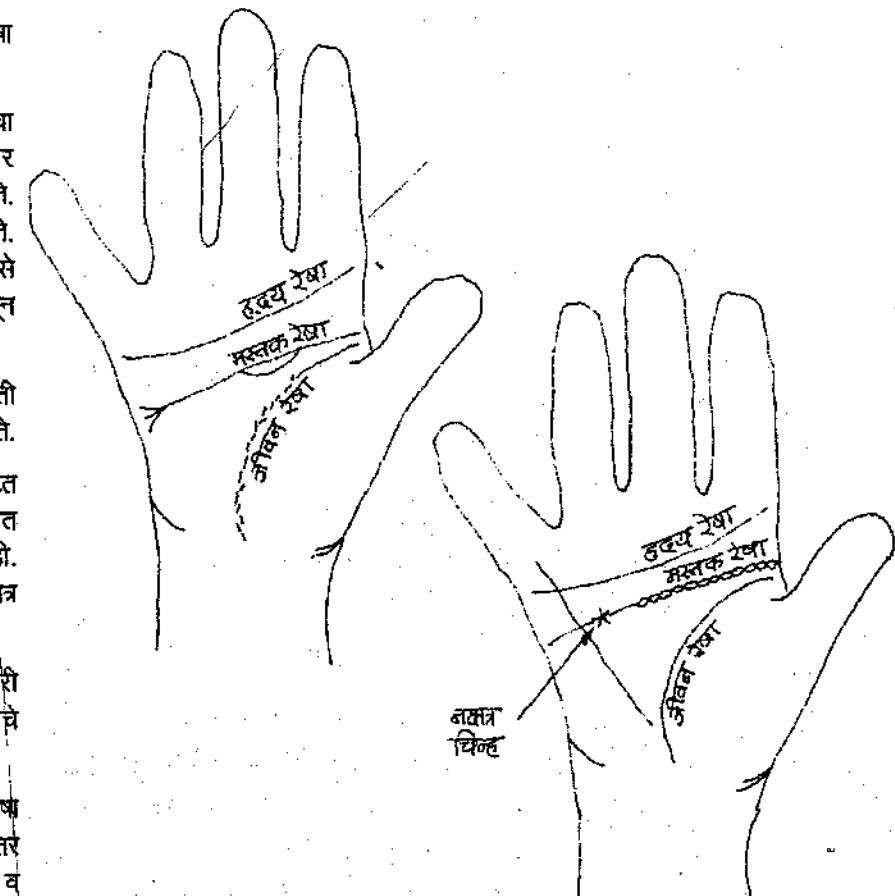
आयुष्यरेषा लांब, असंद व खोल असावी.

जीवनरेषा तुटकी साखळीसारखी अगर वक्र नसावी.

उगम पावून सरळ, स्पष्ट न अखंडीत स्वरूपात दुश्चिन्हरहीत मंगळ उंचवट्यावर तळव्याच्या दुसऱ्या बाजूस स्थिरावलेली असेल, तेव्हा ती शुभफलदायी समजली जाते. अशी व्यक्ती समतोल बुद्धीची तीव्रमरणशक्ती असलेली व कर्तृत्ववान असते. आयुष्यात येणाऱ्या संधीचा ती कौशल्याने उपयोग करून घेते.

आयुष्यरेषेतून मस्तकरेषा निघून शनिच्या

मातृदर्शन !

हातावरील प्रमुख रेषांमध्ये मस्तकरेषेला अनन्यसाधारण भवत्व आहे. या रेषेवरून व्यक्तीच्या मानसिक आणि बौद्धिक सामर्थ्याच्या व यशापयशाच्या प्रामुख्याने विचार केला जातो. ही रेषा गुरु ग्रहस्थानाच्या पायथ्याशी उगम पावून तळहाताच्या मध्यातून सरळ तळव्याच्या दुसऱ्या टोकाशी मंगळ ग्रहस्थानावर विराम पावते. ब्याच व्यक्तीच्या हातावर ती आयुष्यरेषी संलग्न झालेली असते.

मस्तकरेषा गुरु ग्रहस्थानाच्या पायथ्याशी

बोटाखाली हृदयरेषेकडे जरा चुकून अंतकरणरेषेत योग्य अंतर ठेवून जात असेल, तर त्या व्यक्तीला चांगली बुद्धी व विचारशक्ती असते.

मस्तकरेषा थोडी वाकून चंद्रपर्वतावर जात असेल, तर कल्पना व विचार याच्या बौद्धिक कामात परिणाम होतो.

मस्तकरेषा अंतकरणरेषेच्या अगदी जवळून जात असेल तर हा व्यक्तीला दमा असतो. ही रेषा जीवनरेषेला अगदी जोडून काढी काळ जात असेल, तर मैदूचा

त्रास होते.

मस्तकरेषा कंपायमान असून आरोधरेषेकडे वळलेली असेल तर व्यक्तीला मेंदूचे आजार होतात.

मस्तकरेषा खाली फारच चंद्रपर्वतावर जाईल, तर अंधविश्वास, मानसिक तंतुकरील परिणाम सुचविते. अशा व्यक्तीची धर्मावर श्रद्धा असते.

ही मस्तकरेषा हातावर थोडी पुढे जाऊन मागे फिरून शुक्रग्रहस्थाकडे जात असेल, तर ती व्यक्ती भित्री असते. त्या व्यक्तीला न्हणावा तसा उत्साह नसतो.

ही रेषा सरळ चंद्राच्या पर्वतावर जात असेल व गुरुबोटाच्या दुसऱ्या पेरावर उभ्या रेषा असतील तर व्यक्तीला गूढशस्त्राची आवड असते.

मस्तकरेषा शनि ग्रहस्थानाखाली हृदयरेषेकडे निघून नेहमीप्रमाणे जात असेल तर प्रिय माणसे त्या व्यक्तीला वेड्यात काढतात.

ही रेषा सरळ चंद्राच्या पर्वताकडे झुकत असेल व शनिबोटाच्या दुसऱ्या पेरावर ग्रांसचिन्ह असेल तर वेडेपणा येतो. तसेच बुद्धिमांद्य व मेंदूचे विकार होतात.

मोठा हात, लांब बोटे, सरळ व लांब मस्तकरेषा असेल तर त्या व्यक्तीला प्रत्येक गोष्ट ठाकटीक असलेली आवडते.

याच्या जोडीला बुधबोट चांगले व लांब असेल तर अशी व्यक्ती चांगली व्यवस्थापक असते.

मस्तकरेषा मध्यभागी बारीक असेल तर अशी व्यक्ती मेंदूचे विकार असलेली, उदास अशी असते. ही रेषा नागमोडी वळणाची असून तिच्यात अनेक रंग असले तर अशा व्यक्तीला उत्साह नसतो. कंजूषवृत्ती असून पित्ताकाराचा त्रास होतो.

ही रेषा यवयुक्त असेल तर अनिश्चितवृत्ती व नेहमीची डोकेदुखी असते.

मस्तकरेषा लांब व सुंदर असून अंतकरणरेषा चांगली असेल व जीवनरेषेवर त्रिकोणिचिन्ह असेल तर लोकात कसे जागावे हे कोशल्य असते.

स्पष्ट, लांब, सरळ मस्तकरेषा असून गुरुचा व रविचा उंचवटा चांगला असून गुरुबोट निमुळते असेल तर व्यक्तीस वाघनाची आवड असते.

तर्जनी लांब असून, अंतकरणरेषा चांगली असेल व मस्तकरेषा लांब असेल तर मित्राची उठवरस करण्याची आवड असते. पण ही माणसे त्यांना आर्थिक मदत करीत नहीत.

सुंदर व लांब मस्तकरेषा असून शुक्र ग्रहस्थान चांगले असेल तर निश्चितता असते.

ही रेषा सुंदर व लांब असून मंगळ, बुध व गुरु ही ग्रहस्थाने चांगली असतील तर मन एकाग्र होते.

मस्तकरेषा सरळ असून हस्तरेषा सामान्य असेल तर ती व्यक्ती स्वार्थी व मतलबी असते.

ही रेषा लांब असून हस्तरेषा सामान्य असेल तर ती व्यक्ती स्वार्थी व मतलबी असते.

ही रेषा लांब असून कललेली असेल. चंद्रपर्वत भोटा असून शनिचे व रविचे बोट सारख्या उंचीचे असे असेल तर ती व्यक्ती जुगारी असते.

बाकडीतिकडी मस्तकरेषा, ही रेषा व हृदयरेषा यात फार थोडे अंतर, बुधाचा फार भोटा उंचवटा या गोष्टी लबाडी, चोरी व अप्रामाणिकपणा दाखवितात.

मस्तकरेषा चंद्र व मंगळ याच्या उंचवट्यामध्ये स्थिरावली असेल, तर ती व्यक्ती कल्पक, धूर्त, यशस्वी व बुद्धिमान असते. कोणत्याही गोष्टीचे मर्म तिला चटकन समजते.

ही रेषा लांब व स्पष्ट असेल, तर चांगली एकाग्रता असते. पण हीच रेषा लहान असेल, तर काही विषयात एकाग्रता असते. अशा व्यक्तीस व्यवहाराची समज असते. ही रेषा लांब व सरळ असेल तर मनुष्य पैसा गोळा करू शकतो.

मस्तकरेषेला मेख झालेली असेल तर शिक्षण किंवा इतर विषयात प्रगती व आवड निर्माण होते.

ही रेषा चांगली असून, चंद्र ग्रहस्थानावर जात असेल व शेवटी तिच्यातून दुसरी रेषा उगम पावेल तर ती व्यक्ती चतुर, विद्वान, बुद्धिमान, कवी व लेखक असते.

मस्तकरेषेच्या शेवटी नक्षत्रचिन्ह असेल व ते चंद्र ग्रहस्थानावर असेल तर ती व्यक्ती पाण्यात बुद्धन मरते.

मस्तकरेषा व आयुष्यरेषा हाताच्या मध्यापर्यंत एकत्र जोडून जात असतील तर त्या व्यक्तीला आत्मविश्वास नसतो.

मस्तकरेषा केवळ मंगळ ग्रहस्थानावर जात असेल व तेथून हाताच्या बाहेर जात असेल तर ती व्यक्ती स्वार्थी, निंदक, रागीट, दुसऱ्याला त्रास देणारी व दुष्ट असते.

ही रेषा शेवटी मंगळाकडे न जाता अंतकरणरेषेकडे किंवा बुधाच्या उंचवट्याकडे कललेली असेल, तर ती व्यक्ती व्यापार व ठेकेदारी यामध्ये यशस्वी होते. या व्यक्तीचा स्वभाव शांत, उद्योगी व निश्चयी असतो. पण करंगाळी वक असता, ती व्यक्ती विश्वासघातकी असते.

ही रेषा शेवटी उंचवट्याखाली वर येऊन परत खाली नागमोडी जात असेल तर ती व्यक्ती अप्रामाणिक असते व व्यवहारात अयशस्वी होते.

ही रेषा हृदयरेषेजवळून जात असेल तर व्यक्ती उदार नसते. मस्तकरेषा व अंतकरणरेषा यामध्ये अधिक अंतर असता निष्कपट व उदार स्वभावाचे द्योतक असते. पण हे अंतर फार असेल तर व्यक्ती भोडी असते.

ही रेषा जीवनरेषेबरोबर काही काळ संयुक्त जात असून पुढे वेगळी होत असेल, तर व्यक्ती, अविश्वासू व दुसऱ्याला शब्द देऊन फरविणारी असते. अशा व्यक्तीचे लहानपण आजारीपणात जाते व हळूळळू भाग्योदय होते.

ही मस्तकरेषा सुरुवातीस जीवनरेषेला स्पर्श न करता वेगळी जात असेल तर ही व्यक्ती स्पृहवती, स्वावलंबी, निःस्पृह, उतावल्या स्वभावाची असते. ही व्यक्ती शरीराची व आरोग्याची पर्वा करीत नसते.

मस्तकरेषेतून सुरुवातीस एक रेषा गुरुवर व एक रेषा रविवर जात असेल तर ती व्यक्ती मोठा पुरुषार्थी करणारी असते.

मस्तकरेषेतून एक रेषा निघून रविग्रहस्थानावर जात असेल तर सट्याच्या व्यापार व कलेचे रसगळण व परीक्षण करण्यास व्यक्ती कुशल असते.

या रेषेतून एक रेषा रविच्या उंचवट्यावर व दुसरी रेषा बुध ग्रहस्थानावर जात असेल तर व्यक्ती शास्त्रविशारद असते.

मस्तकरेषेतून शेवटी शाखा निघत असेल

तर व्यक्ती श्रीमंती, चंचल व राणीट स्वभावाची असते. ही व्यक्ती कधी मायाकू तर कधी निष्ठूर असते.

मस्तकरेषा वाकडीतिकडी असून हृदयरेषेला मिळत असेल तर ती व्यक्ती बुद्धीभृष्ट व उन्मत्त होते. तसे नसेल तर लब्डाड, कृतघ्न, चोर व घातकी असते. ही व्यक्ती मित्र होण्यास लायक नसते.

ही रेषा हाताकर मुळीच नसता आकस्मिक मरण येते व आरोग्य घांगले नसते.

मस्तकरेषा मध्यभागी तुटलेली असेल, तर भयंकर जखम होते.

ही रेषा रवि ग्रहस्थानाखाली तुटलेली असेल तर दृष्टीदोष होतात. सूर्याचे किरण सहन होत नाही. शारीरिक कष होतात.

मस्तकरेषेला आडव्या रेषेने छेदले असेल किंवा गव्हासारखा यव किंवा बेट मस्तकरेषेवर असेल तर मानसिक विंता, डोकेदुखी, मूर्ढ्या इत्यादी आजार होतात.

खुनी माणसाची मस्तकरेषा लांबडी असते व ती मंगळाच्या उंचवटचावर जात व मंगळाच्या उंचवटा कर मोठा असते.

मस्तकरेषा हाताच्या मध्यभागातून जात असून सरळ असेल तर तो मनुष्य विद्वान व गणिती असतो. त्याला दूरदृष्टी असते.

ही रेषा लांब असून अंगठा पुष्कळ मोठा असेल तर व्यक्ती जुलमी असते. मस्तकरेषा व हृदयरेषा यात फार मोठे अंतर असेल तर हृदयरेषोग होतो.

मस्तकरेषा शनि ग्रहस्थानावरुन निघत असेल तर मनुष्य सद्गुणी असून गायन-वादनात निष्पत्त होतो.

मस्तकरेषेच्या उआपासून गुरुच्या उंचवटचावर एक रेषा जात असेल, तर ती व्यक्ती उदार असते. तिच्या सर्व इच्छा पूर्ण होतात.

या रेषेवर शनिच्या उंचवटचाखाली काळ्या रंगाचा बिंदू असेल तर दंतरोग होतो. त्याचे ठिकाणी पाढऱा किंवा तांबड्या रंगाचा बिंदू असेल तर व्यक्ती खुनी असते.

मस्तकरेषेतून एक रेषा निघून जर हृदयरेषेला जाऊन मिळत असेल तर व्यक्ती मिन्नलिंगीयाच्या प्रेमपाशात अडकते व त्यासाठी तिला विंता करावी लागते.

या रेषेचा झोक हृदयरेषेकडे असेल तर

प्रेम बुद्धीवर मात करते. अशी व्यक्ती प्रेमपाशात फसते.

मस्तकरेषेला छेदणाच्या रेषा फसविणाच्या व्यक्तीच्या सूचक असतात.

मस्तकरेषा शनिच्या बोटाखालून एकाएकी खाली वळून जात असेल तर त्या माणसाची संपत्ती एकाएकी जाते.

ही रेषा स्पष्ट व लांब असून हाताच्या मधून जात असेल तर व्यक्ती दीर्घायू असते. पण जर ही रेषा मणिबंधाकडे जात असेल तर दृढपणी कष होतात.

मस्तकरेषेने आयुष्यरेषा छेदली गेली असेल तर ती व्यक्ती दुष्ट व घातकी असते.

मस्तकरेषेवर वरुळाकार चिन्ह असेल तर नेत्रपीडा होते.

मस्तकरेषेवर शनि ग्रहस्थानाखाली बेट असेल तर गुसेंद्रियांची मुसपीडा असते.

मस्तकरेषा यव बाह्याकारअसेल व नंखे वक्र असून फुगरट असालील तर क्षयरोग होतो.

दुबळी मस्तकरेषा, हृदयरेषा दूषित आरोग्यरेषा वाकडीतिकडी अशी असेल तर हृदय कमकुवत असते.

दुबळी मस्तकरेषा व फारच लहान अंगठा व्यक्तीचा मूर्खपणा सुचवितात.

चांगल्या हातावर मस्तकरेषा आयुष्यरेषेला जोडून नसेल तर उत्साह व आत्मविश्वास असते.

मस्तकरेषेच्या खाली मांगळ ग्रहस्थानावर बिंदू असल्यास खुनी व्यक्तीसारखा माणूस दुष्ट असते.

मस्तकरेषा वाकडीतिकडी असून, रविच्या उंचवटचाखाली वाकडी होऊन अंतःकरणरेषेजवळून जात असेल तर देडपटपणा असतो.

मस्तकरेषा गुरुस्थानावरुन निघून चंद्र उंचवटचावर जात असेल व आंगठाचे पहिले पेर स्वेच्छ व आखूड असेल, अंतःकरणरेषा दुबळी असेल तर उद्घटपणा व भांडणारी व्यक्ती असते.

मस्तकरेषा शुक्र ग्रहस्थानावरुन निघून चंगळ ग्रहस्थानावरुन निघत असेल तर विधवापणा किंवा प्रिय व्यक्तीच्या मृत्युपासून वेगलेपणा येतो.

मस्तकरेषा जीवनरेषेला जोडून नसेल, गुरु आणि मांगळ ग्रहस्थाने चोगली असतील

तर असामान्य आत्मविश्वास असतो.

मस्तकरेषा बुध ग्रहस्थानाकडे वळून हृदयरेषेला न मिळता थांबत असेल तर विनोदीवृत्ती असते.

ही रेषा बुध ग्रहस्थानावर थांबत असेल तर व्यक्तीत व्यवस्थापनाचे कौशल्य असते.

मस्तकरेषांतःकरणरेषेकडे जाऊन लेथेच थांबत असेल तर व्यक्तीला धेरीचे झटके येतात.

ही रेषा हृदयरेषेकडे व रवि-बुधाच्या बोटाच्या मध्यभागी थांबत असेल तर शास्त्रीय पद्धतीने कलेत यश मिळते.

मस्तकरेषा धनरेषेकडे जाऊन थांबत असेल तर व्यक्ती दुःखी व अल्पायु असते.

आयुष्यरेषेतून मस्तकरेषा निघून शनिच्या उंचवटचाखाली थांबत असेल तर अल्पवयात मृत्यू किंवा लहान वयात वेडसरपणा येतो.

मस्तकरेषा शनि ग्रहस्थानावर जाऊन थांबत असेल तर डोक्यावर जखम होऊन व्यक्तीस मृत्यू येतो.

मस्तकरेषा रवि ग्रहस्थानावर जाऊन थांबत असेल तर वाङ्मय व कला यांची आवड असते.

मस्तकरेषेचा एक फाटा मंगळाकडे व एक फाटाहृदयरेषेला स्पर्श करीत असेल तर प्रेमासाठी सर्वस्वाचा त्याग करण्याची वृत्ती व्यक्तीत असते.

याच्याच जोडीला धनरेषा अंतःकरणरेषेवर थांबत असेल तर व्यक्ती प्रेमासाठी सर्वस्वाचे नुकसान करते.

मस्तकरेषेचा एक फाटा मंगळाकडे व एक फाटा चंद्राकडे जाऊन थांबत असेल तर व्यक्ती प्रथम स्वतःची व नंतर इतराची फसवणूक करते.

एक फाटा बुध ग्रहस्थानावर व एक फाटा चंद्र ग्रहस्थानावर असलेली मस्तकरेषा पैशाची तृष्णा, मोहिनीविद्या व शक्ती आणि लबाडवृत्ती देते.

मस्तकरेषा खंडित असून हृदयरेषेकडून एक रेषा येऊन धनरेषेला मिळत असेल तर विधवापणा किंवा प्रिय व्यक्तीच्या मृत्युपासून वेगलेपणा येतो.

मस्तकरेषा शनि ग्रहस्थानाखाली जीवनरेषेतून निघत असेल तर शिक्षणाकडे

दुर्लक्ष व पुढे बुद्धीत वाढ होते.

यालाच जोडून अंतःकरण व जीवनरेषा लहान असला व्यक्तीस एकाएकी मृत्यु येतो.

मस्तकरेषा शनिच्या उंचवट्टाखाली तुटून चंद्राच्या उंचवट्टाखाली जात असेल तर वेडेपणा येतो. (मस्तकरेषा तुटून परत दुसरी रेषा अशी मस्तकरेषा असल्यास गंभीर स्वरूपाच्या मस्तकाच्या किंवा नेत्राच्या आजारापासून व्यक्ती बरी होते.)

मस्तकरेषा तुटलेली असल्यास जखमा होतात किंवा डोक्याचे विकार होतात. पुष्कल ठिकाणी तुटल्यास डोकेदुखी असते.

मस्तकरेषेतून एक शाखा रवि व बुध ग्रहस्थानामध्ये जात असेल तर शास्त्रीय विषय किंवा कला यांपासून फायदा मिळतो.

चांगली धनरेषा असेल व मस्तकरेषेचा एक फाटा रवि ग्रहस्थानावर जात असेल तर श्रीमंती मिळते.

मस्तकरेषेतून एक रेषा निघून गुरुवरुन शनिवर थाबत असेल तर धार्मिक वेडेपणा व गर्विष्टपणा असतो.

मस्तकरेषेतून तीन-चार रेषा गुरुवर जात असतील तर व्यक्ती महत्वाकांक्षी व श्रीमंती असते.

मस्तकरेषेतून रेषा निघून गुरुच्या बोटाच्या मुळाशी जात असेल तर महत्वाकांक्षी स्वभाव असतो.

मस्तकरेषेतून एक रेषा निघून गुरु ग्रहस्थानावर जात असेल व त्यावर नक्षत्रचिन्ह असेल तर व्यक्ती यशस्वी असतो.

चंद्रग्रहस्थानाकडे जाणारी मस्तकरेषा व बुधग्रहस्थानावर उभ्या रेषा असलेली व्यक्ती मूळपिंड व गर्भाशयाचे रोग याच्या तावडीत सापडते.

हातावर एक मस्तकरेषा असून, चंद्र ग्रहस्थानावर गोलेली असेल, हाताच्या मध्यभागी फुली असेल तसेच मणिबंधाकडे गुणकचिन्ह असेल, हातावर दोन शुक कंकणे असतील तर व्यक्तीला आपसमाराचा आजार होतो.

मस्तकरेषेवर काळे बिंदू असतील व बुद्धाखाली हृदयरेषेच्या खाली व मस्तकरेषेवर मध्यभागी गुणकचिन्ह असता वहिरेपणा येतो.

हृदयरेषा शृंखलायुक्त असून, मस्तकरेषा

शनिच्या उंचवट्टाखालून निघून चंद्राकडे

तुकड्यापवडी जात असेल तर आश्चर्यकारकरीत्या व्यक्तीला वेडेपणा येतो.

मस्तकरेषा सरळ हातावर जात असेल, हातावर अंतःकरणरेषा नसेल व चंद्रावर आडवे बेट असेल तर स्त्रीला गंभीर स्वरूपाचा गर्भाशयाचा विकार होते.

अंतःकरणरेषेवर साखळी, मस्तकरेषा शनिच्या उंचवट्टाखालून निघणारी व वाईट आरोग्यरेषा यामुळे छातीत पाणी होते.

मस्तकरेषा व हृदयरेषा सुरुवातीस एकदम जुळून जात असून, मस्तकरेषा शनि ग्रहस्थानावर जात असेल तर अपघातात हाड मोडते.

मस्तकरेषेवर अनेक बेटे असून नखावर उभ्या-आडव्या रेषा असतील, तर क्षय किंवा फुफुसाचा आजार होतो.

मस्तकरेषा संपत असता मोठे बेट असेल तर गंभीर स्वरूपाचे आउड्याचे विकार होतात.

शनिच्या उंचवट्टाखाली मस्तकरेषेवर बेट असेल तर बहिरेपणा येतो.

मस्तकरेषेच्या सुरुवातीस बेट असेल तर अनुवंशिक बुद्धीचा त्रास किंवा फुफुसाचे विकार होतात.

मस्तकरेषेवर बुधग्रहस्थानाखाली त्रिकोण असल्यास शास्त्रीय संशोधनात यश मिळते.

मस्तकरेषेवर वर्तुळ व आरोग्यरेषेवर गुणकचिन्ह असल्यास, व्यक्तीला अंधत्व येते.

मस्तकरेषेतून रेषा निघून गुरुग्रहस्थानावर जात असेल व तेथे नक्षत्र असेल तर महत्वाकांक्षा यशस्वी होतात.

मस्तकरेषा चंद्र ग्रहस्थानावर संपत असेल तर शेवटी तेथे तिच्यावर नक्षत्र असेल तर रोगाच्या भरात पाण्यात जीव देऊन आत्महत्या केली जाते.

मस्तकरेषेवर गुणकचिन्ह असून ती रेषा धनरेषेची थाबत असेल व अंतःकरणरेषा तेथे संपत असेल तर व्यक्ती अल्पाहु असते.

मस्तकरेषेवर नक्षत्र असल्यास डोक्यास जखम हीते. दोन्ही हातावर हे चिन्ह असेल तर ती जखम मृत्युस कारणीभूत होते.

याकड्या-तिकड्या मस्तकरेषेवर शनिरेषेला पुली असता दुर्दैवी स्वरूपाचा

अपघात होते.

शुक्रवरुन येणाऱ्या रेषेवर नक्षत्र असून ती मस्तकरेषेला मिळत असता तेथे ठिक्का असेल तर प्रिय व्यक्तीच्या मृत्युमुळे व्यक्तीला अपरिमित दुःख होते.

मस्तकरेषेवर पांढरे बिंदू असतील तर व्यवसायात यश मिळते.

मस्तकरेषेला गाठी गाठी असतील तर व्यक्ती खुनी वृत्तीची असते.

चंद्राकडे झुकणाऱ्या मस्तकरेषेला लहान लहान रेषा छेदीत असतील तर डोकेदुखी किंवा वेडेपणाचा धोका असतो.

मस्तकरेषेला लहान लहान रेषा छेदीत असतील तर डोकेदुखी असते.

शुक्र ग्रहस्थानावरुन रेषा निघून जीवनरेषा, मस्तकरेषा, हृदयरेषा व विदाहरेषा यांना छेदीत असेल तर विवाहात अडथळे किंवा त्रास होतो. अथवा एखाद्या अन्यालिंगी व्यक्तीशी प्रेमसंबंध जुळतो.

मस्तकरेषा संपत असेल अंतःकरणरेषेला मिळत असेल तर प्रेमाची व्यक्ती माणसाच्या बुद्धीवर सत्ता गाजवित असते.

मस्तकरेषेतून रेषा निघून हृदयरेषेकडे वल्ल्या असतील तर व्यक्तीचे वजन त्याच्या जीवितावर असते.

शुक्रग्रहस्थानावरुन रेषा निघून आयुष्यरेषेला व मस्तकरेषेला छेदित असल्यास कौटुंबिक परिस्थितिमुळे आर्थिक अडचण होते.

मस्तकरेषा व आयुष्यरेषा यामध्ये गुरुखाली गुणकचिन्ह असता घरगुती घटनांचा गंभीर स्वरूपाचा परिणाम व्यक्तीला भोगावा लागतो.

मस्तकरेषा शनि ग्रहस्थानाखाली अंतःकरणरेषेला मिळत असेल तर व्यक्ती भावनेच्या आहारी जाऊन दुर्दैवी घटना घडतात.

गुरु ग्रहस्थान फार मोठे असून, आयुष्यरेषेला अनेक रेषा छेदित असतील, मस्तकरेषा आरोग्यरेषेला जोडलेली असेल व शनिरेषा दुबळी असेल तर अशा व्यक्तीस आत्महत्या करण्याची लहर येते.

(अमश.)

सर्वधर्मसमभावाचे प्रतीक बाबा ताजुद्दीन अवलिया

मूळ लेखक: वाळकृष्ण शर्मा
धमतरी, म.प्र.

नागपूरचे प्रसिद्ध सत बाबा ताजुद्दीन अवलिया हे केवळ नापूरी भारतातच नाही, तर भारताबाहेर अस्याम्ही पारंपरिक आहत हा उज्ज्वल नागपूर येथोल वेड्डांच्या इस्पितलांतील त्यांच्या घरस्तव्याला शंभर वर्ष दूपी दाखल्याच्या लिंगिनाने आणि सर्कासु रुपात पस्तुत केला जात आहे.

आजपासून ठीक शंभर वर्षांपूर्वी, म्हणजेच गुरुवार, दिनांक २६ ऑगस्ट, १८९२ हा दिवस नागपूरच्या वेड्डांच्या इस्पितलांच्या इतिहासात अविस्मरणीय, अवर्णनीय, पवित्र व महत्त्वपूर्ण असाच उरला. याचिदिवशी ताजुद्दीनबाबाना कामठीचे कौजी आणि जिल्हा न्यायदंडाधिकारी यांच्या आदेशाने वेड्डांच्या इस्पितलात आणले गेले होते. त्यावेळी बाबांचे वय जवळपास ३२ वर्ष ७ महिन्यांचे होते. त्यांना या वेड्डांच्या

इस्पितव्यात सलग १६ वर्ष काढवी लागली. दरम्यानच्या काळात त्यांनी आपल्या अलौकिक, घमत्कारिक आणि दिव्यशक्तीचा परिचय हिंदू मुसलमान, इंग्रज, पारशी आदी सर्वच समुदायातील लोकांना करून दिला. आपण सर्वांनी मंदिर, मशिद, चर्च, गुरुदारा आदी प्रार्थनास्थळांत लोकांना प्रार्थना करण्यासाठी जाताना पाहिले असेल; परंतु बाबांच्या ओजांवी प्रभावामुळे नागपूरच्या वेड्डांच्या इस्पितलात २६

ऑगस्ट, १८९२ ते २१ सप्टेंबर, १९०८ या कालावधीत लोक आपल्या इच्छा घेऊन त्यांच्या दर्शनासाठी येत असत आणि बाबाही त्या पुन्या करीत असत. म्हणूनच हे इस्पितल बाबांच्या पुनीत वास्तव्याने पवित्र पूजारथळ झाले.

ताजुद्दीनबाबांचा जन्म २१ जानेवारी, १८६१ मध्ये कामठी येथे झाला. त्यांचे वडील लक्ष्मीत सुभेदार होते. बाबांनी आपल्या जन्मापासूनच घमत्कार दाखवायला सुरुवात केली. त्यांच्या जेव्हा जन्म झाला तेव्हा ते अन्य सर्वसामान्य मुलांणमाणे रडले नाहीत, उलट आगदी निस्तब्ध होते. यामुळे लोकांना वाटल, मृत बालक जन्माला आलंय आणि त्यावेळच्या रीतिरिवाजाप्रमाणे त्यांच्या कानपटीवर डाग दिला गेला. डाग द्यायचाच अवकाश बाबांनी डोळे उघडले आणि चहूबाजूना ते बघू लागले. हा डाग बाबांच्या येहन्यावर त्यांनी देहत्याग करीपर्यंत कायम राहिला.

बाबा शाळेत जाऊ लागले त्यावेळची गोष्ट. एक दिवस कामठी येथील प्रसिद्ध भंत अब्दुल शाह यांनी बाबांचे खरे स्वरूप ओळखून त्यांना आशीर्वाद दिला आणि उपदेश केला, “कम खाओ, कम सोओ और कम बोलो! कुरान शरीफ ऐसे पढो जैसे मुहम्मद हम हैं और हम पर नज़ूल हो रहा है!” यानंतर बाबांच्या दिनदर्घ्येत एकदम बदल झाला. ते आपल्याच नादात राहू लागले, चिंतन करू लागले.

बाबांनी जेव्हा तारुण्यात प्रवेश केला

तेव्हा त्यांच्या माझाने त्यांना लष्करात भरती केलं. आपल्या फलटणीबरोबर बाबा सागरला पोहचले, येथेच बाबांच्या जीवनात आमूल्याद्य बदल झाला आणि बाबांनी नोकरीला रामराम ठेकला, ते सधे अवलिया बनले. त्यांनी अवघूतअवध्या प्राप्त केली, ते आपल्याच नावात धुंद राहू लागले.

सागरसध्ये जेव्हा लष्कराची फलटण डेरेदाखल होती तेव्हा त्योवेळधे प्रसिद्ध संत 'हजरत दाऊ' तेथील जंगलात रहात असत. हजरतांनी आपल्या आत्मिक शक्तीने ताजुदीनबाबांना ओळखले. ते ओळखुन बुकले होते की हा सैनिक काही साधारण माणूस नव्हे, तर हा 'मसिहा' आहे, दिव्यशक्तीने परिपूर्ण अला आहे, ईश्वराचा अंश आहे. त्यांनी आपल्या आध्यात्मिक शक्तीने बाबांना आपल्याजवळ बोलावले आणि ताजुदीनबाबा प्रत्येक शत्री हजरतांकडे जाऊन त्यांच्या सानिध्यात राहू लागले. ते त्यांना आपले गुरु मानू लागले. काही काळानंतर गुरु सभाधिस्थ झाले. देहत्यागापूर्वी त्यांनी बाबांच्या आत लपलेल्या दिव्यशक्तीला पूर्णपणे जागृत केले, जिलाच आपण परमात्मास्थरूप मानतो. बाबांनी लष्कराता राजीनामापत्र दिले. पुन्या फलटणीतील व कामठीमधीलही त्यांच्या विचित्र व्यवहारमुळे ताजुदीनबाबा वेड झाले असे लोक समजू लागले. सागरहून बाबांना कामठीला आणले गेले. लवकरच तेथील लोकांना त्यांच्या घमत्कारांचा अनुभव येउ लागला. ते जे म्हणत ते 'सत्य' होत असे. येणाऱ्या संकटाची लोकांना अगोदरच माहिती करून देऊन ते त्यांना त्यातून वाचवित असत. त्यांच्याकडे लोकांची एकच गर्दी होऊ लागली.

याचवेळी बाबांनी घोषित केले की ते वेडचांच्या इस्पितलात जाणार! दुसऱ्या दिवशी कामठीमधील इंग्रज महिलांच्या फूफसमोर ते विदेही अवस्थेत उभे राहिले. त्यांना या अशा अवस्थेत पाहून महिलामध्ये एकच हलकलोल उडला. इंग्रज अधिकार्यांच्या राग अनावर होऊन त्यांनी बाबांना अटक केली आणि जिल्हा न्यायदंडाधिकार्यांच्या आदेशान्वय त्यांना २६ ऑगस्ट, १९९२ रोजी नागपूर येथील वेडचांच्या इस्पितलात दाखल करण्यात

आले. अशाप्रकारे बाबांनी आपण वेडचांच्या इस्पितलात जाणार ही आपली घोषणा खरी करून दाखवली.

वेडचांच्या इस्पितलात गेल्यावर बाबांची अलौकिक शक्ती दिवसेंदिवस अधिक प्रकाशमान होऊन वारी दिशांना पसरू लागली. बाबांना ज्या दिवशी वेडचांच्या इस्पितलात बंद केलं गेलं त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी ते कामठीमध्ये विचेच्या झाडाखाली बसलेले दिसले. ज्या इंग्रज अधिकार्यांने त्यांना अटक केली झोती तो त्यांना तिथे पाहून लाल-पिवळा झाला आणि तडक त्याने नागपूर गाठले; परंतु वेडचांच्या इस्पितलात बाबांना हसतमुख पाहून तो हतप्रभ झाला व त्या दिवसापासून त्यांचा शिष्य बनला. लोकांना बाबा कामठीमध्ये विचरण करताना दिसत असत, कधी कधी ते वेडचांच्या इस्पितलाच्या बाहेर दिसत असत. लोक जेव्हा आश्चर्यचकित होऊन हकिकत जाणून घेण्यासाठी वेडचांच्या इस्पितलात जात तेव्हा तेथे त्यांना बंद खोलीत पाहून ते त्या अजब प्रकाराने स्तिमितच होत असत, लोकांना पाहून बाबा हसून न्हणत असत, "हो रे बाबू यह तो हवा है! अन्दर भी रहती बाहर भी जाती!" हळूहळू वेडचांच्या इस्पितलाचे प्रमुख डॉ. अब्दुल भजीदखां बाबांचे हे घमत्कारिक कारनामे पाहून त्यांचे सधे भक्त बनले आणि म्हणू लागले, "हा कोणी साधारण मनुष्य नाही; हा अस्त्रा आहे, परमेश्वराचा साक्षात् अवतारच आहे." हळूहळू त्याची प्रसिद्धी चारी दिशांना पसरू लागली आणि भंटिर, पशिद आदी प्रार्थनास्थलांमध्ये लोक जसे मक्तिमावाने येतात तशी रांग बाबांच्या दर्शनासाठी वेडचांच्या इस्पितलाकडे लागू लागली.

बाबांच्या भक्तांमध्ये नागपूरचे महाराज राधोजीराव भोसले प्रमुख होते. सलग १६ वर्ष वेडचांच्या इस्पितलात राहिल्यावर दिनांक २१ सप्टेंबर, १९०८ रोजी महाराज बाबांना जासून राहिले, त्यांना घेऊन ते महालात आले, त्यांची लाल महालात रहाण्याची सोय केली आणि त्यांना सर्व सुविधा उपलब्ध करून दिल्या. शक्तरदरातील महालात बाबांच्या दर्शनासाठी, त्यांच्या कृपाप्रसादासाठी

हजारो लोकांची गर्दी होत असे वाचवरम्यान बाबा शक्तरदराहून नागपूरजवळील यांनी नादाच्या गावी आले, तेथे ते गावचे पाठील काशीनाथराव यांच्याकडे राहू लागले. काशीनाथराव रकदा एका दुचर रोजाने प्रस्त होते तेह्या ते बाबांच्या दर्शनासाठी नागपूरला गेले होते. त्यावेळी बाबांच्या कृपेने त्यांची प्रकृती अगदी टणाठणीत झाली. बाबांनी तेव्हा त्यांना सांगितलं होतं की ते त्यांच्या घरी येतील व त्याप्रमाणे त्यांनी आपले बोल खरे करून दाखविले.

काही काळानंतर बाबा पुन्हा शक्तरदराला आले आणि लाल महालात राहू लागले. देहत्यागापर्यंत ते इथेच राहिले. १७ ऑगस्ट, १९२५ रोजी त्यांनी आपली जीवनज्योत विजाविली, त्यांचे महानिर्वाण झाले. या त्यांच्या बातमीने सारा देश शोकावृत्त झाला, दूरदूरहून लोक त्यांच्या अंत्ययात्रेत सहभागी होण्यासाठी आले. १८ ऑगस्ट, १९२५ रोजी ताजाकर शरीफमध्ये बाबांना फुलांच्या शय्येवर ठेवून त्यांच्यावर अंत्यसंस्कार करण्यात आले.

देशात जेव्हा धर्माधितेचं कुटील राजकारण खेळलं जात होतं तेव्हा बाबांनी हिंदू-मुस्लिम बांधवांना श्री साईबाबाप्रमाणेच सांप्रदायिक सद्भावनेची ज्योत प्रदान केली, त्यांना समतेची, एकात्मतेची शिकवण दिली. त्यांनी आपल्या उम्या आयुष्यात कुटेही जातीयतेला थारा दिला नाही. बाबांनी हिंदूना कोणत्याही दृष्टीने मुसलमानांपासून दूर ठेवलं नाही. उलट वेडचांच्या इस्पितलातून बाहेर पडल्यावर त्यांनी आपले उर्वरित जीवन एका हिंदूच्या घरी व्यतीत केले. ते जाती-पातीच्या पलीकडे, जिथे केवळ मनुष्य हीच जात असते, मग तो मनुष्य कुठल्याही वंशाचा का असेना, कुठल्याही मताचा का असेना, कुठल्याही संप्रदायाचा का असेना, अशा ठिकाणी पोहचले होते. आजही बाबांच्या दर्थात, सूतीमंदिरात हिंदू व मुस्लिम बांधव आपापल्या प्रथेप्रमाणे पूजा-अर्चा करीत असतात, दुवा मागत असतात.

बाबांची दर्शनीय स्थळे
वेडचांच्या इस्पितलः येथे ज्या खोलीत

बाबांना टेवण्यात आले होते ती खोली एक पूजास्थान म्हणून अलग करण्यात आली आहे. याचजागी बाबांनी १६ वर्ष व्यतीत केली होती.

सूर्तीमंदिर: शकरदरा येथे लाल महालात बाबांनी चिरमिळ्डा घेतली. त्यांचा बिछाना आजही येथे लावलेला आहे. इथे आल्यावर माणसाला मानसिक शांतीचा लाभ होतो.

ताजाबाबाद शरीफ: येथेच बाबांचा दर्गा आहे. केवळ म्हणायचे म्हणून बाबा येथे चिरमिळेत मग आहेत; परंतु त्यांचा आत्मा अजरामर आहे आणि याचा अनुभव अनेक भक्त आजही घेत असतात.

वाकीतील दर्शनीय स्थळे

स्फृणालय: येथे बाबा जे असाध्य रोगाने ग्रस्त असत त्यांना रहायला सांगत असत. आंब्याच्या झाडाच्या खालील माती सेवन करून आजारी भक्त बरे होत असत. आजही येथील माती भक्त प्रसाद म्हणून घेऊन जात असतात.

डेरासाहेब: ताजुदीनबाबा वाकीमध्ये पाटील यांच्याकडून निघून बहुधा येथेच चिंचेच्या झाडाखाली विश्रांती घेत असत. म्हणूनच या स्थळाला डेरासाहेब म्हणतात.

कघेरी: या जागी लोक आपले घरगुती भांडण-तंटे घेऊन बाबांकडे घेत असत व बाबांच्या कृपेने त्यांचे निवारण होत असे. आजही येथे शेकडो अर्ज पडलेले आहेत. त्यावर सुनावणी होण्यासाठी भक्त बाबांकडे दुवा मागत असतात.

गोड नीम: बाबांच्या कृपेने या नीम वृक्षाची पान आजही गोड लागतात. (साईभक्तोना ठाऊकव्य आहे की शिरडीत साईबाबांच्या गुरुस्थानाजवळील नीमवृक्षाची पानेही अशीच गोड लागतात.) बाबांनी एका भक्ताला त्याच्या कष्टनिवारणार्थ या वृक्षाची पान खाल्यला सांगितले होते; परंतु भक्ताच्या मनात जेव्हा शंका आली की ही पान खूप कडू असतील तेव्हा बाबा म्हणाले, “हो रे बाबू, जहाँ तक नजर जाती वहाँ तक भीठे ही मीठे होते.” आणि आश्चर्य म्हणजे ती पान आजही गोड आहेत!

मशिद: हे स्थान डेरासाहेबाजवळच

आहे. जे लोक आध्यात्मिक ज्ञानासाठी तहानलेले, मुकेलेले होते त्यांना बाबा येथे थांबून अध्ययन करायला सांगत असत. प्रसिद्ध साईमंत्र उपासनीबाबांना ताजुदीनबाबांनी येथेच राहून साधना करायला सांगितले होते आणि त्यांच्या कृपेनेच उपासनीबाबांना ज्ञानप्राप्ती झाली.

याच्याशिवाय आणखी ‘शेळ’ कुत्र्याची समाधी, कन्हान नदी आणि त्याच्या आजूबाजूवी पर्वतराजी, जेथे बाबा जात असत, इत्यादी छोटी छोटी स्थानांही दर्शनीय आहेत.

(रायपूर, विलासपूर व नागपूरहून प्रकाशित ‘दैनिक नवभारत’ यांच्या सौजन्याने)

(पृष्ठ क्र. १८ वर्लन)

किंवा त्यांचे तिप्पट तेहतीस अध्या तेहतीसाच्या कोटिप्पट (वासनालप) तेहतीस कोटी देव असावेत. अंतर्यामी जो प्रत्यगात्मा त्याचे सूर्यकिरणांप्रमाणे अनंत विक्षेप असतील. त्या अनंत कर्त्तांचे अथवा मुख्याचे उपलक्षणात्मक तुझीं एकादश मुख्ये मानलीं असावीं, असें वाटते. कारण तुझ्या नांवांतील ‘ह’ याचा अर्थ प्रसिद्ध व ‘नु’ याचा अर्थ वित्क असून, अशा अनेक विक्षेपलप-शक्तीचा जो मान्य व प्रसिद्ध केंद्र तो तू महाराष्ट्र हनुमान होय.

हे अंतर्देवा! एकच अंतःचिति (मन, बुद्धि, धृति, अहंकार, कर्म, कल्पना, संस्मृति, विस्मृति, विद्या, वासना, मत, इंद्रिये, प्रकृति व माया अशीं अनेक शब्दलरूपे धारण करतेशी दिसते, तशींच तुझींहि एकादशमुख्ये असावींत किंवा गूढात्मा, अव्यक्तात्मा, महानात्मा, विज्ञानात्मा, प्रज्ञानात्मा, प्राज्ञात्मा, तैजसात्मा, वैद्यानरत्मा, यज्ञात्मा, भूतात्मा व हंसात्मा अशीं तीं अकरा मुख्ये असावींत.

हे महाराष्ट्र हनुमंता! महारुद्राच्या एकादश मुख्यात आठ शिवात्मक व तीन घोर आहेत. ही रुद्राचीं एकादश मुख्ये आधिमौतिक, आधिदैविक, आधियाजिक, आध्यात्मिक इत्यादि दृष्टीनी निरनिराळी मानलीं आहेत. त्यावरून वैज्ञानिक दृष्टीने तुझी सत्ता परिच्छित्र नसून ती व्यापक आहे, हैच अम्ही उपासकांनी ध्यानी घेणे जलज आहे. एक ते दहापर्यंत सारे अंक संपतात. एकादश ही अंकांची द्विरुक्ति अनंतवाचीच मानणे योग्य वाटते.

हे एकादशरुद्र हनुमंता! अथवा, मला असें वाटते कीं, ब्रह्म+माया+मायेत ब्रह्माचे प्रतिबिंब, अशी ईश्वराची उपपत्ति आहे. त्याप्रमाणे एक ब्रह्म व त्यापुढील शून्यरूप मायेत जें त्या एकाचे प्रतिबिंब पडलें, तो शून्याला आच्छादणारा प्रतिबिंबरूप दुसरा एक, मिळून एकावर एक अकरा हैं बिन्दुप्रतिबिंबरूप तुज - राम - मारतिरूप - ईशस्वरपाचे अन्वर्थक प्रतीक होय. अर्थात तंच तुज कपिश्रेष्ठ जीवाचेहि रूप होय.

‘श्री साईलीला’ सभासदांना निवेदन

‘श्री साईलीला’चे नवीन सभासद होऊ इच्छिणाऱ्या व कर्णी संपत्तेत्या जुन्या सभासदांनी आपली वर्गणी श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी, मुंबई कार्यालय, साईनिकेतन, ८०४-बी, खोदादाद सर्कलजवळ, दादर, मुंबई-४०००१४. येथे प्रत्यक्ष/मनिअॉर्डरद्वारे भरावी. येथे पाठवायचा झाल्यास तो ‘श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी’ या नावावर असावा. मनिअॉर्डर कोणत्या कारणासाठी करीत आहात, त्याचा उल्लेख मनिअॉर्डरद्वारे करणे आवश्यक आहे. मनिअॉर्डर, पत्र मराठी, हिंदी किंवा इंग्रजी भाषेतच लिहावी. मनिअॉर्डरद्वारे ‘संदेश’ के लिए स्थान’ आणि ‘भेजनेवाले का नाव व पूरा पता’ असे जेथे नमूद केलेले असते, त्या दोन्ही ठिकाणी सभासदांनी आपले नाव व पूर्ण पता लिहावा.

मनिअॉर्डर किंवा पत्रावर पत्ता लिहिलाना वाचता येईल अशा स्पष्ट अक्षरांत लिहावा.

‘श्री साईलीला’संबंधी कोणत्याही प्रकारचा पत्रव्यवहार करताना ‘श्री साईलीला’च्या जुन्या सभासदांनी त्याच्या ‘श्री साईलीला’ सभासद क्रमांकाचा पत्रात उल्लेख करावा.

प्रश्नसंहिता

साईसेवक मृतनाथ

(धर्म आणि अध्यात्म ही अशी दोन क्षेत्र आहेत की यांचा जेवढा अधिक आज्ञास करावा तेवढी प्रश्नमालिका अधिकाधिक वाढतच जाते. परंतु सामान्य भाणसाला दैनंदिन जीवनातील संसारी प्रश्नांनी एवढे ग्रासून टाकलेले असते की धर्म आणि अध्यात्माचा विचार त्यात अडणकीच्या खोलीत कोंडून ठेवावा लागतो. तरीही संसारी आयुष्यात धर्म आणि अध्यात्माशी त्याचा संबंध भक्तीच्या रूपात घेतच राहतो आणि धर्म आणि अध्यात्मासंबंधीचे प्रश्न अडणकीच्या खोलीचे दार आतून ठोठाबू लागतात! अशा प्रश्नांचं समाधान शोधणारं हे नवं सदर 'प्रश्नसंहिता' आम्ही या अंकापासून सुरु करीत आहोत. प्रश्नांचं समाधान करतील साईसेवक 'मृतनाथ' !

तेव्हा तुमचे प्रश्न साईसेवक 'मृतनाथ' यांच्या नावे 'श्री साईलीला'च्या पत्त्यावर पाठवावे. प्रश्नासकट उत्तरे प्रसिद्ध केली जातील.

- कार्यकारी संपादक)

प्रश्न क्र. १

श्री. शुलनाथ
यांस.
स.न.वि.वि.

माझा प्रश्न असा आहे की भाणसाच्या अपमृत्यु का होतो आणि एकाच वेळी असेही भाणसं मृत्युमुखी का पडतात?

- सौ. अरुंधती कीर
बुलडाणा.

सौ. अरुंधतीताईस,

श्री साईनाथांना विनम्र अभिवादन करून त्यांची दिलेल्या प्रेरणेनुसार आपल्या प्रश्नाचे समाधान शोधण्याचा भी प्रयत्न करतो.

काही वर्षांपूर्वी मुंबईत शिवाजी पार्क इंगित बालानोहन विद्यामंदिरासमोर रामकुटीर नावाच्या इमारतीत पडिल्या मजल्यावर राजाभाऊ आपटे नावाचे गृहस्थ रहत असत. ते पोर्ट ट्रस्टमध्ये काम करायचे. आता ते ह्यात नाहीत. पण जेव्हा ते ह्यात होते तेव्हा ते अंटोर्मेंटिक रायटिंगचं फ्लॅट करायचे. म्हणजे मृतात्मा त्यांच्या हातात प्रवेश करायचा आणि त्यांच्या हातातील पेनानं लिहून उपरिथितांशी 'बोलायचा'!

आपटे यांच्याकडे मी त्यांचे हे प्रयोग करायासाठी आणि मृतात्म्यांना प्रश्न विद्यारण्यासाठी रात्री दोन-दोन वाजेपर्यंत मरत असे. त्यावेळी मृतात्म्यांच्या मुर्जिनाऱ्या संदर्भात मी प्रश्न विचारला

होता. त्यातच अपमृत्यूंचं करण्याही कळलं होतं!

पुनर्जन्माच्या संदर्भातील माझ्या प्रश्नांचं उत्तर मृतात्म्यांनं असं दिलं होतं,

"इथे मृतात्म्यांच्या जगात जिवंत माणसांच्या जगापेक्षाही अत्यंत कडक व्यवस्थापन असते! विशिष्ट संख्येच्या मृतात्म्यांच्या सम्भूतकर एक व्यवस्थापक असतो. त्याच्या परवानगीशिवाय आम्हाला कुणांशीही संपर्क साधता येत नाही. अर्थात प्रत्येक व्यवस्थापनात व्यवस्थापनाचे नियम आणि बंधनं न मानणारे वाहात जसे असतात तसे ते आमच्या मृतात्म्यांच्या जगातही असतात. पण ज्या मृतात्म्यांना गती मिळाली असे वाटत असते असे मृतात्म्य व्यवस्थापनाचे नियम काटेकोर पद्धतीने पालतात. आम्ही त्यातलेच आहोत."

"तरीही आमचा पुनर्जन्म कधी आणि कुठे होणार आहे हे आम्हाला कळत नाही! आमच्या असितत्वाची जी जाणीव आम्हाला असते ती जाणीव जड किंवा बधीर होत जाते आणि हीच वेळ आमच्या पुनर्जन्माची असते! परंतु कुठल्या आत्म्यानं कुणांच्या पोटी जन्म घ्यायचा ते इथल्या व्यवस्थापनानं ठरविलेलं असतं! स्त्रीच्या पोटात गर्भधारणा झाली की त्या गर्भात शिरण्यासाठी त्याभोवती आत्म्याची तोबा गर्दी होत असते. परंतु व्यवस्थापनानं ठरविलेला आत्माच त्या गर्भात प्रवेश करून सुखनैव कर्मभोग उपभोगू शकतो."

"असं असलं तसी गर्भार अवस्थेत

वाहात वर्तन करण्याच्या गर्भात इथला वाहात आत्मा व्यवस्थापनाचे नियम झुगारून प्रवेश करतो. वाहात वर्तन करणारी स्त्री म्हणजे काय? गर्भार अवस्थेत तिन्हीसांजा किंवा रात्री-अपरात्री घर सोडून बाहेर फिरणारी, केस विचरणारी, वाहूल त्याच्या घरी अन्नसेवन करणारी, कुविचारातच गुरफटलेली किंवा गर्भावस्थेत अशुद्ध वातावरणात राहणारी, थोडक्यात गर्भभोवती विषम स्पंदन लहरीचं आवर्तन निर्माण करणारी गर्भवती म्हणजे वाहात वर्तन करणारी! स्त्रीच्या अशा वर्तणुकीमुळे आपल्या इच्छा-आकांक्षा पूर्ण करण्यासाठी आसुसलेले आमच्यातील वाहात आत्मे अशा स्त्रीच्या गर्भात शिरतात. पण नंतर जन्म घेतल्यावर स्वतः आणि आई-बापाला दुर्खी करतात, यातना देतात. व्यवस्थापनाचे नियम आणि बंधनं मोडल्याबद्दल व्यवस्थापन त्यांना शासन करीत नाही. परंतु त्यांच्या नियम मोडण्याच्या आणि अवडा करण्याच्या प्रवृत्तीतून जी कर्म त्यांच्या हातून घडतात ती कर्मच त्यांची सजा ठरतात, एका अर्थानं त्यांची कर्मच त्यांना शासन करतात! असे नियमाविरुद्ध गर्भात शिरलेले वाहात आत्मे जन्मानंतर अल्पायुधी ठरतात आणि अपमृत्यूच्या आधीन जातात! आज तुमच्या जिवंत माणसांच्या माद्या गर्भावस्थेत धर्मानं घालून दिलेले नियम उद्घटपणे अंधश्रद्धा म्हणून धूडकावून लावून आमच्या जगातील वाहात आत्मांसाठी जिवंत जगाची प्रवेशद्वारे उघडताहेत आणि अपमृत्यूचे प्रमाण वाढवून मानववंशाचे आयुष्य